

2014
12.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SÁRKÁNY ISTVÁN: Még egyszer az időskor viktimológiájáról

MEDVE JUDIT: Rendőri kommunikáció a gyermekkorúakkal

HALÁSZ BEÁTA: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai

PALLAGI ANIKÓ: A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a büntetőpolitika szemszögéből

TÓTH ANDREA NOÉMI: A zaklató távoltartása

SZABÓ CSABA: A rendőrök lelkipásztori ellátása Európán kívül

62.
évfolyam

TARTALOM 2014/12.

SÁRKÁNY ISTVÁN Még egyszer az időskor viktimológiájáról
(5–26)

MEDVE JUDIT Rendőri kommunikáció a gyermekkorúakkal
(27–59)

HALÁSZ BEÁTA A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai
(60–74)

PALLAGI ANIKÓ A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés
a büntetőpolitika szemszögéből
(75–98)

TÓTH ANDREA NOÉMI A zaklató távoltartása
(99–114)

SZABÓ CSABA A rendőrök lelkipásztori ellátása Európán kívül
(115–123)

SZERZŐK 2014/12.

DR. HALÁSZ BEÁTA bírósági titkár,
Budapesti XX., XXI. és XXIII. Kerületi Bíróság

MEDVE JUDIT rendőr alezredes,
Nógrád Megyei Rendőr-főkapitányság

DR. PALLAGI ANIKÓ adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar
Büntügyi Tudományok Intézete Büntetőjogi Tanszék

DR. SÁRKÁNY ISTVÁN nyugállományú rendőr vezérőrmagy, egyetemi tanár,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

SZABÓ CSABA rendőr főhadnagy, rendészeti kiemelt főelőadó,
Sopron Városi Rendőrkapitányság
Igazgatásrendészeti Osztály

TÓTH ANDREA NOÉMI III. évfolyamos, nappali tagozatos PhD-hallgató,
Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Sárkány, István

The victimology of elderly revisited [5–26]

The author provides an update to his monograph on the victimology of elderly population published one and a half decades ago.

Medve, Judit

Police communication with children [27–59]

The author provides an overview of the most important features of communication between police officers and children.

Halász, Beáta

The specialities of juvenile criminal procedure [60–74]

The author provides an overview of the rules and practices concerning juvenile criminal procedure in Hungary.

Pallagi, Anikó

Actual life imprisonment from the perspective of criminal policy [75–98]

The author provides an overview of the tendency to expand and prescribe the application of actual life imprisonment in Hungary.

Tóth, Andrea Noémi

Restraining the harasser [99–114]

The author provides an overview of the regulations concerning harassment in Hungary.

Szabó, Csaba

Pastoral Care to Police officers outside Europe [115–123]

The author provides an overview of catholic pastoral care service models for police officers outside Europe.

SÁRKÁNY ISTVÁN

Még egyszer az időskor viktimológiájáról

1991-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése – még az évezred lezárulása előtt – az 1999-es évet az idősök nemzetközi évévé, október 1-jét pedig az idősök világnapjává nyilvánította, kiemelendő a kérdés nemzetközi, főként a fejlett világ országaiban meglévő jelentőségét. Tekintettel e körülményre, továbbá arra is, hogy hazánk a legenyhébb megfogalmazás mellett is érintettek számított már annak idején is, ezért mindezek okán – a megelőző kutatómunka eredményének összegezéséeként – elkészítettem, a BM Kiadó segítségével és gondozásában, az Oktatási Minisztérium, valamint a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával – megjelentettem *Az időskor viktimológiája* című monográfiát¹. Miután konkrétan és közelebről ezzel a kérdéssel ilyen mélységben korábban nem foglalkoztak hazánkban, megkíséreltem a téma átfogó elemzését.

A következőkben összegzem az akkori kutatómunka legfontosabb – többségében az időskori viktimitás morfológiájához kapcsolódó – megállapításait. Ez után azt vizsgálom, hogy az időközben történtek ezeket visszaigazolják-e. Szemügyre veszem azt is, hogy az elmúlt másfél évtized tükrében a témában milyen új megállapítások tehetők, milyen következtetések vonhatók le, s mindezek alapján a továbbiakra nézve mi prognosztizálható.

Bár a korábbi elemzés megjelenése óta másfél évtized telt el, az egész kérdés megvilágítása szempontjából fontosnak tekinthető információk, statisztikai adatok zöme a legutóbbi népszámlálás idejére vonatkozik, illetve az azt követő év jellemzőinek tekinthetők, de lehetővé teszik az eltelt teljes időszakra nézve a következtetések levonását, és alapot kínálnak a továbbiak előrejelzésére.

A jelen elemzés az időskori viktimitás szakirodalmi hátterével kevésbé, illetve csak annyiban foglalkozik, amennyiben az időmúlás okán tett összevetések ezt igénylik. A korábban vizsgált bűncselekményi körre, az azok általi sebezhetőségre utaláson túl az időskorúak sérelmére történő elkövetések újabb megjelenési formáira is rámutatok.

E rövid összefoglalást olvasva meglehetősen sok – helyenként talán fászasztó mennyiségű – statisztikai adattal lehet találkozni. Bár a következtetések levo-

¹ Sárkány István: *Az időskor viktimológiája*. BM Kiadó, Budapest, 1999

násának adatok hiányában sem lenne akadálya, de ez esetben az elemzés nélkülözne a tényszerűség bemutatását, hiszen a kilencvenes évek vége és a 2010 utáni időszak összehasonlíthatósága erre épül. Nem mellesleg a végső konklúzió kialakításának, valamint a jövőre vonatkozó következtetések levonásának is ez az alapja.

Az időskori viktimitás aktuális helyzetét és az évtized végéig tartó előrejelzését

- a demográfiai;
- az egészségi;
- a szociális; és
- a bűnözési helyzet

ismertetésével mutatom be.

A demográfiai helyzet

A Központi Statisztikai Hivatal interneten közzétett idősorai szerint a hazai népesség száma a vizsgált időszakban a következőknek megfelelően alakult: 1999: 10 091 789; 2003: 10 142 362; 2008: 10 045 401; 2011: 9 985 722 (a népszámláláskor: 9 937 628), 2013: 9 908 798; 2014: 9 877 365 fő.

Ha a népességfogyás jelenlegi üteme állandósul, és nem következik be tartósan felfelé ívelő szakasz, az a jelenlegit is messze meghaladó népességszám-csökkenéssel járna.

A KSH adatai szerint az 1990 és 1998 közötti időszakban a magyar lakosság átlag 19,5 százaléka tartozott az időskorúak körébe. Demográfiai vonatkozásban – összhangban az Európai Statisztikai Hivatal (Eurostat) értelmezésével és gyakorlatával – a hatvanévesnél idősebbek tartoznak az időskorúak közé. A hazai jogszabályi háttérrel és ennek megfelelően a munkaképességet figyelembe véve – tekintettel arra, hogy annak felső határa az öregségi nyugdíj korhatára – időskorúak a hatvanöt évesek és idősebbek. Ebből következően a népességöregedésen a jelzett korúak össznépességen belül számított arányának a növekedését értjük.

Hazánkban a népességöregedés háttérében a relatíve alacsony termékenység és a megnövekedett élettartam áll. 1980 óta változó intenzitással, de folyamatosan csökken a népességszám. 2011 végén 2 322 000 volt a hatvanévesek, illetve idősebbek száma. Mivel a népességszám 2012. január 1-jén

² www.ksh.hu/interaktiv/korfak.html

9 931 925 volt, így az e korcsoportba tartozók lakosságon belüli aránya 23,38 százalékra növekedett. Megjegyzem, hogy ez az arány 1980-ban 17,1 százalék, 1990-ben 18,9 százalék volt.³

További aggodalomra ad okot az a körülmény, hogy

- az arány évente 0,1–0,7 százalékkal nő. A Népeségtudományi Kutatóintézet számítása szerint – miután az arány növekedése lényegében öngerjesztő folyamat, vagyis – gyorsul a növekedés üteme, ezért 2017-re megközelelti a harminc százalékot⁴;
- 2013. január 1-jén a hatvanöt évesnél idősebb népesség aránya 17,2 százalék volt, ez meghaladta a gyermekkorúak arányát, 2006 óta folyamatosan „romlik” az öregedési index (idősek a gyermeknépesség [0–14 év] százalékában);
- a demográfusok a 2020-as évre várták az idősek népességen belüli arányát huszonnégy százalékra⁵, s azt látjuk, hogy ez a mutató már 2011 végén meghaladta a 23,4 százalékot.

Dramainak tekinthető és az időskori viktimitás tekintetében kiemelkedő jelentőséggel bír az a körülmény, amely a nemek közötti aránynak az életkor előrehaladásával járó változásához kapcsolódik.

Ez már markánsan tapasztalható volt 1999-ben is, de azóta „trendszerűvé” vált. 2011-ben az idősek körébe tartozó férfiak aránya a férfi lakosságon belül megközelítette a 19, a nők a 27 százalékot. Ebből következően az a statisztikai prognózis, miszerint 2020-ra az idős férfiak húsz-, az idős nők közel harmincszázalékos arányt képviselnek majd a saját nemükön belül, szinte biztosan alulméretezett.

2011-ben az össznépességen belül a 0–14 éves férfiak aránya ötvenegy, a nőké negyvenkilenc; a 15–39 éves férfiak aránya 60,6, a nőké 49,4; a 40–59 éves férfiak aránya negyvennyolc, a nőké ötvenkét; a hatvanéves és annál idősebb férfiak aránya harminckilenc, a nőké hatvanegy százalék volt.

Negyven–negyvennégy éves korig a férfiak számában érzékelhető – bár korcsoportonként – változó mértékű többlet, negyvenöt–negyvenkilenc éves kortól kezdve a továbbiakban jelentős, esetenként rendkívül jelentős (többszörös) többlet mutatkozik a női népességen belül, ami a férfiak körében tapasztalható magasabb halandósággal mutat korrelációt. A születéskor várható élettartamból is következik, hogy a nők jelentős része a legvédtelenebb

³ Sárkány István: i. m. 8. o.

⁴ A Népeségtudományi Kutatóintézet népesség-előreszámítása. www.demografia.hu

⁵ Sárkány István: i. m. 9. o.

időszakában, az élete utolsó éveiben elveszti a társát, ennek gyakori következménye, hogy teljesen magára marad. Család, ismerősök és barátok nélkül magányosan tölti a lakásában, tehát ingerszegény környezetben életének utolsó – gyakran különböző betegségekkel terhelt –, legsérülékenyebb éveit. A 2011-es népszámlálás idején – életkortól függetlenül – százötvenezer özvegy férfi és nyolcszázötzezer özvegy nő élt. 2008. január 1-jén közel négyszázkilencvenezer hetven éven felüli özvegy nő élt hazánkban.

Az előbbieket azt erősítik meg, hogy az elöregedés nemcsak szemantikai értelemben, hanem a hivatalos statisztika által is dokumentáltan folyamatos.

Összességében megállapítható, hogy az időskoriak demográfiai mutatói, nemek szerinti korösszetétele az elmúlt tizenöt évben – a korábban prognosztizáltakhoz képest – egyértelműen hátrányosan változott.

Az egészségi helyzet

Már nemcsak másfél évtizeddel ezelőtt, hanem sokkal korábban is ismeretes volt, hogy az időskoriak körében a sértetté válás folyamata szempontjából jelentős szerepe van az egészségi állapotnak, ezen belül és közelebbről a szomatikus és lelki tényezőknek. Az a gyarláság, miszerint az egyes kérdések megoldása során általában a könnyebben, egyszerűbben megvalósítható, feltételezhetően sikeresebben kivitelezhető variációt választja az ember, irányadó a bűnözés vonatkozásában is. Az ellenállni, menekülni, kitérni képtelen, egyedülálló – aktuálisan segítséget igénybe venni nem tudó – idős személyek, főleg nők, a rablások ideális áldozatai. A nagyothallók, gyengénlátók, a beteg és a saját biztonságukra is kevésbé ügyelni képes személyek trükkös elkövetésű vagyon elleni bűncselekményeknek, jellemzően a lopások és a csatlások célpontjai lehetnek.

Az időskori viktimitás tekintetében a testiekhez hasonló jelentőséggel bírnak a lelki tényezők. Ezeknek inkább az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények megvalósulásában lehet szerepük. Az ingerlékenység mértékének jelentős növekedése, ezzel párhuzamosan a gátlások leépülése, mindezek következményeként az önuralom hiánya olyan helyzetet idézhet elő, amelyben az „erősebb joga” érvényesülhet.

A ráció helyett az emóció, az ész kormányzása helyett az ösztönvezéreltség veszi át gyakran az irányítást, ennek következtében kriminogén szituáció alakulhat ki. Az óvatosságot a hiszékenységgel, a körültekintést a figyelmetlenség váltja fel, s a következmény az előzőekhez hasonló lesz.

A vélt vagy valós szociális elszigeteltség egyik meghatározó tünetegyüttese a hospitalizációs szindróma. Ennek jelei – különösen időskorban – a hosszabb kórházi tartózkodás alatt, illetve azt követően alakulnak ki, s közöttük találkozhatunk a depresszióval, a féltékenységgel vegyes bizalmatlansággal, a szinte minden iránti érdektelenséggel és a kiszolgáltatottsággal is.

Utóbbi megállapításokhoz kapcsolódik az időskorban is jelentkező stressz. Bár ennek a munkával összefüggésben jelentkező változata a nyugálományba vonulással megszűnik (feltéve, hogy nyugdíjasként nem dolgozik tovább), de az előfordulásával változatlanul számolni kell. A barátok, ismerősök számának lakóhely-változtatás, elhalálozás folytán bekövetkező csökkenése folyamatosan erodálja a társas kapcsolatok lehetőségét, erősíti a magárahagyatottság érzését, ami az idő múlásával, következésképp az életkor előrehaladtával, a mozgásban történő esetleges korlátozottságra is tekintettel az időskorú „mozgásterét” mindinkább a lakására szűkíti le.⁶

A statisztikai adatok tükrében e korosztály egészségi helyzetét a következők jellemzik:

- a XXI. század első évtizedének második felében a teljes népességben belül a hetven éven felüliek tíz százalékban részesedtek, viszont ez a szegmens a kórházi ápoltak huszonöt százalékát adta;
- a hatvanöt év feletti népesség több mint tizenkét százaléka már ebben az időszakban is korlátozott volt az önellátásában;
- a hetven év feletti aktív kórházi ellátottak két százaléka demens volt, ennek a következménye az élethosszig tartó kezelés kényszere;
- az ellátásban részesülő hetven éven felülieket leggyakrabban szívelégtelenség, agyérproblémák, protézisbeültetések, cukorbetegség, magas vérnyomás, illetve zsíryanycsere-betegségek okán kezelték;
- a megnövekedett, de az Európai Unió nyugati tagállamaihoz képest még jelenleg is rövidebb születéskor prognosztizálható élettartamon túl, az egészségben eltölthető évek számának is nagy a jelentősége. Hazánkban a hatvanöt éven felüli férfiak és nők harminc-negyven százaléka számíthat korlátozásmentes hátralévő évekre. Hollandiában ez az arány nagyjából a duplája, férfiak esetében hetven, a nők körében nyolcvan százalék körüli.⁷

⁶ Majercsik Eszter: Idősek a mában. Geriátriai szocio-pszichológiai vizsgálat, az életminőség javításának lehetőségei. PhD-értkezés. Semmelweis Egyetem 4. sz. Interdiszciplináris Tudományos Doktori Iskola Magtartástudományi Program, Budapest, 2004
www.phd.semmelweis.hu/mwp/phd_live/vedes/export/majercsik.d.pdf

⁷ Az idősek helyzete ma Magyarországon. Az idősek akadémája, 2010

A betegség, főként az érzékszervi eredetűek, a mozgáskorlátozottság, az óvatlanság, az esetleges figyelmetlenség szomorú hozadéka az idősök, különösen a magányosan élők körében előforduló, tragikus következményekkel járó háztartási balesetek is.

Az időskori viktimításban jelentős szerepe van a sértett alkoholtól befolyásolt állapotának. Ezt nyomatékosítja az, ha az alkohol agresszivitást, provokáló, támadó fellépést vált ki az időskorú sértettből. Ezzel függ össze az a korábbi megállapítás, miszerint az alkoholfogyasztásnak egyaránt van kriminalizáló és viktimizáló hatása.⁸

2011-ben az addiktológiai gondozókban nyilvántartott alkoholisták száma megközelítette a tizenkétezeret. Közülük a hatvanöt éven felüliek száma 764, az 55–64 éves korosztályba tartozók száma 3050 volt. Ha a hatvan éven felülieket illetően ez utóbbi adatnak a kétharmadából indulunk ki, az akkor is azt jelenti, hogy a fenti nyilvántartásban minden hatodik személy hatvan éven felüli volt.

Összességében megállapítható, hogy az érintett populáció egészségi állapota változatlanul súlyos, a demográfiai – és a továbbiakban részletezett – okoknál fogva a kialakult helyzet a korábbiakhoz képest hátrányosan változott, kezelése, megoldhatósága bonyolultabbá vált.

A szociális helyzet

Az időskori viktimítás tekintetében nagy jelentőséggel bír a valamilyen típusú – többségében az életkorral összefüggő – járandósággal való ellátottság és az időskorúak szociális helyzete. E körben a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban, bármilyen egyéb járadékban részesülők emelhetők ki.

Ennek ismertetése előtt – fontos körülményként – szeretném hangsúlyozni, hogy 2012-ben a hazai nyugdíjrendszerben alapvető változtatások történtek. Ennek a lényege, hogy saját jogon nyugdíjban csak a korhatárt betöltők részesülhetnek. Ez alól csak a negyvenévi jogosultsági idővel bíró nők a kivételek. A rendszer átalakításának további fontos eleme a rokkantsági és a baleseti rokkantsági nyugdíj, valamint a rendszeres szociális és az átmeneti járadék megszűnése, illetve átalakulása.

⁸ Sárkány István: i. m. 40. o.

A változtatásoknak az volt a céljuk, hogy az idő múlásával megelőzhető legyen a finanszírozhatatlanság és – ennek következményeként – az államháztartás egyensúlyának a felborulása.⁹

1997 elején a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma 2,7 millió volt, a lakosság huszonhat százaléka.¹⁰

A 2011-es népszámlálás idején 2 921 129-en kaptak ilyen ellátást. Ez a kör az akkori teljes népesség (9 937 628) 29,4 százaléka volt. A nők körében (5 219 149) 1 739 314-en (33,3 százalék), a férfiak közül (4 718 479) 1 181 815-en (25 százalék) részesültek nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban. Ez az arány 1997 elején közel harminc százalék (nők), illetve huszonkét százalék (férfiak) volt.¹¹ A legidősebb (az 1925 előtt született) korosztályt tekintve a nyugdíjban részesülő nők száma közel háromszorosa a férfiakénak.

Az említett ellátási formák közül – tömegében – a legmeghatározóbb az öregségi nyugdíj, ennek havi átlag összege 2012 januárjában 104 610 forint volt. Annak idején megközelítőleg egymillió-kilencszázhatvan ezren részesültek ilyen ellátásban. (Természetesen az egyéb járandóságban részesülők ezt a létszámot – az említetteknek megfelelően – igen jelentős mértékben tovább növelték!) E személyi kör több mint ötven százaléka esetében az öregségi nyugdíj összege nem érte el a százezer forintot, sőt több mint százötven ezer embernél a hatvan ezer forintot sem. Bár az öregségi nyugdíj – említett – havi átlagösszege a jogszabályi előírásnak megfelelően 2013-ban emelkedett, de így is a nettó átlagkereset bő háromnegyedét érte el, ami azt jelentette, hogy az aktív életkorból a nyugdíjas időszakra váltva ennek a korosztálynak rendkívül súlyos anyagi problémát kellett kezelnie. Fontos annak kiemelése, hogy 2005 és 2011 között a nyugdíjas fogyasztóiár-index évente változó mértékben, 3,6–4,9 százalékkal emelkedett.

A KSH által hivatkozott kiadási főcsoportok közül kiemelendők az élelmiszerekre, az alkoholfmentes italokra, a szeszes italra és dohányárura, a ruházatra, a lábbelire, a lakásfenntartásra, a háztartási energiára, a lakberendezésre, a háztartásvitelre, az egészségügyre, a közlekedésre, a hírközlésre, az oktatásra és kultúrára, szórakozásra fordított kiadások. Megjegyzendő, hogy az egy főre vetített értékek az egy- vagy többszemélyes háztartástól, az időskorú egészségi állapotától, iskolai végzettségétől stb. függően jelentős szóródást mutathatnak. A magyar nyugdíjasok az európai átlag ötödét költik üdü-

⁹ Udvari Andrea: Az idősellátás helyzete Magyarországon. Kutatási jelentés. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 2013, 12. o. www.nesszi.hu/download.php?file_id=771

¹⁰ Sárkány István: i. m. 9. o.

¹¹ Uo.

létre, szintén kevesebbet költenek kultúrára, szórakozásra.¹² A hetven éven felüli férfiak hetvenkét, a nők nyolcvanöt százaléka rendszeres gyógyszerfogyasztó. A gyógyszerárakban az elmúlt évek folyamán bekövetkezett változások az e korosztályhoz tartozók nagy részénél az átlagadatokat jelentős mértékben képesek árnyalni. Az időskorúak havonta átlagosan hétezer-kétszáz forintot fordítanak az egészségügyi kiadásokra¹³, ez éves szinten több mint nyolcvanhatezer forint, szemben a háztartások egy főre jutó harminchétezer forintos évi átlagával. Mindez kényszerűen átstrukturálja az időskorúak költsékezési lehetőségeit, kiadásainak szerkezetét.

Már másfél évtizeddel ezelőtt is ismeretes volt az a körülmény, hogy a többgenerációs családmódellet felváltotta az egygenerációs. Ennek több pozitív jellemzője mellett megvolt az a negatív sajátossága, hogy az időskorúak – a társuk elvesztése után – egyedül maradtak. Ebből következően fontos körülmény, hogy a XXI. század első évtizedének végén a közel négymillió háztartás mintegy negyven százalékában éltek időskorúak, és minden negyedik háztartás kizárólag idősekből állt. Míg 1997-ben a 65–69 évesek (a nők 35, a férfiak 13,2 százaléka) átlag huszonnégy százaléka magányosan élt¹⁴, addig 2009-ben az egyszemélyes idősekből álló háztartások száma közel egymillió volt, s a hetvenéves és idősebb korosztály egyharmada egyedül élt, miközben mintegy ötven százalékuknak a mozgás- és érzékszervi károsodás megnehezítette a mindennapját.¹⁵

2011-ben több mint ötvenkétezer embert láttak el, illetve gondoztak időskorúak otthonában, gondozóházban, ez az akkori lakosság mintegy fél százaléka volt.

Nincsenek adataim az időskorúak hajléktalanságáról, de 2012-ben a nyilvántartott fedél nélküli élők száma 10 684 volt, az előző évi mutatóhoz képest ez közel 1250 fős emelkedés. 2008 óta folyamatos az emelkedés.¹⁶ A bűnügyi tapasztalatok alapján levonható a következtetés, miszerint a hajléktalanságnak jelentős szerepe van – időskorban különösen – a sértetté válásban.

12 Erre költünk idős korban: nyaralás helyett csak tévénézésre futja a magyar nyugdíjasnak. *cigpannonia.hu*, 2014. június 26. <http://www.cigpannonia.hu/hirek/erre-koltunk-idos-korban-nyaral-as-helyett-csak-tevenezesre-futja-a-magyar-nyugdij-asnak.html>

13 Erre költünk... i. m.

14 Sárkány István: i. m. 36. o.

15 Az idősek helyzete... i. m.; Kucséra Csaba: Egyedülálló, idős budapestiek szubjektív életminősége. Doktori értekezés. ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, Budapest, 2008 [tatk.elte.hu/dokumentumtar/doc_details/2578-kucsera-csaba-disszertacioja](http://dokumentumtar/doc_details/2578-kucsera-csaba-disszertacioja)

16 Sokkoló grafikon: durván megugrott a hajléktalanok száma. *HVG.hu*, 2013. november 27. http://hvg.hu/itthon/20131127_Sokkolo_grafikon_durvan_megugrott_a_hajle/

Összességében megállapítható, hogy az időskorúak szociális helyzete – számos pozitív következménnyel járó kormányzati intézkedés ellenére is – rendkívül nehéz. A változtatás mindannyiunk számára jelentős feladat, amelyet csak társadalmi összefogással lehet és kell megoldani.

A bűnözési helyzet

Tekintettel arra, hogy az 1999-ben megjelent monográfiában az 1985–1998-ig terjedő tizennégy év témával kapcsolatos mutatóit vizsgáltam, ezért a jelen tanulmányban az 1999–2012-ig tartó tizennégy év hasonló adatait elemzem.

A bűnügyi statisztika forrása az ENYÜBS (korábban ERÜBS) adatállománya, amelyet az Országos Kriminológiai Intézet bocsátott a rendelkezésemre.

Az elemzés az 1985–1998-ig terjedő időszak összesített – évekre bontás nélküli – adataihoz kapcsolódva ismerteti a 2012-ig terjedő időszak – *mellékletben* felsorolt és évekre bontott, az időskori viktimitás tekintetében – lényeges ismérveit.

Az 1999–2012 közötti tizennégy évben – bár a megelőző évekhez képest alacsonyabb sértetti adatokkal találkozhatunk, de – a viszonylag egyenletesen magas mutatók következtében ebben az időszakban a korábbi 3 048 326 sértettel szemben 3 404 555 személy vált valamilyen bűncselekmény áldozatává. Ez azt jelenti, hogy a második tizennégy év alatt a sértettek száma 11,7 százalékkal emelkedett.

Az ismertté vált – egyebek mellett a tanulmányban is kiemelt – bűncselekmények időskorú sértettjeinek száma 1985 és 1998 között 381 755 volt, 1999 és 2012 között ez 549 826-ra emelkedett, ez rendkívül jelentős, negyvennégy százalékos bővülés.

Más a helyzet, ha a kiemelt bűncselekményeket (bűncselekménycsoportokat) külön vizsgáljuk.

A szándékos emberölések sértettjeinek száma az első tizennégy évben 5765 volt, közülük 905-en voltak időskorúak. A második tizennégy évben az áldozatok száma 4682-re, ezen belül az időseké 789-re, tehát közel tizenhárom százalékkal csökkent.

1985-től 1998-ig 134 302 személy ellen követtek el testi sértést, közülük 14 838 volt időskorú. 1999-től 2012-ig a testi sértések áldozatainak száma 173 267-re (29 százalékkal) növekedett, de az időskorúak száma ezen belül 14 573-ra (1,8 százalékkal) csökkent. Figyelemmel arra, hogy az e bűncse-

lekmény sértetteinek száma markánsan emelkedett, így e körben az időskori viktimitás csökkenése a számszerűen kimutathatónál nagyobb jelentőségű.

A közúti baleseteknek az első tizennégy évben 68 255 sértettjük volt, közülük az idősek száma 13 670-et tett ki. A második tizennégy év alatt a sértettek száma 52 320-ra (huszonhárom százalékkal) csökkent, az időskorúak száma 12 016-ra (tizenkét százalékkal) apadt. Bár utóbbi fontos fejlemény, mégis megállapítható, hogy az időskorúak áldozattá válásának csökkenése jelentős mértékben elmaradt az e bűncselekmény sértetti mutatójának csökkenésétől.

1985 és 1998 között 6385 ember sérelmére követtek el erőszakos közöslést. Ezen belül 453 volt az idősek száma. 1999 és 2012 között 3503 sértett szenvedte el ezt a bűncselekményt (negyvenöt százalékos mérséklődés!), míg az idős sértettek száma 184-re (közel hatvan százalékkal) csökkent. E tényállás megvalósulása során a sértettek számának csökkenését jelentősen meghaladta az időskori sértettek számának mérséklődése.

A vagyon elleni bűncselekmények sértettei (2 739 243) az összes sértett (3 048 326) közel kilencven százalékát adták az első tizennégy évben. Az időskorú sértettek száma e közben 343 861 volt. A második tizennégy év alatt 2 856 040 sértettje volt a bűnözés e különös szintű jelenségcsoportjának, ami az összes sértett (3 404 555) megközelítőleg nyolcvannégy százaléka. A növekedés bő négy százalék volt. Az időskorú sértettek száma ebben az időszakban 500 613-at tett ki. A növekedés ez utóbbit illetően viszont meghaladta a negyvenöt százalékos, s a vagyon elleni bűncselekmények sértetti mutatójának emelkedését e bűncselekménycsoport időskorú sértettei számának gyarapodása több mint tízszeres mértékben lépte túl!

Az időskori viktimitás tekintetében fontos és külön vizsgálendő a rablások helyzete. Míg az 1998-ig terjedő tizennégy évben 33 856 áldozata volt a rablásoknak, közülük 5901 volt időskorú, addig a 2012-ig tartó tizennégy év alatt huszonhárom százalékkal magasabb volt a regisztrált sértettek száma, illetve aránya (41 738), s az idős sértettek száma, illetve aránya huszonnyolc százalékos bővülést jelezve 7561-re emelkedett.

Tovább árnyalja az időskori viktimitásról kialakult képet, ha az eddigieket nemek szerinti vizsgálatnak vetjük alá.

Az időskorú férfi sértettek számának a második tizennégy év során történő közel harmincöt százalékos emelkedése ellenére az időskorú sértettekben belüli arányuk – az első tizennégy év mutatójához képest – csökkent. Hasonló a helyzet az összefoglaló táblázatban valamennyi kiemelt bűncselekmény, illetve bűncselekménycsoport tekintetében, vagyis az időskorú sértettek kö-

rén belül a férfiak aránya az 1999–2012 közötti időszakban alacsonyabb volt, mint 1985–1998 között. Ezen nem változtat az sem, hogy a vagyon elleni bűncselekmények (36 százalék) és konkrétan a rablások száma (közel 4,6 százalék) a második tizennégy évben szintén emelkedést mutat.

Más a helyzet az időskorú sértett nők esetében. Noha az 1999 és 2012 közötti években a szándékos emberölés, a közúti baleset okozása és az erőszakos közösülés idős női sértettjeinek száma csökkent, valamennyi vizsgált bűncselekmény, illetve bűncselekménycsoport tekintetében az időskorú sértettek belüli arányuk emelkedett. Mindez azt dokumentálja, hogy az 1999 és 2012 közötti években az időskorú nők viktimizációja – bár bűncselekményenként eltérő mértékben – emelkedett.

Mindkét nem időskorú képviselői legnagyobb számban a vagyon elleni bűncselekmények, az idős nők ezen túl a testi sértések és a rablások áldozataivá váltak.

Az időskori viktimizációnak az elkövetés helyéhez való kapcsolatát illetően a korábban tett megállapítások változatlanul irányadók. Ennek megfelelően az időskori sértettek számának térbeli eloszlása leképezi az ismertté vált

Az ismertté vált sértettek, ezen belül időskorúak száma, százaléka, időszak, kiemelt bűncselekmények és nemek szerinti bontásban

vizsgált bűncselekmények köre	év	sértettek száma	időskorú (60–) sértettek					
			száma	évi átlag százaléka	ebből			
					férfiak	százaléka	nők	százaléka
Ismertté vált összes bűncselekmény	1985–1998	3 048 326	381 755	12,5	226 322	59,3	155 433	40,7
	1999–2012	3 404 555	549 826	16,1	304 786	55,4	245 040	44,6
Szándékos emberölés	1985–1998	5 765	905	15,7	463	51,2	442	48,8
	1999–2012	4 682	786	16,8	388	49,4	398	50,6
Testi sértés	1985–1998	134 302	14 838	11,0	9 089	61,3	5 749	38,7
	1999–2012	173 267	14 573	8,4	8 455	58,0	6 118	42,0
Közúti baleset okozása	1985–1998	68 255	13 670	20,0	6 688	48,9	6 982	51,1
	1999–2012	52 320	12 016	23,0	5 292	44,0	6 724	56,0
Erőszakos közösülés	1985–1998	6 385	453	7,0			453	100,0
	1999–2012	3 503	184	5,3			184	100,0
Vagyon elleni bűncselekmények	1985–1998	2 739 243	343 860	12,0	205 186	59,7	138 674	40,3
	1999–2012	2 856 040	500 613	18,0	278 895	55,7	221 718	44,3
Rablás	1985–1998	33 856	5 901	17,4	3 100	52,5	2 801	47,5
	1999–2012	41 738	7 561	18,1	3 242	42,9	4 319	57,1

bűncselekményekét. Ez azt jelenti, hogy az utóbbi két tényező mozgásában korreláció figyelhető meg. Az adatok tizennégy év elmúltával is azt erősítik meg, hogy Budapest és Pest megye viktimális érintettsége az időskorúak körében a legjelentősebb.

A csökkenő bűnözési adatok – vélhetően – a sértettek számának csökkenését vonják maguk után, de ha ennek megfelelő arányban ezt mindkét nem tekintetében nem kísérmé az időskorú sértettek számának csökkenése, az azt jelentené, hogy a csökkenő bűnözési mutatók mellett is az időskori viktimitás magas szinten stabilizálódna.

Összességében megállapítható az előbbiek alapján, hogy bár az időskorúak viktimizációs veszélyeztetettsége az e korosztálynak tulajdonított áldozattá válási kockázatnál, főként pedig a teljes népesség körében tapasztalható viktimizációs veszélyeztetettségénél alacsonyabb, de az időkörében a bűnözéstől való félelem, az áldozattá válástól való szorongás – egyes bűncselekmények tekintetében a bűnügyi statisztikai adatok által is indokoltan – lényegesen magasabb.

Következtetések

Az előzőek alapján megállapítható, hogy az össz-bűnözés terjedelméből következően növekedett a sértettek, ezen belül az időskorú sértettek száma és aránya. Az egyes mutatók – bár változó mértékben, de – jelenleg is igazolják, hogy fordított arányú összefüggés áll fenn e korcsoport elkövetővé és sértetté válási valószínűsége között. 1999 és 2012 között az 1 683 405 bűnelkövető közül 45 487 volt időskorú. A férfi elkövetők aránya nyolcvan százalék körül. Míg ebben az időszakban a sértettek évi átlag 16,1 százaléka volt idős, addig a bűnelkövetők évi átlag 2,7 százaléka tartozott e korcsoportba.

2009-ben az időskorúak körében az elkövetővé, illetve a sértetté válás között közel tízszeres volt a szorzó¹⁷, s figyelemmel a *Magyar Nemzet*ben olvasható, a továbbiakban hivatkozott körülményre, az előbbieken a fordított arányú összefüggésre tett megállapítás változatlanul helytálló.

Az előzőekkel kapcsolatban nagy jelentősége van annak, hogy az időskori viktimitás hátterében a tizenöt évvel ezelőtti állapotokhoz képest tovább növekedett a tömegmédiák szerepe.

¹⁷ Az ezredfordulót követő biztonsági helyzet. Elemzés az egységes nyomozó hatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika adatai alapján. IRM Statisztikai Elemző Osztály, Budapest, 2010. 23. o. szlopdia-gram: Sértettek és elkövetők gyakorisága saját korcsoportjukban a 2009. évben.

Miközben a tájékoztatás, illetve a megelőzéssel kapcsolatos ismeretek terjesztésének szükségessége kétségbevonhatatlan, évek óta egy önmagáért való, lényegében öngerjesztő folyamatnak vagyunk akaratlanul is részesei. Más médiák mellett a kereskedelmi tévéadók többségében a híradó műsorok napi rendszerességgel közlekedési és egyéb baleseteken túl az indokolt mértéket meghaladóan, felesleges részletességgel foglalkoznak bűncselekményekkel, azok elkövetési módjával, a bűnözők által alkalmazott technikákkal, a megvalósítást lehetővé tevő körülményekkel.

Ezt kiegészíti a filmszatornák napi bőséges erőszakkínálata, ami az ötlet-szegény elkövetők biztos támasza. Mindez pozitív és negatív értelemben egyaránt az idősekre irányíthatja a figyelmet.

Az áldozatul eséstől való félelemnek és szorongásnak, az aktuálisan megítélt szubjektív biztonságérzetnek a következményei beláthatatlanok. Az idősök, különösen a magányosan élők jelentős része a lakásában érzi biztonságban magát, ezért az idejük túlnyomó részét ott töltik. Ez azonban elszigetelődést, sivár mindennapokat, a feleslegesség érzetét, bezárkózást, számos helyen elhagyott, a járókelők részéről elkerült közterületet és a közügyektől való elfordulást idézi elő. A lehetséges tanúk „nem látnak, nem hallanak semmit”, aki a tévében megszólal, azt kéri, hogy az arcát ne mutassák. Mindez önmagában is büngerjesztő, és megnehezíti az eredményes bűnüldözést. E következmények összekapcsolódnak és ennek révén felerősödnek, ami nem kizárja, hanem valószínűsíti az időskorúak körében a sértetté, sőt az ismétlődően sértetté válás lehetőségét.

Megállapítható tehát, hogy bár az elmúlt másfél évtizedben jelentős számban megvalósított új, korábban nem létező, idősök elleni támadások nem voltak jellemzők, de hangsúlyeltolódásokkal találkozhattunk.

A rablás, a lopás, a család különböző változatai az idősök elleni támadások túlnyomó részét lefedték. Ez kiegészült az egyes földrajzi régiókban az uzsora-bűncselekmény jelentősebb számú előfordulásával. Az újszerűség kevésbé a tényállások lényegéből, sokkal inkább alakítani minőségi jellemzőinek megváltozásából fakadt.

Az idősök elleni támadásokban a legaljasabb, leghitványabb bűnözői attitűd jelenik meg. Azt támadják, aki kiszolgáltatottságánál, közelebből állapottánál (betegségénél, érzékszervi károsodásánál, mozgáskorlátozottságánál, szellemi leépültségénél), időskoránál fogva védekezésre, a támadás elhárítására képtelen.

Az éberség és a bizalom kijátszása, a naiv hiszékenységek még megfelelő egészségi állapotú idős személyt is veszélybe sodorhat. Az elkövetések ese-

tenkénti brutalitása, az esetleges védekezés ellehetetlenítése érdekében a cél eléréséhez szükségesnél lényegesen nagyobb súlyú erőszak alkalmazása, a sértett személyének semmibe vétele, a félelemkeltő elkövetési mód, hasonló esetekben a végletekig fokozódó – akár a sértett halálával is járó – erőszak nemcsak az aktuálisan érintettet, de a környezetét is képes rettegésben tartani.

A trükkös lopások, a besurranással megvalósított betöréses lopások, a zsebtolvajlások, a hitelesség látszatát keltő megtévesztések, a hitelnyújtás ígéretével jelentős összegű „regisztrációs díj” kifizettetése zömében a könnyű prédának számító idősök célpontul választása útján valósul meg.

A statisztikai adatok tükrében az időskorú nők viktimális érintettsége – a magasabb népességszámra és a férfiakhoz képest a magasabb várható élettartamra is tekintettel – mind az 1985 és 1998 közötti évekkel, mind – néhány bűncselekmény tekintetében még – az időskorú férfi sértettek arányával történő összehasonlításban is emelkedett.

Az időskori sértetté válás valószínűségének az évtized végéig szóló előrejelzése

Az időskorú sértettek számának (arányának) 1985 és 1998 közötti rapid növekedése az ezt követő tizennégy évben lassult, de ezzel együtt is az 1999-ben regisztrált 38 043-ról (13 százalék), 2012-ben 57 578-ra (21 százalék) emelkedett. Mindez dokumentálja annak az 1999-ben általam tett megállapításnak a helyességét, miszerint a statisztikai adatok és a bűnügyi tapasztalatok azt erősítik meg, hogy az időskorúak viktimítási trendvonala lényegében együtt mozog az ismertté vált bűncselekményekével. Ez tehát azt jelentette, hogy a bűnözés emelkedése együtt járt az időskori sértetté válás növekedésével. Az azóta eltelt idő bűnözési adatai azt igazolják, hogy az időskorúak viktimális érintettségének növekedése megvalósult. Nincs ellentmondásban ezzel az a körülmény, hogy átmenetileg az idős áldozatok számának emelkedése megállhat, egyes kiemelt bűncselekmények tekintetében vagy általában csökkenhet is.¹⁸

Ez azonban az eddigiekben nem volt tartós. 2013 májusában arról olvashattunk a *Magyar Nemzet*ben, hogy öt éve folyamatosan nő az időskorú sértettek száma.¹⁹

¹⁸ Az idősök és a bűnözés kapcsolata. Az áldozattá válás megelőzése. www.seniorcenter.hu

¹⁹ Trükkös bűnözők, gyanútlan idősök. *Magyar Nemzet*, 2013. május 23.

http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/trukkos-bunozok-gyanutanlan-idosek-1162577

Az időskori viktimításra vonatkozó előrejelzés – az előzmények figyelembevételével – meglehetősen borús. A prognózis indokai vonatkozásában hivatkozom:

- az elmúlt másfél évtized bemutatott bűnözési mutatóira; továbbá
- arra, hogy míg a közlekedési bűncselekmények e körben jellemzően gondatlanok, addig az idősök sérelmére megvalósuló és tömegesen jelentkező vagyon elleni, de az erőszakos bűncselekmények is – lényegükből fakadóan – szándékosak;
- arra, hogy míg a megvalósuló közlekedési balesetek háttérében jelentős részben a sérült, balesetet szenvedett idős személy – elháríthatatlan következményeket okozó – figyelmetlensége is meghúzódhat, addig a vagyon elleni, illetve az erőszakos bűncselekmények elkövetése még a sértett „közrehatása” esetén sem tekinthető kikerülhetetlennek;
- arra, hogy az időskorú személy figyelmének szórtsága folytán fennáll a lehetősége annak, hogy kevésbé képes pontos leírást adni a történekről, illetve az elkövetőről, a tájékoztatás különösen mentális betegségben, illetve szellemi leépülésben szenvedő idősök körében lehet zavaros, ellentmondó, illetve hiányos;
- arra, hogy ha az időskorú sértett gyakran az elkövetéstől számítva hosszabb idő elteltével tájékoztatja a hatóságot, ennek következményeként az emlékeztetkiesés lehetősége is felmerülhet;
- arra, hogy például a félelemből, bizalmatlanságból, a jogszabályok ismeretének hiányából eredően számolni kell a sértetti rejtettséggel;
- arra, hogy az egészségügyi ellátás idősök általi igénybevételének kényszerű vagy figyelmetlenség, óvatlanság következtében történő elmulasztása, az állapotromlás következtében növeli a bűnözés általi sebezhetőséget.

A felsorolásban több olyan körülmény is szerepel, amelyek a hatékony bűnüldözés lehetőségét – a kétségbevonhatatlan eredmények mellett is – szűkítik.

A jelen elemzésben, továbbá az előrejelzésben foglaltakat összegezve megállapítható, hogy az időskori viktimítást illetően, amíg e korcsoport demográfiai, egészségi és szociális helyzetében – pozitív elmozdulást jelentő – lényegi változás nem történik, addig a bűnözési helyzetben sem lehet igazi fordulat. Ezen önmagában még a bűnözés további csökkenése is csak mérsékelten változtatna, mert ez esetben – az eddigiekhez hasonlóan – az időskorúak elleni bűncselekmények esetleg alacsonyabb számban, de relatíve magas arányban stabilizálódnának. Mindez azt vetítené előre, hogy a javuló objektív biztonsági helyzetet az időskorúak romló szubjektív biztonságérzete kísérné.

Mellékletek

1. számú táblázat
Ismertté vált sértettek száma

év	sértettek					
	száma	százaléka	férfiak		nők	
			száma	százaléka	száma	százaléka
1998	317 129	100,0	210 918	66,5	106 211	33,5
1999	293 535	100,0	189 680	64,6	103 855	35,4
2000	259 035	100,0	170 514	65,8	88 521	34,2
2001	261 861	100,0	170 857	65,2	91 004	34,8
2002	241 325	100,0	155 760	64,5	85 565	35,5
2003	235 760	100,0	153 517	65,1	82 243	34,9
2004	235 406	100,0	147 569	62,7	87 837	37,3
2005	224 065	100,0	140 941	62,9	83 124	37,1
2006	214 165	100,0	133 320	62,3	80 845	37,7
2007	231 059	100,0	147 843	64,0	83 216	36,0
2008	211 455	100,0	134 086	63,4	77 369	36,6
2009	213 661	100,0	130 909	61,3	82 752	38,7
2010	247 776	100,0	148 830	60,1	98 946	39,9
2011	260 279	100,0	154 461	59,3	105 818	40,7
2012	275 173	100,0	161 284	58,6	113 889	41,4

2. számú táblázat

Ismertté vált kiemelt bűncselekmények időskorú sértettjei

év	sértettek						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
			száma	százaléka	száma	százaléka	
1998	317 129	45 199	14,3	26 777	59,2	18 422	40,8
1999	293 535	38 043	13,0	22 347	58,7	15 696	41,3
2000	259 035	36 214	14,0	21 036	58,1	15 178	41,9
2001	261 861	37 761	14,4	22 211	58,8	15 550	41,2
2002	241 325	35 270	14,6	20 044	56,8	15 226	43,2
2003	235 760	31 550	13,4	17 595	55,8	13 955	44,2
2004	235 406	33 729	14,3	18 679	55,4	15 050	44,6
2005	224 065	34 843	15,6	19 627	56,3	15 216	43,7
2006	214 165	33 133	15,5	18 372	55,4	14 761	44,6
2007	231 059	37 871	16,4	21 581	57,0	16 290	43,0
2008	211 455	37 891	17,9	21 043	55,5	16 848	44,5
2009	213 661	36 715	17,2	19 319	52,6	17 396	47,4
2010	247 776	46 676	18,8	24 550	52,6	22 126	47,4
2011	260 279	52 552	20,2	27 928	53,1	24 624	46,9
2012	275 173	57 578	20,9	30 454	52,9	27 124	47,1

3/a számú táblázat

**Az ismertté vált bűncselekmények időskorú sértettjei számának alakulása
az elkövetés helye szerint (1999–2005)**

az elkövetés helye	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Budapest	9 428	8 576	8 508	9 131	7 691	8 846	8 911
Baranya	1 454	1 475	1 667	1 389	1 331	1 327	1 205
Bács-Kiskun	1 656	1 537	1 649	1 589	1 379	1 308	1 332
Békés	1 172	1 228	1 464	1 278	855	942	832
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 370	2 286	2 606	2 491	2 137	2 311	2 855
Csongrád	1 315	1 305	1 255	1 036	1 002	1 213	1 152
Fejér	1 474	1 535	1 617	1 432	1 655	1 420	1 534
Győr-Moson-Sopron	956	1 628	1 025	860	989	961	1 125
Hajdú-Bihar	2 068	1 859	1 818	1 792	1 551	1 766	1 814
Heves	1 094	1 024	1 221	1 352	984	1 317	1 068
Komárom-Esztergom	986	1 000	969	854	856	809	980
Nógrád	550	562	658	711	586	638	694
Pest	4 543	3 991	3 939	3 429	3 014	3 250	3 265
Somogy	1 726	1 656	1 809	1 685	1 522	1 472	1 736
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 509	1 463	1 536	1 468	1 314	1 269	1 309
Jász-Nagykun-Szolnok	1 564	1 427	1 843	1 405	1 327	1 296	1 275
Tolna	860	791	1 282	761	749	779	823
Vas	617	473	603	532	568	580	744
Veszprém	1 315	1 086	1 093	1 034	977	1 009	1 029
Zala	1 378	1 306	1 194	1 024	1 058	1 207	1 148
Külföld	8	6	5	17	5	9	12
Összesen	38 043	36 214	37 761	35 270	31 550	33 729	34 843

3/b számú táblázat

**Az ismertté vált bűncselekmények időskorú sértettjei számának alakulása
az elkövetés helye szerint (2006–2010)**

az elkövetés helye	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Budapest	8 168	8 466	8 867	8 970	11 223	13 124	13 722
Baranya	1 529	1 403	1 528	1 451	1 586	1 875	2 050
Bács-Kiskun	1 440	1 476	1 778	1 329	1 929	1 802	2 253
Békés	785	1 048	811	833	1 092	1 175	1 199
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 637	3 874	3 512	2 594	3 081	3 561	4 299
Csongrád	964	1 350	1 217	1 159	1 742	1 916	2 231
Fejér	1 444	1 572	1 389	1 413	2 277	2 997	3 799
Győr-Moson-Sopron	952	1 037	1 008	1 235	1 438	1 558	1 533
Hajdú-Bihar	1 652	1 680	2 094	1 965	2 768	2 885	2 948
Heves	969	1 459	1 588	1 423	1 684	1 795	1 881
Komárom-Esztergom	826	950	869	984	1 333	1 253	1 274
Nógrád	653	674	741	688	884	1 133	1 089
Pest	3 120	4 070	3 942	4 140	4 762	5 523	6 957
Somogy	1 644	1 586	1 568	1 813	2 207	2 549	2 493
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1 366	1 685	1 682	1 541	1 968	2 109	2 093
Jász-Nagykun-Szolnok	1 340	1 587	1 776	1 871	2 448	2 539	3 113
Tolna	779	700	813	736	1 018	912	1 000
Vas	611	1 167	692	613	848	982	837
Veszprém	963	1 075	1 084	1 008	1 146	1 383	1 425
Zala	1 285	1 004	917	933	1 233	1 467	1 368
Külföld	6	8	15	16	9	14	14
Összesen	33 133	37 871	37 891	36 715	46 676	52 552	57 578

4. számú táblázat
Szándékos emberölések időskorú sértettjei

év	emberölés sértettjei						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
száma	százaléka			száma	százaléka		
1998	455	71	15,6	35	49,3	36	50,7
1999	425	61	14,4	32	52,5	29	47,5
2000	364	54	14,8	33	61,1	21	38,9
2001	414	72	17,4	19	26,4	53	73,6
2002	369	65	17,6	31	47,7	34	52,3
2003	386	61	15,8	26	47,5	35	57,4
2004	374	61	16,3	27	44,3	34	55,7
2005	325	65	20,0	32	49,2	33	50,8
2006	318	61	19,2	33	54,1	28	45,9
2007	307	52	16,9	28	53,8	24	46,2
2008	300	46	15,3	27	58,7	19	41,3
2009	286	45	15,7	20	44,4	25	55,6
2010	298	45	15,1	19	42,2	26	57,8
2011	282	60	21,3	41	68,3	19	31,7
2012	234	38	16,2	20	52,6	18	47,4

5. számú táblázat
Testi sértések időskorú sértettjei

év	testi sértések sértettjei						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
száma	százaléka			száma	százaléka		
1998	11 208	1178	10,5	711	60,4	467	39,6
1999	10 946	1085	9,9	663	61,1	422	38,9
2000	11 045	1098	9,9	656	59,7	442	40,3
2001	10 867	1068	9,8	670	62,7	398	37,3
2002	11 682	1086	9,3	655	60,3	431	39,7
2003	11 649	1076	9,2	609	56,6	467	43,4
2004	12 765	1120	8,8	628	56,1	492	43,9
2005	12 611	1042	8,3	596	57,2	446	42,8
2006	11 767	973	8,3	547	56,2	426	43,8
2007	11 414	884	7,7	506	57,2	378	42,8
2008	13 025	945	7,3	558	59,0	387	41,0
2009	12 719	947	7,4	536	56,6	411	43,4
2010	14 554	1109	7,6	639	57,6	470	42,4
2011	14 231	1059	7,4	603	56,9	456	43,1
2012	13 992	1081	7,7	589	54,5	492	45,5

6. számú táblázat
Közúti balesetek időskorú sértettjei

év	közúti balesetek sértettjei						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
				száma	százaléka	száma	százaléka
1998	4428	930	21,0	426	45,8	504	54,2
1999	4158	853	20,5	416	48,8	437	51,2
2000	3946	883	22,4	404	45,8	479	54,2
2001	3585	783	21,8	359	45,8	424	54,2
2002	4092	913	22,3	398	43,6	515	56,4
2003	3875	899	23,2	432	48,1	467	51,9
2004	4472	988	22,1	466	47,2	522	52,8
2005	4413	955	21,6	393	41,2	562	58,8
2006	4053	884	21,8	409	46,3	475	53,7
2007	4389	990	22,6	461	46,6	529	53,4
2008	3711	866	23,3	346	40,0	520	60,0
2009	3331	810	24,3	310	38,3	500	61,7
2010	3065	777	25,4	311	40,0	466	60,0
2011	2634	698	26,5	303	43,4	395	56,6
2012	2596	717	27,6	284	39,6	433	60,4

7. számú táblázat
Erőszakos közösülés időskorú sértettjei

év	erőszakos közösülés sértettjei				
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)			
		száma	százaléka	nők	
				száma	százaléka
1998	345	24	7,0	24	100,0
1999	329	22	6,7	22	100,0
2000	292	12	4,1	12	100,0
2001	313	8	2,6	8	100,0
2002	292	16	5,5	16	100,0
2003	256	14	5,5	14	100,0
2004	266	14	5,3	14	100,0
2005	263	20	7,6	20	100,0
2006	205	8	3,9	8	100,0
2007	215	13	6,0	13	100,0
2008	213	13	6,1	13	100,0
2009	226	14	6,2	14	100,0
2010	245	8	3,3	8	100,0
2011	196	9	4,6	9	100,0
2012	192	13	6,8	13	100,0

8. számú táblázat

Vagyon elleni bűncselekmények időskorú sértettjei

év	vagyon elleni bűncselekmények sértettjei						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
				száma	százaléka	száma	százaléka
1998	287 951	42 190	14,7	25 123	59,5	17 067	40,5
1999	265 155	35 283	13,3	20 762	58,8	14 521	41,2
2000	229 924	33 400	14,5	19 498	58,4	13 902	41,6
2001	233 108	35 036	15,0	20 665	59,0	14 371	41,0
2002	210 228	32 394	15,4	18 468	57,0	13 926	43,0
2003	204 139	28 574	14,0	15 980	55,9	12 594	44,1
2004	196 135	30 622	15,6	17 023	55,6	13 599	44,4
2005	188 210	31 825	16,9	18 083	56,8	13 742	43,2
2006	181 185	30 377	16,8	16 832	55,4	13 545	44,6
2007	199 059	35 063	17,6	20 074	57,3	14 989	42,7
2008	176 994	35 085	19,8	19 548	55,7	15 537	44,3
2009	169 738	33 380	19,7	17 646	52,9	15 734	47,1
2010	190 253	41 769	22,0	22 091	52,9	19 678	47,1
2011	200 426	46 881	23,4	25 070	53,5	21 811	46,5
2012	211 486	50 924	24,1	27 155	53,3	23 769	46,7

9. számú táblázat

Rablások időskorú sértettjei

év	rablások sértettjei						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
				száma	százaléka	száma	százaléka
1998	2807	490	17,5	223	45,5	267	54,5
1999	2973	486	16,3	249	51,2	237	48,8
2000	3169	562	17,7	247	44,0	315	56,0
2001	3068	414	13,5	221	53,4	193	46,6
2002	3163	450	14,2	203	45,1	247	54,9
2003	3053	443	14,5	179	40,4	264	59,6
2004	3023	429	14,2	188	43,8	241	56,2
2005	2830	507	17,9	242	47,7	265	52,3
2006	2605	466	17,9	200	42,9	266	57,1
2007	3014	478	15,9	215	45,0	263	55,0
2008	3024	494	16,3	223	45,1	271	54,9
2009	2967	625	21,1	268	42,9	357	57,1
2010	2954	673	22,8	266	39,5	407	60,5
2011	3020	817	27,1	302	37,0	515	63,0
2012	2875	717	24,9	239	33,3	478	66,7

10. számú táblázat
Ismertté vált időskorú bűnelkövetők száma

év	bűnelkövetők						
	összesen	időskorúak (60 éves és idősebb)					
		száma	százaléka	férfiak		nők	
				száma	százaléka	száma	százaléka
1998	140 083	2501	1,8	2021	80,8	480	19,2
1999	131 658	2678	2,0	2164	80,8	514	19,2
2000	122 860	2599	2,1	2054	79,0	545	21,0
2001	120 583	2636	2,2	2132	80,9	504	19,1
2002	121 885	2727	2,2	2201	80,7	526	19,3
2003	118 145	2868	2,4	2293	80,0	575	20,0
2004	130 182	3237	2,5	2547	78,7	690	21,3
2005	133 790	3543	2,6	2694	76,0	849	24,0
2006	124 171	3481	2,8	2631	75,6	850	24,4
2007	116 161	3387	2,9	2626	77,5	761	22,5
2008	116 584	3274	2,8	2617	79,9	657	20,1
2009	111 723	3435	3,1	2730	79,5	705	20,5
2010	122 529	3892	3,2	3064	78,7	828	21,3
2011	112 895	3935	3,5	3097	78,7	838	21,3
2012	100 239	3795	3,8	2988	78,7	807	21,3
2013	103 635	4080	3,9	3250	79,7	830	20,3

MEDVE JUDIT

Rendőri kommunikáció a gyermekkorúakkal¹

„A gyermekek sokféleképpen kerülhetnek kapcsolatba az igazságszolgáltatással, például ha a szülei elválnak, vagy nem tudnak megegyezni a gyermek elhelyezéséről, amennyiben bűncselekményt követnek el, vagy annak tanúivá, illetve áldozatává válnak, vagy ha menedéket kérnek. Ha a gyermekek olyan igazságszolgáltatással kerülnek kapcsolatba, amely nem gyermekbarát, a jogukat számos korlátozás vagy sérelem érheti.”²

Elkötelezettségem a gyermekek iránt – anyaként, leendő nagymamaként, emberként, rendőrként, azaz életem minden szerepében – egyre inkább elmélyült. Ennek bizonyítéka a témaválasztásom is.

Az emberi kultúra és társadalom fejlődésének jelenlegi fokán nem kellene, hogy vitatott legyen az emberi jogot és szabadságot tiszteletben tartó viselkedés. Életkortól függetlenül mindenkit megilletnek ezek a jogok, de a gyermekek hátrányos helyzetben vannak az érdekeik érvényesítése terén, ezért rájuk kiemelt figyelmet kell fordítania az államnak, a társadalomnak, a jogszabályokban nevesített közösségeknek, a családnak és egyéneknek egyaránt. De nem elegendő az elvi állásfoglalás, a gyermekek kiemelt védelmére kizárólag az elveknek megfelelő cselekvések tekinthetők eredménynek. Ezért tapasztalati alapokra helyezve, az alkalmazhatóság szempontjából tekintem át ezt a szakterületet. Célom részletesen feltárni a rendőri munka speciális, kiemelt területének – a gyerekkorúakkal történő kommunikációnak – a sajátosságait és rámutatni a szolgálat ellátása közben előforduló jó és rossz gyakorlatokra. Ennek érdekében négy kérdést szeretnék körüljárni.

1. *Minden esetben ki kell, illetve ki lehet-e hallgatni a bűncselekményben érintett gyermeket és/vagy fiatalt? Mi a döntés alapja? Milyen érvek alapján kell vagy lehet határozni a kihallgatás megtartásáról vagy annak mellőzéséről?* Feltételezésem szerint a kiskorú mindenekfelett álló érdekeinek figyelembevétele az elsődleges. Tapasztalataim szerint a döntés nem ilyen alapon történik, s ezt az állításomat a dolgozatban szeretném igazolni.

¹ E tanulmány az ugyanilyen címen 2014 júniusában megvédett mesterszakos diplomamunkám szerkesztett változata. Ezúton köszönöm konzulensemnek, Molnár Katalinnak a diplomamunka elkészítésében, illetve a szöveg rövidítésében, szerkesztésében nyújtott segítségét.

² A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU gyermekjogi ütemterve. COM(2011) 60., 6. o.

2. *A kiskorúak meghallgatása és/vagy kihallgatása a rendőri intézkedés, illetve a nyomozás során más módon történjen-e, mint a felnőtteké? Ki, mikor, hányszor, milyen körülmények között végezze ezt?* Feltételezem, hogy a gyermekmeghallgató szobák kialakítása és az ehhez kapcsolódó intézkedések, utasítások jelentős mértékben javítottak a végrehajtó rendőri állomány ez irányú feladatellátásának színvonalán, hatékonyságán. Kérdés, hogy a nyomozást folytató rendőrség az ügyben érintett gyermekek kihallgatását az erre a célra kialakított gyermekmeghallgató szobában, pszichológus jelenlétében végzi-e. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az érintett gyermekek törvényes képviselőjét meghallgatásukkor ki látja el, és a velük történő kommunikáció hogyan zajlik.
3. *A rendőrök megfelelően, kellően felkészülten végzik-e a kiskorúak kihallgatását és/vagy meghallgatását?* Nagy hangsúlyt helyeznek a vonatkozó jogszabályok betartására, sőt a pszichológiai szempontokra is egyre több figyelmet fordítanak, ami teljesen helyénvaló, de a kommunikációval mint a kontaktus megteremtésének kulcsával – álláspontom szerint – problémák vannak.
4. *A jelenlegi gyakorlatban a rendőr készségei, valamint a végrehajtó és a vezető közötti kommunikáció hogyan befolyásolja az érintett gyerekkorúval való kapcsolat minőségét?* A rendőri állomány napi munkája hatékonyabb végzésének csupán egyik feltétele a megfelelő készségek elsajátítása, illetve alkalmazása. A másik kritérium a vezető/vezetés elvárása és támogatása, vagy annak hiánya. Az egyetem mesterképzésén – ahol 2014. évben fejeztem be a tanulmányaimat – a legtöbb tantárgy a vezetői készségek vizsgálatával, fejlesztésével foglalkozik, ebből adódóan indokolt a téma ilyen szempontú vizsgálata is.

Rendőri kommunikáció a gyermekkorúakkal

A gyermekkorúak kihallgatását számos aspektusból lehet vizsgálni. Tapasztalatom szerint a büntetőjogi és eljárásjogi szempontú elemzések fordulnak elő a leggyakrabban. A rendőrség, az ügyészség és a bíróság is a törvények betartására, értelmezésére, gyakorlati megvalósítására fókuszál. A képzések, a publikációk jelentős többsége is ebben a körben fordul elő.

Ez a dolgozat más nézőpontból közelít a gyerekek és a rendőrség kapcsolatához, mégpedig a kommunikáció oldaláról. A cél annak megismerése, hogy a rendőr és a gyermek közötti kommunikációt – a speciális helyzetből adódó-

an – mi jellemzi, illetve mi kell hogy jellemezze. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül a vonatkozó szabályozás, amely a kiindulópont. A szabályozások szerinti különböző helyzetekben vizsgálom meg a helyes vagy helytelen kommunikációs gyakorlatot és annak ismérveit. A gyermek jogainak sajátosságai az alanyban, tehát magában a gyermekben, a gyermeki létben rejlenek. „*A gyermek ember, akit minden olyan alkotmányos alapvető jog megillet, mint mindenki mást, de ahhoz, hogy a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára az életkorának megfelelő minden feltételt felnőtté válásához.*”³

Fogalmak tisztázása

Elsőként szükséges röviden néhány fogalom tisztázása, mivel az a speciális helyzet áll fenn, hogy a különböző – a gyermekeket érintő – jogszabályok nem azonos kifejezéseket alkalmaznak.

A büntetőjog gyermekkorúnak a tizennegyedik életévét be nem töltött személyt tekinti. Bizonyos esetekben – a kiemelten súlyos bűncselekményekben – a büntethetőségi korhatár tizenkét év.⁴ A tizennegyedik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét meg nem haladott személyt fiatalkorúnak nevezi.⁵ A büntethetőség szempontjából ezek az életkorok relevánsak.

A gyermekvédelmi törvény gyermeknek nevezi a tizennyolc év alatti személyt.

A polgári törvénykönyv szempontjából a beszámítási képesség a mérvadó. A kiskorú – tizennyolc év alatti – személyt tekintve korlátozottan beszámíthatónak, a tizennyolc év alatti pedig beszámítási képességgel nem rendelkezőnek.

Tekintettel a vizsgálandó tárgyra, általánosságban a büntetőjogban használatos gyermek- és fiatalkorú fogalmakat használom. Ha a gyermekvédelmi törvény vagy más szabályozás figyelembevételére szükséges, azt külön nevesítem.

Feltehetjük a kérdést, hogy mi az oka, vagy mit jelenthet, hogy különböző, de egymással összefüggő, együttműködő szakterületek mást értenek ugyanazon a kifejezésen. Egyértelmű, hogy az egységes szóhasználat minden szempontból pozitív hatással lenne a problémakör kezelésében, hiszen az egyes jogágaknak megvannak a közös metszéspontjaik.

³ 995/B/1990. AB határozat

⁴ Btk. 16. §

⁵ Btk. 105. § (1) bek.

További, a dolgozat szempontjából jelentős fogalmak még a következők:
Kihallgatás: a büntetőeljárás során annak a személynek a kikérdezése, aki a releváns cselekményben érintett (sértett, tanú, elkövető). „*Tanúként az hallgatható ki, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet.*”⁶

Meghallgatás: a rendőri intézkedés során az eltűnt, a körözött vagy az igazoltatott személy kikérdezése, ezt jegyzőkönyvben kell rögzíteni. Kifejezetten érdekes adalék a *gyermekmeghallgató szoba* elnevezésében a *meghallgatás* szó használata, ugyanis a büntetőeljárás törvény vonatkozó szabályának megváltoztatásáig a gyermekkorú elkövetőt nem *kihallgatni*, hanem *meghallgatni* kellett. Értelemszerűen erről nem *kihallgatási*, hanem *meghallgatási jegyzőkönyv* készült. Az új törvényi rendelkezés alapján viszont a gyermekkorú elkövetőt is tanúként kell kihallgatni. Akár szép, enyhítő megnevezésnek is tűnhet a helyiség neve, de tudni kell, hogy amikor azt kitalálták, létrehozását eltervezték, akkor még érvényben volt a *meghallgatás* mint büntetőeljárás-jogi cselekmény.

Milyen esetekben kommunikál a rendőr gyermekkorúval?

A büntetőeljárás törvény nem határozza meg, hogy melyik az a legalacsonyabb életkor, amelytől valaki kihallgatható, azaz a tanúskodás képességét nem köti életkorhoz. Nyilvánvaló azonban, hogy a kiskorú tanúkénti kihallgatásának egyik feltétele bizonyos intellektuális szint megléte. Elengedhetetlen feltételek például a spontán megfigyelő- és emlékezőképesség, továbbá a megfelelő szókincs, kifejezőképesség. A gyermekkorút a következő eljárásjogi szerepben kell/lehet kihallgatni:

- *sértett:* akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette⁷, akit sérelem ért;
- *sértett (tanú):* akit sérelem ért, és tudomása van azzal kapcsolatos releváns információiról⁸;
- *tanú:* „*akinek bizonyítandó tényről tudomása lehet*”⁹;
- *elkövető:* „*a tettes, aki a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósítja*”¹⁰.

6 Be. 79. § (1) bek.

7 Be. 51. § (1) bek.

8 Be. 79. § (1) bek.

9 Uo.

10 Btk. 13. § (1) bek.

Leggyakrabban a gyermekkorú sértett tanúként szerepel az eljárásban. Ennél valamivel kevesebb esetben a bűncselekmény törvényi tényállásának megvalósítójaként. Néhány esetben előfordul, hogy a kiskorú az általános értelemben vett tanúként kerül kapcsolatba a hatósággal. A büntetőeljárás törvény számos különbséget tesz a felnőtt és gyermekkorúak között az eltérő életkori sajátosságaik miatt, s ez indokolja, hogy a kommunikációt tekintve is ezt a szemléletet alkalmazzuk.

Hogyan kommunikál a rendőr a gyermekkorúakkal?

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a büntetőeljárás célja megdönthetetlen bizonyíték és minél több információ beszerzése. A gyermekek érdeke viszont azt kívánja meg, hogy a lehető legkisebb trauma érje őket, azaz a kihallgatás rövid, kíméletes beszélgetés legyen, elkerülve az ismételt traumatizációt. Ez az alapvető ellentét meghatározza a gyermekekkel való kommunikációt, így a kihallgatás menetét is.

Végiggondolva a problémát, egyetlen megoldást látok ennek az ellentétnek a feloldására. A gyerek mindenáron történő kihallgatása helyett egy terapeuta beszélgetne el vele, és gyakorlatilag segítene feldolgozni a traumát, miközben a bűncselekményre vonatkozó releváns tények és adatok is elhangoznának, amelyek később bizonyítékként felhasználhatók lennének. A jelenlegi büntető- és büntetőeljárás-jogi szabályozás szerint ez nem lehetséges, és valószínűleg a nyomozó hatóságok vizsgálóinak, az ügyészeknek, bírának többsége ezt elképzelhetetlennek tartja, mivel így az általuk preferált jogi előírások sérülnének. (Bár elviekben a gyermekek érdekeinek sérthetlensége mellett tesz ki a garast.)

Alapvetések

Lényeges, hogy a kihallgatást végző rendőr jól ismerje a büntetőeljárás gyermekkorúakra vonatkozó rendelkezéseit. Fontos, hogy tisztában legyünk azal, a gyerekeket jellemezheti az úgynevezett forrás-megfigyelési hiba. Őszszekeverhetik a valóban megtörtént események emlékeit azokkal, amelyeket csak gondoltak, álmodtak, vagy amiről kérdezték őket. Utóbbi miatt elengedhetetlen a helyes kérdezési technika, mivel maga a kérdés is befolyásolhatja a későbbi beszámolókat.

A kommunikáció büntetőeljárás-jogi háttere

Tizennégy évesnél fiatalabb személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, ha vallomást kíván tenni, és a törvényes képviselője (vagy más jogosult) hozzájárul.¹¹

A tanú kihallgatását lehetőleg úgy kell elvégezni, hogy újabb kihallgatása ne váljon szükségessé.¹²

A leglényegesebb különbség a felnőtt és a gyermekkorú kihallgatása között – eljárásjogi szempontból –, hogy míg a felnőttnél minden esetben az igazmondásra és a hamis tanúzásra történő figyelmeztetéssel kezdődik a kihallgatás, addig a gyermekkorúaknál ezt mellőzni kell.¹³ Ezzel a szabályozással a törvényalkotó figyelembe vette, hogy a gyermekek különböző fejlődési szakaszaiban a hazugság fogalma eltérő módon fordul elő, máshogy nyilvánul meg, illetve hazudni mást és mást jelent. Tudnunk kell, hogy a gyermekek képesek hazugságra már hároméves korukban is akár azért, hogy megfeleljenek a kérdező elvárásainak, akár azért, hogy magukat vagy valamely hozzátartozójukat megvédjék. Egy kisiskolás vagy egy serdülő hazugságát már más körülmények is befolyásolhatják, mivel összetettebb kognitív képességek jellemzik őket.

A másik ok, amely indokolja ennek a figyelmeztetésnek a mellőzését, hogy egyáltalán nem biztos, hogy annak tartalmát megértené. Az is előfordulhat, hogy azt esetleg fenyegetésként értelmezné, félelmet keltene benne.

Megjegyzem, hogy a gyermekkorú egyébként sem lenne büntethető hamis tanúzás miatt, ugyanúgy, ahogy más bűncselekmény elkövetése miatt sem. Az úgynevezett hamis tanúzásra történő figyelmeztetés helyett azonban feltétlenül tisztázni kell – az intellektuális képességeinek megfelelően –, hogy mit értünk igazságon. El kell magyarázni, konkrét példával kell megvilágítani az igazság és a hazugság közti különbséget. Arra is ki kell térni, hogy miért fontos, hogy elmondja az általa ismert tényeket. Motiváljuk őt arra, hogy segítse a rendőrség munkáját.

A büntetőeljárás törvény szabályozza, hogy a sértettet, a tanút és az elkövetőt – természetesen a gyermekkorúakat is – tájékoztatni kell az eljárás menetéről. Nyilvánvaló, hogy a tájékoztatásnak csak abban az esetben van értelme, ha azt a gyermekkorú személy megérti, azaz az intellektuális képességeihez és a szókincséhez igazodva hangzik el a közlés.¹⁴

¹¹ Be. 86. § (1)–(2) bek.

¹² 23/2003. BM–IM rendelet (NYOR) 20. § (1) bek.

¹³ Be. 86. § (1) bek.

¹⁴ Be. 86. § (3) bek.

Sajnálatos módon – tapasztalatom szerint – ez a közérthető tájékoztatás az esetek többségében elmarad, ennek következtében sérülnek az állampolgári jogok. Azáltal, hogy a büntetőeljárásban az érintett nem tudja, mi fog történni, mennyi ideig fog az tartani, kiszolgáltatottá és bizonytalanává válik. Gyakran a pozícióval való visszaélés és a hatalmi fölény tudatos érzékeltetése van az ilyen rendőri magatartás hátterében.

Az alkotmányos demokráciát megelőző korszakban a rendőri hatalom deklarálása természetes és gyakran elvárt viselkedés volt. A jelenlegi nemzetközi elvárás – az állampolgárok szolgálata – még nem vált minden rendőr szemléletének és viselkedésmódjának részévé annak ellenére, hogy a jogi szabályozások változása már megtörtént.

Az eljárás menetének ismertetése különösen fontos a gyermekkorúaknál, több okból is. Míg a felnőttek életkorából, tapasztalataiból adódóan vannak/lehetnek ismeretei a nyomozás folyamatáról, a vele szemben alkalmazható intézkedésekről, a gyermekkorúak nincsenek birtokában ilyen információknak, ezáltal fokozottabb a kiszolgáltatottságuk. Ez a szokatlan, új helyzet az ő életükben feltétlenül magyarázatra szorul. Elfogadhatatlan az az álláspont, hogy a gyerek ügysem értené meg az ügymenetet és ennek kellékeit, ezért marad el a tájékoztatás. Meggyőződésem, hogy a gyermek értelmi szintjének megfelelően, a hivatali és a jogi nyelvezet kerülésével, de az esemény súlyát érzékeltetve („ez nem játék”) kell elmondani a szükséges információkat.

A kommunikáció pszichológiai háttere

Mint korábban már kifejtettem, a kihallgatás célja, hogy a hatóság számára fontos információkat tudjunk meg, amelyek bizonyítékkul szolgálnak (például a cselekmény körülményeire, okára, lefolyására).

A kommunikáció oldaláról tekintve az adó információt juttat el a vevőhöz, mégpedig a két felet összekötő kommunikációs csatormán keresztül. A kihallgatásnál ez legtöbbször verbálisan történik. Ebben a helyzetben az adó elmondja a közlendőjét, a vevő pedig hallja. Ezzel azonban a kommunikáció még nem valósul meg. Ahhoz, hogy valóban létrejöjjön, a vevőnek nem csupán átvennie, hanem dekódolnia is kell az információt.

A felnőtt korúak és a gyermekkorúak kihallgatása ebben különbözik leginkább. Amikor felnőtt-felnőtt között folyik a kommunikáció, általában nem okoz nehézséget a dekódolás. Ezzel ellentétben a gyermeknek gyakran nincsen kellő tudása (például szókincse) ahhoz, hogy a dekódolást önállóan elvégezze,

azaz magyarázat nélkül megértse a közlést. Ilyenkor a kihallgató rendőrnek meg kell ismernie a gyermek szókincsét, szóhasználatát, azt, hogy számára pontosan mi mit jelent. A kihallgatás során következetesen az ő kifejezéseit kell használni. Különösen fontos ez a szexuális bűncselekményeknél, a nemi szervek vagy a szexuális jellegű viselkedés, cselekedet megnevezésekor.

Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a gyerekek alapvetően érzelmi alapon gondolkodnak, ellentétben a felnőttkorra jellemző racionális gondolkodásmóddal. Erre kell építeni a gyermekkorú kihallgatásakor, ki kell aknázni a gyermek hangulat- és érzelemfüggő emlékezetében rejlő lehetőségeket. Ennek lényege az a felismerés, hogy ha emlékezeti kódoláskor a hangulat egyezik az előhívás hangulatával, jobb lesz az emlékezeti teljesítmény. (Ezért lehet hasznos például a helyszíni kihallgatás, de minden esetben mérlegelni kell, hogy a helyszín által keltett sokrétű emlékképek és érzelmek nem zaklatják-e fel túlzottan a kihallgatottat.)

Az emlékezet szorosan összefügg az időtényezővel. A kisgyermekek is képesek jó színvonalú emlékezeti teljesítményre, de ne feledjük, hogy beszámolójuk annál pontosabb, minél kevesebb idő telt el az esemény óta. A gyermeket tehát célszerű az esemény után a lehető leghamarabb kihallgatni, de más szempontokat is mérlegelni kell. Ilyen például a gyermek fizikai és lelki állapota, vagy akár a napszak is. Azt is figyelembe kell venni, hogy a gyermekek időtudata csak fokozatosan alakul ki. Azaz számukra nem feltétlenül jelentenek bármit is a „tegnap, két hete, holnapután” stb. kifejezések. Inkább tudják kezelni az olyan meghatározásokat, hogy „amikor legutóbb a nagymamánál voltunk”, vagy „még kettőt kell aludni...”.

Annak ellenére, hogy a gyermekek emlékezete pontos, összességében kevesebbre emlékezhetnek, mint a felnőttek. Ez frusztrálttá teheti a kérdezőt, hajlamosítva őt arra, hogy a saját hipotézisét tükröző irányított kérdéseket tegyen fel, vagy más módon gyakoroljon nyomást a gyerekekre. (Az irányított kérdés fogalmát később fejtem ki.)

A gyermekeknek nehézséget jelenthet bizonyos részletekre való visszamemlékezés. Egyes, a nyomozás szempontjából lényeges momentumok a gyermekeknek nem feltétlenül fontosak, ezért nehezebben felidézhetők. Számukra például nincs jelentősége annak, hogy milyen ruhát viselt az elkövető, annak viszont igen, hogy hová dobta el a játékát. Következésképpen megállapítható, hogy a gyermeki élményvilág lényegesen eltér a felnőttekétől.

Összegezve: a gyermekkorú kihallgatása akkor lehet sikeres – mint ahogyan minden más kommunikációs forma –, ha az adó és a vevő közösen ismert jelrendszert használ, ha megfelelő csatorna áll rendelkezésre, ha a felek

kölsönösen figyelnek egymásra, és ha a téma, amelyről beszélnek, mindkettőjük számára legalább részben ismert.

Kérdések – befolyásolás

A kihallgatást végző rendőr – és/vagy a parancsnoka – határozza meg, hogy milyen módszert, kommunikációs eszközöket alkalmaz a nyomozási cselekmény során. Az alkalmazott, illetve alkalmazandó megoldásokat a gyermek értelmi szintjéhez és kommunikációs képességéhez kell igazítani. Ezekon túlmenően természetesen egyéb körülményeket is figyelembe kell venni, így például az ügy jellemzőit, valamint a felnőttek által a gyermekekre gyakorolt úgynevezett szociális befolyásoló hatást. A jelenséggel kapcsolatban nem az a kérdés, hogy az fennáll-e vagy sem, mert ez nem kerülhető el, hanem a szociális hatás mértéke, jellege, terjedelme. A kihallgatás alkalmával a felnőtt- és gyerekszerep találkozása teremti meg az alapvető szituációt. A helyzetet tovább súlyosbitja, hogy a felnőtt egy hivatalos személy: rendőr.

Az egyik legjelentősebb szociális befolyásoló tényező a kihallgató neme. A gyermek kihallgatásakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy férfi vagy nő a kihallgató. Minden esetben úgy kell dönteni, hogy mit szeretne a gyermek; biztosítani kell a gyermek által elfogadható személyt. Ez legtöbbször azonos nemű, vagyis a kislány férfit, a kislányok nőt fogadnak el könnyebben. A nemek azonosságából adódó azonos jelrendszer és metakommunikáció fontos kommunikációs eszközzé válik a kapcsolat lelegején: segítheti a jó kommunikáció megalapozását. A kihallgatott gyermek esetében pedig azért lehet fontos a nemi eltérések figyelembevétele, mert más viselkedési és beszéd mód lehet hatékony egy kislány és egy kislány esetében.

Ha megkérdezzük a gyermeket valmiről, az ugyanúgy beépülhet az emlékek közé, mint minden más. Később nem feltétlenül tudja majd elkülöníteni, hogy csak kérdezték erről, vagy megtörtént vele. Éppen ezért rendkívüli jelentősége van a kihallgatás során a kérdések helyes – befolyásolástól mentes – megfogalmazásának.

Ha a kérdező például azt gondolja, hogy a gyermeket valamilyen sérelem érte, hajlamos lehet úgy feltenni a kérdéseket, hogy a válaszok igazolják a hipotézisét. Fontos, hogy a kérdező tudatában legyen annak az esetleges nyomásnak, amelyet a gyermekre gyakorol a kérdésés közben. A felnőtt szociális befolyásának következtében ugyanis tehet a gyermek valótlan kijelentéseket, és a rosszul feltett kérdések később is lehetetlenné tehetik annak a kiderítését, hogy

pontosan mi történt. A gyermek ez esetben a felnőttnek való megfelelési igény következtében válaszol az elvárásnak megfelelően és a valóságtól eltérően. Hasonló okok vezethetnek oda, hogy a gyermekek értelmetlen kérdésekre, illetve olyan kérdésekre is felelnek, amelyekre valójában nem tudják a választ.

Alapvető szabály, hogy a kihallgatás idején biztosítani kell a gyermek számára, hogy önállóan, összefüggően, a saját szavaival mondja el a vele történeteket (szabad felidézés). Kérdéseket csak ezt követően szabad hozzá intézni. A történetek kérdésekkel többször megakasztott elmondása azt az üzenetet hordozhatja a gyermek számára, hogy a beszámolója nem megfelelő, a kérdező nem elégedett, hiszen újra és újra ugyanarról faggatja. A szociális befolyásolás következtében a gyermek egy idő után megpróbálhatja elmondását a kérdező feltételezett elvárásához igazítani; ezért beszámolójának hiányzó részleteit – valós élmények hiányában – a saját fantáziájából, vágyaiból származó elemekkel bővítheti.

Nagyon fontos már a kihallgatás elején tisztázni, hogy olyan válaszokat is adhat, hogy „nem tudom” vagy „nem emlékszem”. Egyértelművé kell tenni a gyermek számára, hogy nem baj, nem hiba, ha nem felel olyan kérdésekre, amelyekre nem ismeri a választ.

A hibák elkerülése érdekében a kommunikáció legelején fel kell mérni a gyermek gondolkodásának érettségét, érzelmi állapotát, és birtokában kell lenni a helyes kérdezési technikának. Ez tanulható és tanulandó készség! Hogyan kérdezzünk? Milyen kérdéseket lehet feltenni?

- A kérdéseket kizárólag a szabad felidézés után alkalmazzuk!
- Először nyílt kérdések legyenek (kevésbé befolyásolók)! Például: „Azt mondtad, hogy egy idős férfi volt. Hogy nézett ki?”
- Zárt, direkt, illetve eldöntendő kérdéseket csak a legvégén tegyünk fel a részletek pontosítására! Például: „Tehát fekete pulóverben volt?”

Kerülendő, illetve tilos:

- Zárt és eldöntendő kérdés a kihallgatás kezdeti szakaszában. Például: „Bottal ütött meg?”
- A kihallgató elvárásainak kifejezése. Például: „Arra ugye emlékszel, hogy...?”, „És azután ezt meg ezt csinálta?”
- A gyermek által elmondottak átfogalmazása. Például: „Azt mondd, ekkor elővette a nemi szervét?” (Azt a kifejezést kell alkalmazni, amit a gyermek használ a nemi szervre.)
- A válasz bevárása nélkül újabb kérdés feltétele. Például: „Hová ütött? A fenekedre?”

A gyermeket megzavarhatja, ha túl hosszúak a kérdések vagy túl bonyolult a megfogalmazásuk, mivel ez a megértést akadályozhatja, ezért törekedni kell a tömör, rövid, egyértelmű és világos kifejezőmódra.

Különbségek és hasonlóságok az eljárásjogi státus szerint

A nyomozás eredményességének alapfeltétele a gyermekkorúval való hatékony kommunikáció, bármely eljárásjogi pozícióban van is. A hatékony kommunikáció alapja, hogy a gyermek megértse a közlést. Ennek érdekében tehát a kihallgatás során egyszerűen és érthetően kell fogalmazni, a gyermek szokásához igazodó nyelvhasználattal, kerülni kell a félreérthető, kétértelmű kifejezéseket, és ügyelni kell arra is, hogy a kommunikáció mindvégig a beszédhelyzetnek megfelelő legyen.

A kihallgatás stresszhelyzet a gyermek számára, ami abból adódik, hogy nem tudja, mi fog vele történni, és bizonytalan abban is, hogy mennyire tud megfelelni a felnőtt elvárásainak. A kihallgatónak törekednie kell a lehető leginkább stresszmentes légkör megteremtésére. Ezt úgy érheti el, ha a bizonytalansági tényezőket csökkenti. Ahelyett, hogy azonnal kérdésekkel kezdi bombázni a gyermeket, először ráhangolja a helyzetre: bemutatkozik, elmondja neki, hogy mi fog történni, az időben meddig fog tartani, lehet szünet, ha igényli (szükségletek, fáradtság); elmagyarázza, hogy miért van szükség a kihallgatásra, és mi annak a jelentősége. Ezt követően biztosítani kell, hogy a gyermek szabadon idézze fel az eseményeket. A felidézést nagyban segíti az úgynevezett értő hallgatás, ami azt jelenti, hogy a kihallgatást végző időről időre röviden összefoglalja a gyermek által elmondottakat, és ösztönzi a folytatásra. Például: „Értem, tehát ez meg ez történt. Részletesebben is el tudnád ezt mesélni?” Ahogy azt előzőleg kifejtettem, a kérdéseket csak ez után a szakasz után, azaz a kihallgatás végén szabad feltenni.

Sértett tanú vagy sértett

A gyermekkorúak esetén különösen fontos, hogy különbséget tegyünk a sértett és a sértett tanú között. Mint azt *A kommunikáció büntetőeljárás-jogi háttere* című alfejezetben már kifejtettem, a tizenéves fiatalabb személyt csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható. Tehát a gyermekkorú esetén a sértett kihallga-

tasát lehetőség szerint el kell kerülni. (Ha például van olyan tanú, akinek feltehetően tudomása van minden olyan információról, amelyről a kiskorú sértett is tud, elég tanúként a felnőttet kihallgatni. Tehát a sértett nem kell, hogy tanú pozíciójában kontaktusba kerüljön a hatósággal, a rendőrrel.)

Bármilyen minőségében kerül kapcsolatba a gyerek a rendőrséggel, az inkriminált cselekmény érzelmi hatást gyakorolt rá, azt ezen az alapon ítéli meg. Az emocionális hatás fokozottan jelentkezik a sértettnél, és ez befolyással van a kommunikációjára. A helyzet nehézsége, hogy egy traumatizált gyermeknek, aki csalódott a felnőttekben, de egyúttal függő helyzetben van tőlük, egy vadidegen felnőttnek kell vallomást tennie, azaz bizalmas (gyakran intim) témáról megnyilatkoznia. Sok esetben közeli hozzátartozóra vagy az áldozat által szeretett személyre vonatkozóan kell negatív dolgokról, cselekményekről beszélnie. Ezért tehát a kontaktus tekintetében – ha valamilyen szinten rangsorolható egyáltalán – a legnehezebb feladat a sértett kihallgatása.

Természetesen jelentőséggel bír ezekben a helyzetekben a bűncselekmény jellege és súlya. Az áldozat kevésbé traumatizált, ha például egy egyszerű megítélésű vagy on el leni bűncselekményt követnek el a sérelmére, mint ha egy szexuális abúzust vagy testi sértést. Fontos, hogy a kihallgatást végző tudatában legyen annak, hogy a sértett nem feltétlenül a számára releváns információkat helyezi előtérbe, hiszen egy adott cselekmény megítélése teljesen más büntetőjogi (bizonyítási) oldalról, mint az azt átélő szempontjából.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a kihallgatott sérülékeny, fejlődésben lévő, kialakulatlan személyiségű ember, akinek korlátozottak a megismerő és emlékezeti funkciói, és ez negatívan befolyásolja az emlékezeti felidézés pontosságát és részletességét. Előfordul, hogy a gyakran összezavarodott kiskorú nem tud a hatóság elvárásainak megfelelni, azaz nem tud minden kérdésre pontos választ adni. Ilyenkor sajnos gyakori az a helytelen reakció a rendőr részéről, hogy rosszálló, számon kérő kijelentéseket tesz. („Nem hiszem el...”, „Emlékezned kell erre!”) Véleményem szerint a nyomozó hatóság és a bíróság nem ítélheti meg, hogy a sértettnak mire kell emlékeznie. Az emlékezőképesség hiányosságai nem kérhetők számon a tanún.

A rendőrnek tudnia kell azt, hogy gyakori sértetti viselkedés, hogy a sértett nem képes szembesülni az eseményekkel. Ilyenkor a sértett önvédelmi reakcióként a tudatából kvázi törölni akarja az eseményeket, és úgy nyilatkozik, hogy „nem is vele történt” az adott cselekmény, vagy „nem is valóság, ami történt”, azaz le is tagadja, hogy bármilyen abúzus érte.

A sértett úgynevezett fokozott készenléti állapotban van (vészjelzés-készség), amit szorongás, félelem, tehetetlenségérzés, ingerlékenység jellemez-

het, ezért akár indulatos, ellenséges is lehet az intézkedő rendőrrel szemben. A kihallgatónak ismernie kell ezt a fajta pszichés jelenséget ahhoz, hogy megfelelően kezelhesse. A helyzet megoldásához a metakommunikációs eszközökre is szükség van, nem elegendők a verbális közlések. Fontos, hogy a rendőr minden módon (szavai, gesztusai, mimikája stb. útján) nyugalmat, kiegyensúlyozottságot, segítő támogatást sugározzon.

A kihallgatás idején mindvégig figyelembe kell venni, hogy a gyermek súlyos traumát, negatív élményt élt át, amelyről nyilván kellemetlen és fájó beszélnie. Ezért a lehető legkíméletesebb, legtapintatosabb módon kell lefolytatni a vele való beszélgetést annak érdekében, hogy elkerüljük, illetve minimalizáljuk a másodlagos áldozattá válást.

A jelenlegi gyakorlat – tapasztalataim szerint – távol áll ettől. Nem ritka, hogy a sértettet egy eljárás idején több alkalommal is kihallgatják, ismétlődő szakértői vizsgálatoknak vetik alá. Ez a többszörösen viktimizáló magatartás nyilvánvalóan sérti a gyermek érdekeinek érvényesülését.

Minden esetben indokolt lenne a súlyos traumát átélt sértettek vallomási-technikai eszközzel történő rögzítése. Ezzel elkerülhető lenne a többszöri kihallgatás, továbbá felhasználható lenne a szakértői vizsgálatához és a bírósági szakban is.

A jelenlegi jogi szabályozás lehetővé teszi, hogy azokban az esetekben, amikor a büntetőeljárás törvény nem ír elő a sértett számára személyes közreműködési kötelezettséget, a kiskorú sértettet megillető jogokat – nevében, helyette és érdekében – a képviselők gyakorolhassák. Ez a rendelkezés a gyermekek kíméletét és védelmét szolgálja. A jog által biztosított lehetőség ellenére gyakori, hogy a hatóság ragaszkodik a kiskorú sértett kihallgatásához.

Lehetőség van arra is, hogy a tizennégy évesnél fiatalabb sértett érdekében segítő járjon el, aki lehet bizonyos esetekben a gondozó, illetve az általa megjelölt hozzátartozó.¹⁵ Ez a rendelkezés ugyancsak a gyermek érdekeit szolgálja, a gyakorlatban azonban nagyon ritkán alkalmazzák.

Elkövető

A gyermekeket minden eljárás során gondosan, érzékenyen és tisztelettel kell kezelni. Vonatkozik ez a fiatalokú gyanúsítottokra éppúgy, mint arra a gyermekkorú személyre, aki megvalósítja bűncselekmény törvényi tényállását, de tekintettel életkorára nem büntethető, ezért kihallgatása tanúként, nem pedig

¹⁵ Be. 59. §

gyanúsítottként történik. Mindkét esetben különös figyelmet kell fordítani az érintett személyes helyzetére, jólétére és különleges szükségleteire, mint ahogy azt a nemzetközi előírások, elvárások is szabályozzák. „Az Egyezményben részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmóddhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadsága iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.”¹⁶

Egyes álláspontok szerint a gyermekkorú elkövetőt ugyanúgy áldozatnak kell tekinteni, mint a sértettet, mivel a kriminalitás útjára éppen a veszélyeztető körülményei miatt került, és problémáját nem a büntető törvénykönyv szankcióival lehet megoldani, hanem hatékony gyermekvédelmi intézkedésekkel, tehát segítségre szorul.

A jelenlegi szabályozás szerint alapesetben nem büntethető a tettéért az, aki a bűncselekmény elkövetésekor nem töltötte be a tizennegyedik életévét.¹⁷ Az utóbbi években azonban történtek olyan kirívó esetek, amelyek miatt a jogalkotó indokoltan látta bizonyos súlyos esetekben ez alól a szabály alól kivételt tenni. Az úgynevezett kiemelt tárgyi súlyú, élet elleni erőszakos bűncselekmények (emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, rablás, kifosztás) esetén a kiskorú büntethető tizennégy évesnél fiatalabban is akkor, ha a bűncselekmény elkövetésekor betöltötte a tizenkettedik életévét, és ha az elkövetéskor birtokában volt a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátásnak.

A gyermekkorú elkövetőkre jellemző, hogy gyakran nem képesek átlátni az ok-okozati összefüggést az általuk elkövetett cselekmény és annak következménye között. Előfordul, hogy lényegtelen dolgokat tartanak fontosnak, miközben a lényegesekről nem tudnak felvilágosítást adni. Nem ritka, hogy időben és térben nem megfelelően helyezik el az egyes cselekményelemeket. Ez életkori sajátosságukból fakad, tehát félreértés azt hinni, hogy szándékosan félre akarnak vezetni. A kihallgató feladata, hogy segítsen átgondolni és rendszerezni az eseményeket.

A rendőrnek ügyelnie kell arra, hogy ne vádolja meg a gyermeket. Egyrészt azért, mert ehhez nincs joga, másrészt ezzel maga ellen fordítja őt, és

¹⁶ A gyermek jogairól szóló egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény 40. cikk. 17 Btk. 16. §

így az információszerezés, ami végső soron a kihallgatás célja volna, veszélybe kerül. Soha, semmi esetben sem szidalmazhatja, minősítheti az elkövetőt. Tapasztalatom szerint az az általános rendőri attitűd, hogy már a nyomozás kezdetén bűnösnek nyilvánítják és elítélik a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító tizennégy évesnél fiatalabb személyt.

A kihallgató megértő, elvárásoktól mentes, jóindulatú és támogató hozzáállása segíti a gyermek megfelelő együttműködését. Az egyértelműen közvetített őszinte kíváncsiság pedig növeli a megnyílás esélyét. „Támogató társ” jelenlétében pontosabb tanúvallomások kaphatók, kevésbé érvényesülnek a szociális befolyásolás hatásai.

Tanú

A tizennégy évesnél fiatalabb személy akkor hallgatható ki tanúként, ha bizonyítandó tényről tudomása lehet, és a vallomása mással nem pótolható.¹⁸ Tehát mielőtt a gyermekkorú tanúkénti kihallgatása megtörténik, meg kell vizsgálni, van-e más módja a szükséges bizonyíték beszerzésének, és ha igen, akkor minden esetben mellőzendő a kihallgatás.

Fokozottabban érvényes a gyerekekre, mint a felnőttekre, hogy az idő múlásával egyre nehezebben tudnak visszaemlékezni valamely múltbéli eseményre. Minél később történik a visszaidézés, illetve a kihallgatás, valószínűleg annál kevesebb információt kapunk a tanútól.

Egy bűncselekményt vagy bármely ahhoz kapcsolódó tény, körülményt az észlelése esetén akaratunktól függetlenül – nem tanulási folyamatban –, úgynevezett önkéntelen bevésési folyamat során az rögzítünk emlékezetünkben. A bevésés (kódolás) és később a felidézés (előhívás) is függ az illető fizikai és lelki állapotától. Fáradtan, érzelmileg túlfeszített állapotban a legegyszerűbb összefüggésekre is nehéz visszaemlékezni. Ezért olyan időpontot kell választani, ami ideális az információ beszerzéséhez.

A tanú kihallgatásánál az időtényező mellett az úgynevezett megfelelési kényszer is befolyásolja a vallomást. A gyerekek a felnőtt, a rendőr elvárásainak meg akarnak felelni, ezért akár olyan kérdésekre is válaszolnak, amelyekre a választ valójában nem tudják. A pontos felidézésre gyakran az is negatívan hat, hogy a kiskorú fél attól, hogy olyan dolgokat kérdeznek tőle, amit nem tud, ez okból a kommunikáció módját, formáját a kihallgatott személy képességeihez igazítva szükséges megválasztani. Szavakkal és nem

¹⁸ Be. 86. § (1) bek.

verbális jelekkel is azt üzenje a rendőr a gyerekeknek, hogy bízik benne, és nincs olyan elvárása, amely miatt hátrányos helyzetbe kerülhet a tanú.

Törvényes képviselő, támogató, gondozó

A kiskorúakkal történő rendőri kommunikációnak tulajdonképpen része a szülővel, törvényes képviselővel való kapcsolat is. A gyakorlatban – a jogi előírásoknak megfelelően – a gyerek törvényes képviselője jelen van a kihallgatáson. Az arra vonatkozó szabályozás, amely lehetővé teszi a támogató, segítő személy közreműködését – ami a gyermek számára biztonságos légkört teremthet –, tulajdonképpen nem működik. Nyilvánvaló, hogy az állampolgárok ezt a szabályozást nem kell hogy ismerjék, erről a hatóság kell hogy tájékoztatást nyújtson. Ez a legritkább esetben történik meg.

A szükséges információkat nem csupán a kihallgatottnak, hanem a törvényes képviselőnek, a szülőnek is meg kell adni. A hatósággal történő érintkezésükkor és végig az eljárás folyamán, haladéktalanul és megfelelő módon tájékoztatni kell az eljárás menetéről: *„Szabály szerint a gyermeket és a szülőt vagy a jogi képviselőt közvetlenül kell tájékoztatni. A szülőnek adott tájékoztatás nem helyettesítheti a gyermeknek adott tájékoztatást.”*¹⁹

Sajnos előfordul, hogy a jelen lévő törvényes képviselőre úgy tekintenek, mint egy tárgyra, érdemben nem beszélnek vele, holott a gyermek együttműködését, bizalmát növelné, ha azt látná, hogy mindkét felnőtt személy támogatja őt. Miközben a következő törvényhely egyértelműen meghatározza, hogy őt is az eljárás részeként kell kezelni, mi több, gyakorlatilag ő dönt arról, hogy a gyermek megtagadja-e a tanúvallomás tételét: *„Aki szellemi vagy egyéb állapota miatt korlátozottan képes megítélni a tanúvallomás megtagadásának jelentőségét, tanúként csak akkor hallgatható ki, ha vallomást kíván tenni, és a törvényes képviselője, vagy a tanúként kihallgatandó által megjelölt hozzátartozó hozzájárul.”*²⁰ Ez a szabály általánosan minden tizenévesnél fiatalabb tanúra vonatkozik.

Ha mindezt nagyon röviden szeretnénk megérteni, néhány kulcsszó megmutatja a kérdéskör lényegét: empátia, együttműködés, rugalmasság – azaz jó kommunikációs kompetencia.

¹⁹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17., 21. o.

²⁰ Be. 86. § (2) bek.

Következtetések

A vázolt kommunikációs, pszichológiai és jogi dilemmák önmagukban is igazolják azt a feltevést, hogy a gyermekekkel történő rendőri kommunikáció jelentős mértékben eltér/el kell hogy térjen a felnőttekétől.

Kitűnik, hogy a befolyásolás, a személyi és fizikai környezet nagyban megalapozza a kihallgatás minőségét és mikéntjét, ezért arra kiemelt figyelmet kell fordítani. Jól látható, hogy a probléma összetettsége, sokrétűsége megkívánja a jogi, rendőri, pszichológiai, kommunikációs ismeretek együttes meglétét. Magas képzettség és nagy tapasztalat szükséges a színvonalas feladatellátáshoz.

A rendőrök felkészültsége, kompetenciái nagyon kevés esetben felelnek meg azoknak a speciális követelményeknek, amelyek az előbbi, egyébként korántsem teljes felsorolásban szerepelnek.

A legmagasabb fokú kommunikációs kompetencia ismérvei, a situációt pontos felismerése és az érzések helyzetnek megfelelő kifejezése elengedhetetlen ahhoz, hogy a kiskorúakkal a kapcsolatteremtés hatékony legyen. Egy gyermek kihallgatása nem működhet, ha a rendőr nem képes pontos tájékozódásra mások jelzéseiben.

Ezek mellett a perszonális és interperszonális kompetenciák mellett jelen kell lennie a magas fokú erkölcsi értékrendnek, és az emberi méltóság tiszteletben tartása éppúgy fontos, mint a jóindulat, a másik emberhez való barátságos közeledés.

Összességében megállapítható, hogy a stratégia szintjén – a kisebb, javítható hiányosságoktól eltekintve – a helyes koncepció kialakítása megtörtént, de a taktikai intézkedések, a gyakorlat terén sürgős, lényeges változtatások szükségesek.

Vezetői kommunikáció – belső kommunikáció

A rendészeti vezetés folyamatának, funkciójának – információgyűjtés (feladatvétele), tervezés, döntés, szervezés (koordinálás), irányítás, ellenőrzés és értékelés – minden elemében fontos szerepet játszik az interakció, az emberi kapcsolatok, a társas érintkezés valamelyik formája. Az, hogy a vezetők és a beosztottak hogyan kommunikálnak egymással, nagyban meghatározza azt is, hogy a rendőrök és a civilek közötti interakciók milyen minőségűek lesznek. Nélkülözhetetlen tehát, hogy egy gyermekkorúak kihallgatásával foglal-

kozó dolgozat a vezetők és beosztottak közötti kommunikációt is érintse. A második fejezet ezt a kérdést járja körül.

*A kihallgatást végző kollégák
és közvetlen parancsnokaik közötti kommunikáció*

Általában nem vitatott, hogy a szakmai felkészültség, tudás lényeges helyen áll a vezetői tevékenység megítélésében, miközben a kommunikációs ismereteknek és készségeknek igen kevesen tulajdonítanak jelentőséget. Jellemző, hogy évtizedeken keresztül a magyar rendőrtisztképzésben a szociális készségek fejlesztésével foglalkozó tantárgyakat (mint például a pszichológia, a kommunikáció vagy az etika) az általános műveltséghez tartozó, azaz a „futottak még” tantárgyak közé sorolták. Údító fejlemény volt, amikor a kilencvenes évektől a rendészeti szakközépiskolákban bevezették a társadalom- és kommunikációs ismeretek nevű tantárgyat, amennyire lehetett, gyakorlati képzési formában.

A parancsnoki feladatok sorában tulajdonképpen egyetlen olyan módszer létezik, amely annak valamennyi szakaszában egyaránt alkalmazandó/alkalmazható, ez pedig a kommunikáció. Ennek oka egyrészt az a nyilvánvaló magyarázat, hogy a vezető és a beosztott közötti kontaktus kizárólag a kommunikáció valamely formájával jöhet létre, másrészt hogy a kommunikáció sokrétűsége lehetővé teszi az említett specifikumokhoz való idomulást. Kijelenthető tehát, hogy a hatékony vezetés sarkalatos eleme a jó kommunikáció.

A rendészeti vezető tevékenységének sokrétűségéből, összetettségéből következően nem emelhető ki egy vagy néhány olyan kommunikációs stílus, módszer vagy műfaj, amely a hatékonyság záloga, amely bármikor biztosan alkalmazható. Éppen fordítva kell megközelíteni a problémát: a parancsnoki kommunikáció hatékonyságának kulcsa a helyes technika és hangvétel megválasztása. Az egyik leginkább meghatározó elem maga a konkrét feladat. A megoldandó kérdések különbözősége – azok súlya, nehézsége, egyéb jellemzői – determinálja a helyes kommunikációt.

Vezetélméleti megközelítés – a teóriák szintje

A parancsnoki kommunikációt, a már említett jegyek mellett, meghatározza, hogy az illető milyen vezetői iskola szerint végzi a munkáját. A klasszikus, neoklasszikus vagy modern iskola, eltérő jellemzői okán, a kontaktus jegyeit is megszabja.

Ha mindenek előtt a kitűzött eredmény elérése áll (klasszikus irányzat), nyilván másféle kontaktust kell alkalmaznia a vezetőnek, mint a nyílt szervezeti rendszeren alapuló (modern irányzat), az embert munkaeót domináns tényezőként tekintő nézet esetén. (Megjegyzem, véleményem szerint az alkotmányos jogállam keretei között nem fogadható el a klasszikus irányzat.)

A vezetői irányzatokhoz hasonlóan meghatározó szerepe van a vezetési stílusnak is. Nem kétséges, hogy másmilyen kapcsolatot teremt a demokratikus, mást az autokratikus és megint mást a megengedő stílust preferáló vezető a beosztottjaival. A feladat kiosztását vagy annak megbeszélését a kapcsolat jellege, a függőségi viszony hangsúlyozása, azaz a vezetési stílus is nagymértékben befolyásolja.

A vezetők a mai magyar rendészeti kultúrában a legfontosabbnak a törvények, normák betartását és a felsőbb vezetőknek való megfelelést, valamint a szakmai ismereteket tartják. Ezek mellett a kommunikáció minőségét, milyenségét elenyésző súlyú tényezőként kezelik, az állomány szükségleteit általában figyelmen kívül hagyják. Az állomány feldolgozhatatlanul sok információt – elsősorban a jogszabályok változására, új intézkedésekre vonatkozókat – kap, miközben szándékosan nem jutnak el hozzá olyan tudnivalók, amelyek a helyzete vagy akár a munkája szempontjából lényegesek. Ezáltal tulajdonképpen adott ismeret birtoklása az, ami a vezetőt és a beosztottat megkülönbözteti. Sokan még ma is előszeretettel hangoztatják azt a közhelyet, hogy „a tudás, az információ hatalom”, s vissza is élnek ezzel a hatalommal.

A vezetők többségének nem kétséges, hogy magasabb beosztásba kerülésük feltétele, hogy az általuk alkalmazott kommunikációs eszközöket, módszereket az közvetlen vezetők is elfogadják. Tapasztalatom szerint sok parancsnok úgy gondolja: a hierarchiában elfoglalt helye feljogosítja arra, hogy viselkedésével is demonstrálja a státusát, illetve ezzel is erősítse pozícióját. Úgy tűnik, a parancsnokok többségének jelenleg nem elegendő, hogy a státusa, a kiadott parancsai, utasításai meghatározzák beosztását, hanem a viselkedésében, a kommunikációs stílusában is érzékelteti beosztottjaival, hogy ők „alacsonyabb rangúak”. A hierarchiában biztosított – és mindenki által ismert – rangsor szerint kialakított interakciót alkalmazzák az emberi kapcsolatok dimenziójában is. A vezetők nem tudnak vagy nem akarnak más hangvételt használni. A parancsnok az általa alkalmazott módszert tartja helyesnek, és elvárja, hogy a beosztottjai elfogadják, igazodjanak hozzá.

A katonai hierarchikus rendszerben működő szervezeteknél – fokozottan érvényes ez a félkatonai fegyveres szervezetekre – az alá-fölé rendeltségi vi-

szony a nyilvánvalóan meghatározó. Nem szükségszerű azonban, hogy ennek bármilyen negatív hatása legyen a beosztottra. Ezt igazolja egyebek között a rendőri hivatás etikai kódexének vonatkozó pontja is: „A vezető tiszteletben tartja beosztottjai emberi méltóságát, gondoskodik róluk, megbecsüléssel és részrehajlás nélkül irányítja őket. Személyes példamutatósával is ösztönzi munkatársait, igényli és meghallgatja véleményüket, tanácsaival és iránymutatásaival segíti a munkavégzést. Betartja és betartatja a törvényeket, magas szintű követelményeket támaszt.”²¹

De mit mutat a gyakorlat?

Természetesen a vezetői szintek közötti különbségek is hatással vannak az interperszonális kapcsolatra, illetve az információáramlásra. Mások a követelmények, illetve más lehetőségek állnak rendelkezésre az alsó, a közép- és a felső vezető esetén. Nem kétséges azonban, hogy napjainkban a felső vezetés által meghatározott feladat nem csupán tartalmában, hanem megjelenésében, formájában is hordoz üzenetet. Azzal, ahogyan a főnök parancsot, utasítást ad, hatással van a beosztottjaira, a középvezetőkre. A hierarchia szintjein végiggördül az elvárás megfogalmazásával együtt a stílus is, kvázi a követelményeknek való megfelelés részeként.

A gyakorlatban nem ritkán tapasztalható, hogy a vezetői kommunikáció éppen fordítva működik, mint ahogyan az ideális, helyes, elvárható volna. A vezető feladata, hogy megtalálja azt a kommunikációs módszert, eszközt, stílust, amellyel adott beosztottnál – aki lehet akár parancsnok, alparancsnok is – eléri, hogy feladatait a leghatékonyabb módon végezze. Ehhez nyilvánvalóan ismerni kell az alárendelt személyiségjegyeit, intellektuális képességeit, szakmai tudását.

A vezetői kommunikációnak számos területe, jellemzője, módja elemezhető, értékelhető a rendőri szervezeti egységeknél. A rendészeti vezetői belső kommunikációban alapvető módosítások, mi több, szemléletbeli változtatások szükségesek. Ezek a kontaktust befolyásoló fordulatok az egyén szakmai hozzáállására, az erkölcsi értékrendjére és a személyiségére is hatást gyakorolnak. Első és alapvető kérdés a kommunikáció jelentőségének és hatásának felismerése és elfogadása, valamint a kommunikáció mint szakterü-

²¹ A Rendőri Hivatás Etikai Kódexe 11. pont: A vezetőkről.

let, illetve szaktudás elismerése. A második a meglévő készségek fejlesztésének lehetősége és szükségessége.

Sok vezető meggyőződése, hogy ha kinevezték adott beosztásba, az azt jelenti, hogy minden tekintetben alkalmas arra a feladatra. Vagyis úgy gondolja, ha nehéz szakmai problémák megoldására képes, illetve képesnek tartják rá, egy olyan egyszerű dolog, mint a kommunikáció – a beszéd és az írás – már csak nem okozhat gondot. Sőt, parancsnokként ő a mintaadó a beosztotti állomány számára. Egy alacsonyabb beosztású munkatárs – legyen akár magyartanár vagy retorikai szakember – nem tudhatja jobban a kommunikáció mikéntjét, mint ő.

Vezetői felelősség a beosztott készségfejlesztésében

Motiválás

A jó vezető alapfeladata, hogy a beosztott motiválása, a szolgálat ellátásának minél hatékonyabb és színvonalasabb teljesítése érdekében az adott beosztottnál szükséges kommunikációt alkalmazzon. Nem a beosztottól kell elvárni az alkalmazkodást, a parancsnoknak kell/kellene figyelemmel lennie az alárendeltek egyéniségére.

A motiváció befolyásolása rövid és hosszú távon egyaránt kardinális kérdés. Ezért nem engedheti meg magának egyetlen jó vezető sem, hogy ne fordítson erre figyelmet. Ennek alkalmazásához elengedhetetlen az egyén személyiségjegyeinek ismerete, tudni kell, mikor, kinél alkalmazható például az érdeklődésből fakadó belső motiváció felkeltése, vagy a külső tényező, a jutalmazással elérhető befolyásolás.

A rendőri vezető hatékony munkavégzéséhez önmagában nem elegendő a magas szintű szaktudása. Nem ő végzi a konkrét feladatokat – így a gyermekkorú kihallgatását sem –, hanem az osztálynak, a csapatnak, a munkatársaknak kell ezt megtenniük az ő irányításával. Ahhoz, hogy a beosztottaiban, kollégáiban bizalmat alakítson ki és támogatást szerezzen, ahhoz, hogy az együttműködésük tartós és sikeres legyen, a részükről alkalmazott tudatos, odafigyelő, jól megtervezett és a gyakorlatban kiválóan megvalósított kommunikáció kell. Ehhez természetesen jó kommunikációs képességekre van szükség.²²

²² Ez a gondolat az Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar kommunikáció tantárgyainak általános leírásából származik.

A motiváció a legritkább esetben egyetlen momentum a tevékenység folyamán, tulajdonképpen egy változó intenzitású, nem csupán pozitív, hanem adott esetben negatív irányú, de folyamatos befolyásolás. Tekintettel arra, hogy ez a hatás felelős a viselkedések beindításáért, irányáért, erősségéért és fenntartásáért, valamely új feladat bevezetésekor döntő szerepe van a gyakorlat kialakításánál. A gyermekmeghallgató szobák használata, illetve az ahhoz társuló új szemléletmód kialakítása sem lehet működőképes megfelelő ösztönzés nélkül. Tisztában kell lennie minden vezetőnek azzal, hogy a motiváció hatásmechanizmusában gyakran együtt jelennek meg a viselkedés fiziológiai jelenségei, érzelmi és társas meghatározói, ezért olyan sajátos kommunikációs kompetenciára, empátiával alátámasztott együttműködésre van szükség, amely ezt a hatást biztosan kiváltja.

Az intézményes érdekek és az egyéni szemléletmód minél szélesebb egybeesése nélkül nem lesz képes a beosztott magas színvonalú teljesítményre. A parancsnoknak példát kell mutatnia, és a feladat meghatározásánál a szemléletalkotására is gondot kell fordítania.

Stílus – Közvetlenség kontra távolságtartás

A végleteket sem hagyhatjuk szó nélkül, de első lépésként természetesen a leggyakrabban előforduló jelenségekre célszerű fókuszálni. A rendőrségen belül mindennapos jelenség az egymással kapcsolatba kerülők tegeződése, és gyakran gondot okoz a magázódás. Van olyan parancsnok, aki a magázódó – lássuk be, a rendőri szervezeti kultúrára nem jellemző – formában látja a megoldást. (Én magam a magázódást rendkívül kedvelem, de be kell látnom, hogy napjaink trendje a tegeződő formát preferálja, s ezt figyelmen kívül hagyni hiba.) Számos szituációban ez helyénvaló, de gyakran olyan helyzet alakul ki, mintha fehér ing-nyakkendő-öltönyben játszanák a futballmérkőzést. Általánosságban megállapítható, hogy mindkét forma használata indokolt, szükséges, de a jelenleginél nagyobb odafigyeléssel kellene megválasztani, hogy milyen helyzetben, kivel, kikkel melyik az adekvát.

A másik gyakori, de mégis szélsőségesnek nevezhető beszéd – ami nem hagyható ki a dolgozatból – a vég nélküli káromkodás. Sajnálatos módon a mindennapi beszélgetések gyakori eleme a förtelmes szavak használata, mi több, a rendőri intézkedés alá vont személyek közül sokan élnek ilyen kifejezésekkel, de ez nem lenne szabad, hogy befolyásolja a rendőrök beszédét. Tévedés azt hinni, hogy a csúnya szavak a vezető és a beosztott közötti közvetlenség, szolidaritás a hierarchia lerombolásának megfelelő eszköze. Nem

beszélve arról, hogy gyakran sértő lehet mások számára, de legalábbis az intelligencia hiányosságára, műveletlenségre, durvaságra utal. Felnőttek körében sem éppen kívánatos ez a stílus, de hogy erre a nyelvi durvaságra még gyerekek előtt is rengeteg példa van, az egyenesen megengedhetetlen. Ez akkor sem jó megoldás, ha maga a gyerek beszél trágár módon. Az előbbieken egyfajta jó tanácsként írtam arról, hogy a kihallgatáskor a rendőr beszédének is a gyerek szóhasználatához kell illeszkednie, de a káromkodásokra, szitkozódásokra ez természetesen nem igaz.

Gyermekmeghallgató szoba – és használata?

„Figyelembe véve, hogy mint azt az egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (EJEE) garantálja, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezési gyakorlatával összhangban, a személyek igazságszolgáltatáshoz és tisztességes tárgyaláshoz való joga – annak minden elemével (így különösen a tájékoztatáshoz, a meghallgatáshoz, a törvényes védelemhez és a képviselőhöz való joggal) együtt – egy demokratikus társadalomban elengedhetetlen, és ugyanúgy érvényes a gyermekekre is, tekintetbe véve azonban saját nézeteik kialakítására vonatkozó képességüket.”²³

Az előbbi európai uniós iránymutatás alapján a közigazgatási és igazságügyi miniszter 2011-ben rendeletben írta elő a gyermekmeghallgató szobák kialakítását, illetve használatát hazánkban.²⁴ Ennek alapján 2014-ig minden megyei rendőr-főkapitányság köteles kialakítani ilyen helyiségeket, és a tizennégy éven aluli gyermekek kihallgatását abban lebonyolítani. A rendelet végrehajtására, a rendőri eljárások során a gyermekekkel kapcsolatos tevékenység magas színvonalú végrehajtása érdekében az ORFK vezetője utasításban²⁵ szabályozta a gyermekbarát igazságszolgáltatáshoz mint komplex programhoz kötődő feladatokat. Az intézkedések a társadalmi kívánalmaknak teljes mértékben megfelelően jöttek létre. Az utasítás kiadásával megvalósult a rendőrségi objektumokban létrehozott gyermekmeghallgató szobák használatának egységes szakmai protokollja. Az is a komplexitást dicséri, hogy a rendőröknek képzés is elő van írva. Az alapképzések során azonban vagy egyáltalán nem, vagy nagyon minimális mértékű kommunikációs ismeret-

²³ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17., 14. o.

²⁴ 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról.

²⁵ A gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről szóló 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás.

reketek tanulnak, és különösen nagy hiány mutatkozik a gyakorlati képzésben.²⁶ Honnan tudnák akkor a rendőrök, hogyan kell bánni, beszélni a gyerekekkel a büntetőeljárás idején. Pedig a válasz nagyon egyszerű: különösen körültekintően, kizárólag segítő, nem pedig hatalmi attitűddel, empatikusan, toleránsan. Ezek a magyarországi rendőri kommunikációban egyáltalán nem magától értődők, ezért kell tanulniuk, gyakorolniuk mindazoknak, akik az eljárásokban gyerekekkel találkoznak.

Essék szó a kommunikáció harmadlagos tényezőiről is, amelyeknek óriási a jelentőségük. A gyermekmeghallgató szobák berendezése színvilágában, bútorzatában barátságosabb környezetet teremt a kihallgatáshoz, mint az általában a hivatali helyiségekre jellemző. Különböző játékok – fiúknak, lányoknak –, kis asztal és szék, játszósarok van a szobában. A kép- és hangfelvétel rögzítésére alkalmas technikai eszközök rejtett módon vannak felszerelve. A felvétel készítéséről tájékoztatni kell az érintetteket, de oldottabb légkör megteremtésére van lehetőség, ha a kamera és a mikrofon nem látható.

Persze hibákat is el lehet követni. A „gyermekbarát” kollégák áteshetnek a ló másik oldalára, amikor túl sok vagy kisebb gyerekeknek való játékokat helyeznek el, rózsaszínre festik a falakat, mintha csak lányok lennének a kihallgatott gyerekek között.

A büntetőeljárás szabályozás szerint adott esetben több személy – ügyvéd, törvényes képviselő, segítő, a kihallgatást végző – tartózkodik az irodában a kihallgatás idején, ezért a helyiség mérete is ennek megfelelő kell hogy legyen.

Itt vizsgálom meg azt is, hogy a gyermekkorúak meghallgatását végző kollégák kapnak-e és ha igen, milyen segítséget az őket irányító vezetőjüktől. Nagy általánosságban azt lehet mondani, hogy kevés valóban segítő instrukciót kapnak, vagy amit kapnak, az nem feltétlenül szakszerű. Ez több tényezőtől adódik. Az egyik, hogy maga a vezető nem végzett soha ilyen kihallgatást. A másik, hogy a téma fontossága a gyakorlati alkalmazásban még mindig nem kapta meg az őt megillető helyet a büntetőeljárásban.

Az a nézet, amely szerint ha kiadunk egy jogszabályt, azzal a feladat végrehajtása elintézettnek tekinthető, nem tartható. A beosztottat ugyanis motiválni is kell arra, hogy az új eljárásokat elsajátítsa, azoknak szükségét érezze, és alkalmazza is őket. Csak ebben az esetben válhat valóra a jogalkotó szándéka.

²⁶ Lásd erről nagyon alaposan Molnár Katalin: A rendészeti kommunikációs képzés jelene és jövője I. Magyar Rendészet, 2008/4., 74–93. o.; II.: Magyar Rendészet, 2009/1–2., 109–119. o.

Íme, néhány egyszerű példa az előbbiekre:

A kihallgató személyének, nemének megválasztására akár már a parancsnok is figyelhetne. Sok esetben viszont sem idő, sem emberi erőforrás nem áll rendelkezésre a körültekintő válogatáshoz. Megjegyzem, rugalmasabb és hatékonyabb munkaszervezéssel ez a probléma is áthidalható lenne. A közelmúltban a megyében volt olyan eset, amikor tisztán a véletlen múlt, hogy a sértett kilencéves (!) kislány nőgyógyászati vizsgálatra kísérését egy tapasztalt női kolléga tudta megoldani. Mert éppen nem ért rá más. Ez azonban megengedhetetlen. Képzelnék el, mi van, ha ő sem ér rá. Akkor egy férfi kíséri el? Az általánosan bevett gyakorlat szerint az ügynevezett forrónyomos csoportban lévő vizsgáló az, aki először kapcsolatba kerül a gyermekkel. Legtöbbször egy másik kolléga viszi orvosi vizsgálatra, majd egy harmadikra szignálják az ügyet. Vagyis mire a gyermek a kihallgatás fázisába jut, addigra akár három vagy több – különböző nemű, szociális érzékenységű, stílusú stb. – rendőrrel találkozott. Mind idegen, felnőtt, „hivatalos személy”, akik között „elvész a gyermek”. Hol vannak itt a gyermek érdekei?

A gyermekmeghallgató szobákat fel kell szerelni kép- és hangrögzítésre alkalmas technikával.²⁷ ORFK-utasítás szabályozza, hogy azt milyen esetekben kell és lehet használni.²⁸ És azt is rendelet szabályozza, hogy a kihallgatást hogyan lehet kép- és hangfelvételen rögzíteni.²⁹ Persze azt a tényt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezek az eszközök milyen minőségű felvételek elkészítésére alkalmasak és hogyan vannak elhelyezve, de most nem erről szeretnék beszélni. Hiába van ugyanis eszköz, ha a kihallgatásról hang- és képfelvétel készítésére nem ad utasítást a parancsnok, akkor a beosztottnak talán eszébe sem jut, vagy ha igen, nem mer benne dönteni, vagy ha úgy is döntene, hogy használja, a körülmények nehézsége visszatartja őt. Nem beszélve arról, hogy nincs meg sem a megfelelő protokollja, sem a kialakult gyakorlata annak, hogy az esetlegesen elkészített felvételeket a büntetőeljárás további szakaszaiban használják-e, és hogyan. Például elfogadják-e bizonyítékként. Pedig ehhez elég meggyőző érv lehetne a következő megállapítás: *„Amióta léteznek a modern kor kommunikációs vívmányai (a szóbeli közléseket is rögzíteni, azaz maradandóvá tenni képes hang- és képrögzítő el-*

²⁷ 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról.

²⁸ 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás a gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről.

²⁹ 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól.

*járások; illetve az egyszer már lejegyzett szöveg gyors változtatását is lehetővé tevő elektronikus írás), azóta nem igaz többé »a szó elszáll, az írás megmarad« képlet.*³⁰

Amiért ezt a rendszert alkalmazni kellene, az a gyermek védelme. Jelesül az, hogy a vallomást a gyermeknek ne kelljen többször és különböző személyek előtt megtennie és ezáltal megannyiszor keresztülmennie a lelkiileg nehéz, sokszor gyötrő emlékeken, érzelmeken. Vagyis mellette „csak” ez az egyetlen érv szól. Ellene viszont – ahogy említettem – sok. A rendőrök sajnos nem mérik fel, hogy az egyetlen, de a humánumot tükröző érv sokkal többet kellene hogy nyomjon a latban, mint a mindenképp fölé helyezett, jól bejáratott, bár nem hatékony és kifogásolható rendőri, jogi, hivatali „eljárás- és szokásrend”.

A hangrögzítésnek meglehetne például az az előnye, hogy a rendőr is jobban ügyelne a szavaira, a beszédére. Mert a hangrögzítés „előnye például, ha ezáltal szóbeli megnyilvánulásainkban is felelősségteljesebben nyilatkozunk, nem mondunk akármit és akárhogyan”³¹. Ha a kihallgatást hang- és képfelvétellel rögzítjük, azon nemcsak a gyerek viselkedése, beszéde látszik és hallatszik, hanem az őt kihallgató személyé is. Ez persze akár segítségére lehet egy pszichológusi vizsgálatnak is, hiszen pontosan nyomon lehetne követni, hogy kinek milyen reakciói voltak a beszélgetés során. Mindamellet egyfajta védelmet nyújthat a rendőr számára is, ha később azzal gyanúsítanak, hogy a gyermeket befolyásoló módon beszélt vagy viselkedett. Vagyis ha megtanulnánk használni ezt a modern technikai eszközt, az nemcsak a gyermek előbbiekben kifejtett érdekeit, hanem a mieinket is szolgálná.

A felvétel azonban kétélű fegyver is lehet, mert hiszen azon az is látszik, ha a kihallgató nem szakszerűen, törvénysértően, vagy „csak” kulturálatlanul viselkedik, ennek alapján utólag joggal vonható felelősségre. Ráadásul maga rögzíti ehhez a bizonyítékot...

Utolsó adalékként beszédek a *táblázat* számadatai is a gyermekmeghallgató szobák országos kihasználtságáról. Feltűnhet az utolsó oszlopban azoknak a meglehetősen magas száma, akiket e szobák használatára, az eljárás mikéntjére oktattak. Ez jó hír, ám nem lehet tudni, hogy a felkészítés milyen mély: a kompetenciák valós fejlesztésére irányul, vagy csupán a jogszabályok ismertetésében merül ki? Ez azonban egy következő vizsgálat tárgya lehetne.

³⁰ Molnár Katalin: Kommunikáció a rendvédelmi munkában. Főiskolai jegyzet. Rendőrtisztai Főiskola–Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 29–31. o.

³¹ Uo.

**A gyermekmeghallgató szobák használata
2013. január 1.–december 31. között**

hely	átadás ideje	a kihallgatást/meghallgatást végző			oktatásban részesülők száma (fő)
		rendőr	nyomozási bíró	pszichológus/pszi- chológus szakértő	
Budapest					
V. Kerületi Rkp.	2011. 10. 19.	7	–	3	
VII. Kerületi Rkp.	2012. 02. 14.	26	–	9	
Baranya					
Pécsi Rkp.	2013.12. 18.	–	–	–	51
Bács-Kiskun					
Kecskeméti Rkp.	2013. 02. 08.	10	2	25	70 (büntügy) 225 (közrend)
Békés					
Békéscsabai Rkp.	2013. 10. 24.	13	3	19	21
Borsod-Abaúj-Zemplén					
Miskolci Rkp.	2013. 02. 27.	84	1	–	folyamatos
Csongrád					
Szegedi Rkp.	2012. 11. 08.	–	1	3	40
Fejér					
autópálya-álosztály	2013. 11. 08.	13	8	17	267
Győr-Moson-Sopron					
Győri Rkp.	2012. 11. 23.	33	–	4	928
Hajdú-Bihar					
Berettyőújfalui Rkp.	2013. 04. 03.	33	–	–	33
Heves					
Egri Rkp.	2013. 05. 22.	1	–	–	39
Jász-Nagykun-Szolnok					
Szolnoki Rkp.	2013. 09. 20.	1	–	–	207
Komárom-Esztergom					
Tatabányai Rkp.	2012. 09. 26.	6	5	4	n. a.
Nógrád					
Bátonyterenyei Rkp.	2013. 03. 06.	n. a.	–	–	53
Pest					
Dunakeszi Rkp.	2013. 09. 27.	2	–	–	n. a.
Somogy					
Kaposvári Rkp.	2013. 12. 18.	–	–	–	45
Szabolcs-Szatmár-Bereg					
	2013. 10. 18.	1	–	–	34
Tolna					
	2013. 03. 23.	8	–	2	462
Vas					
Szombathelyi Rkp.	2012. 02. 22.	3	–	1	167
Veszprém					
Veszprémi Rkp.	2012. 02. 23.	1	5	–	235
Zala					
Nagykanizsai Rkp.	2012. 09. 26.	10	–	7	171
Összesen		253+	34	94	1779+

A hatékonyság javításának lehetőségei

„A rendőrségen belüli információ-áramlás hatékonyabbá tételével növekedhet a rendőri munka eredményessége, különösen akkor, ha ez által javul a szervezetek és szolgálatok közötti kapcsolat, fejlődik a munkatársak szakértelme, vonzóvá és kiszámíthatóvá válik a testületen belül bejárható életpálya, nő a hivatal biztonságát és elismerést nyújtó megtartó ereje.”³²

Mire van ehhez szükség? Ezt csak egy tudományos kutatás tudja korrekten kimutatni. Véleményem szerint a következő elemek a legfontosabbak:

- jó vezető, aki tudja, hogy a kommunikációs kompetenciák fejlesztendők;
- jó vezető, aki tudja, hogy a különböző feladatok eltérő kommunikációt igényelnek;
- jó vezető, aki tudja, hogy a helyzet és a környezet befolyásolja a kontaktus milyenségét;
- jó vezető, aki tudja, hogy a meghallgatás képessége rendkívül fontos.

A szükséges változtatásokhoz elsőként az úgynevezett rejtett erőszak jelenlétét vizsgálom. Az azonban elemzések nélkül is kijelenthető, hogy a döntésképes – azaz a felelősséget vállaló – vezető gondolatai tiszták, rendszerezettek, szakmai alapjai stabilak. Ezek birtokában nagy valószínűséggel mindenki képes helyes, világos és ezáltal hatékony kommunikációra. Ennek következtében pedig rá tudja venni az embereket, a beosztottakat, hogy együtt valósítsák meg a közösen kitűzött és/vagy mindenki által elfogadott célt.

A modern vezetésstudomány, pszichológia és egyéb társadalomtudományok számos olyan kutatási módszerrel és eredménnyel büszkélkednek, amelyek használhatók lennének a rendészet hatékonyságának növelésére is. A jelen kor elterjedt elemzési módszerei közül a rendvédelem területén a dokumentumelemzés és a megfigyelés alkalmazható leginkább.

Ha a magyar rendészet végre ki tudna lépni a katonai vagy ami még problémásabb: a félkatonai szervezeti felépítés korláta közül, akkor rugalmasabban adaptálhatná a civil életben, a gazdasági szférában már jól működő, kidolgozott minőségbiztosítási rendszereket, módszereket.

Ismert az úgynevezett teljes körű minőségbiztosítási rendszer, a TQM (*Total Quality Management*), amely tulajdonképpen vezetési filozófia, a szer-

³² Finszter Géza: A rendészet és a rendészeti igazgatás elmélete. Budapest, 2012, 42. o.

vezet olyan irányítási koncepciója, amelynek középpontjában a minőség áll, és a szervezet minden tagja részt vesz a minőségfejlesztési folyamatban.

Ennek a továbbfejlesztése az EFQM-modell, egy önértékelésen alapuló, nem előíró jellegű keretrendszer, amely a RADAR logikára épül³³, azaz a munkatársakat a folyamatban érdekelt félnek tekinti, figyelembe véve az ő elégedettségüket befolyásoló tényezőket is. A modell filozófiája szerint a kiváló eredményeket a folyamatok menedzselésével lehet elérni, amelynek alapja a vevői (esetünkben: ügyfél-) és dolgozói elégedettség, valamint a stratégiai szemléletű vezetés, amihez – a munkatársak képességeire figyelemmel – az erőforrások optimális kihasználása szükséges.

Az EFQM-modell működése/működtetése olyan folytonos változást, javulást, sőt a kompetenciák fejlődését előidéző rendszer, amely képes önmagát tovább generálni, miközben egyre jobb eredményeket ér el.

A közszféra, főként a közigazgatás számára dolgozták ki 2000-ben az Európai Unió támogatásával a CAF-modellt (közös értékelési keretrendszer), amelynek alapját az EFQM-modell adta. Alkalmazása lehetővé teszi, hogy a szervezet felmérje az erősségeit és meghatározza a továbbfejlesztendő területeket. A minőség javítása csakis szisztematikus, empirikus és tudományos alapokon nyugvó, jól strukturált folyamat alapján lehetséges, ami kizárólag valamely minőségbiztosítási modell alkalmazásával valósítható meg. Ha az ily módon kialakított innováció elmarad, az súlyos minőségyomlást és hanyatlást hoz magával.

Figyelmet kell fordítani arra is, hogy a szervezet alaptevékenysége – a rendészeti feladatok ellátása, illetve az előbbi szemlélet alapján pontosabb így fogalmazni: a biztonság professzionális szolgáltatása – mellett a háttértevékenység (például adminisztráció, humán erőforrás-menedzsment, logisztika) döntően befolyásolja a rendőrség működését.

Összegzés

Az a tény, hogy a gyermekek kihallgatását is – az egyébként nyomozói és vizsgálói munkájukat professzionálisan végző – rendőrök, nem pedig gyermekvédelmi szakember, pszichológus vagy terapeuta végzi, azt igazolja, hogy a nyomozási eljárás során a büntetőjogi szempontok az elsődlegesek. A bizonyítékok beszerzése megelőzi a gyermek védelmét. Kívánatos lenne an-

³³ Forrás: AVIR (Adattáralapú Vezetői Információs Rendszer) fogalomtár.

nak a szemléletnek a befogadása és elterjedése, hogy a gyerek érdeke minde- nekfölött való. Nem várhatunk addig valódi eredményt, amíg a rendőrök gondolkodásmódjába ez nem épül be.

Amíg azonban a rendőrség munkájának mércéje az eredmény: azaz a bizonyítékok mindenáron való beszerzése, az, hogy az ügyben vádat emeltek-e, és elítélték-e az elkövetőt, nem pedig az, hogy a gyermek sorsába sikerült-e pozitív és értő módon beavatkozni, nem mondhatjuk azt, hogy jól végezzük a munkánkat.

Természetesen minden kommunikációs kompetencia vonatkozásában lehetséges és szükséges az egyes vezetők és általában a vezetők vizsgálata, de véleményem és tapasztalatom szerint a legsúlyosabb problémák, hiányosságok, illetve a legtöbb negatív hatást okozó következmények a meghallgatási készség, valamint a konfliktuskezelési és együttműködési készség terén fordulnak elő. Ezek kiküszöbölésére a képzésben rejlő, mindmáig kiaknázatlan lehetőségekre lehetne támaszkodni.

Hogy konkrét javaslatot is megfogalmazzak: például a 2013-ban megalakult Nemzeti Büntemegelőzési Tanács 2014-re kiírt pályázati forrásainak hatékony és szakszerű felhasználása lehetne, ha sok olyan kolléga kommunikációs képzése is megvalósulna, akik az eljárások során potenciálisan gyermekkorúakkal találkoznak.

Ahhoz, hogy a gyermekkorúakkal való rendőri kommunikáció terén valamilyen szemléletváltás, fejlődés legyen érzékelhető, sajnos nem elég mindazokkal a gondokkal szembenézni, amelyekkel a dolgozatomban foglalkoztam. Ehhez sokkal szélesebb körű szemléletváltásra lenne szükség, az egész rendőrségi kommunikáció átfogó reformjára. A külsőre és a belsőre egyaránt. A jelenlegi helyzet javításának kulcsa a rendőrség kommunikációs stratégiájának kidolgozása: „... a kommunikáció területén a magyar rendőrségnél a fejlődés érdekében nem egyszerűen sok tennivalóra, de szemléletváltásra van szükség. A szabályozástól a mentalitáson át egészen a végrehajtásig alapjaiban kell megújítani a kommunikációt.”³⁴

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bayer József: Vezetési modellek – vezetési stílusok. Vinton Kiadó, Budapest, 1995

Cserép Attila – Molnár Katalin: A rendőrség kommunikációs stratégiája és belső kommunikációja. *Rendészeti Szemle*, 2010/2.

³⁴ Cserép Attila – Molnár Katalin: A rendőrség kommunikációs stratégiája és belső kommunikációja. *Rendészeti Szemle*, 2010/2., 41. o.

- Dézsán Imre:** Minőségbiztosítás. Nemzeti Tankönyvkiadó–Tankönyvmester Kiadó, Budapest, 2000
- Erdei János – Nagy Jenő Bence – Topár József – Tóth Zsuzsanna Eszter:** Minőségmenedzsment. Oktatási segédanyag a Vezetés és szervezés mesterszak számára. Budapest, 2010
- Finszter Géza:** Bizonyításelméletek a jog világában. *Rendészeti Szemle*, 2006/7–8.
- Finszter Géza:** A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében című kutatási programról készült összefoglalás. Budapest, 2005–2007
- Finszter Géza:** A települések és a helyi közbiztonság. *Magyar Rendészettudomány*, 2011/3.
- Finszter Géza:** 2011. évi kutatási jelentés. Belügyi Tudományos Tanács http://www.bmtt.hu/cuccok/letolt/rendtudtar/Finszter_kutatasi_jelentes.pdf.
- Finszter Géza:** A rendészet és a rendészeti igazgatás elmélete. Budapest, 2012
- Finszter Géza:** A rendőrség joga. Országos Rendőr-főkapitányság, Budapest, 2012
- Gulyás László – Szende László:** A vezetésfejlesztés komplex vizsgálata. MÉM Mérnök- és vezető-továbbképző Intézet, Budapest, 1984
- Hebb, Donald O.:** A pszichológia alapkérdései. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983
- Ibolya Tibor:** Kihallgatási taktika a nyomozásban. [/http://ibolyatibor.atw.hu/sajat/3.pdf](http://ibolyatibor.atw.hu/sajat/3.pdf)
- Kaplan, J. Martin:** Children don't always tell the truth. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 35, no. 3, 1990
- Krémer Ferenc – Molnár Katalin:** A szociális kompetenciák szerepe a mester szintű rendészeti képzésben. *Rendvédelmi Füzetek*, 2010/2.
- Krémer Ferenc – Molnár Katalin:** Előszó az integrált társadalomtudományi képzés c. tantárgyhoz. In: **Molnár Katalin:** Rendészeti kommunikáció vezetőknék. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2007
- Merényi Márta:** Emlékezés és trauma. http://tanterapia.lapunk.hu/tarhely/tanterapia/dokumentumok/merenyi_marta___emlekezés_es_trauma.pdf
- Molnár Katalin:** Kommunikáció a rendvédelmi munkában. Jegyzet a Rendőrtiszti Főiskola hallgatói számára. Budapest, 2001
- Molnár Katalin:** Kommunikáció a rendvédelmi szervek munkájában. Jegyzet a Büntelmegelőzési szakirányú továbbképzési szak részére. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2004
- Molnár Katalin:** Rendészeti kommunikáció vezetőknék. MA tananyag. Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2007
- Molnár Katalin:** A rendészeti kommunikációs képzés jelene és jövője I–II. *Magyar Rendészet*, 2008/4., 2009/1–2.
- Szamel Lajos:** A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai. Budapest, 1990
- Szentmiklóssy-Szabó Boglárka:** Gondolatok a gyermekkorú tanú kihallgatásának befolyásolhatóságáról. Debreceni Jogi Műhely, 2011/4. http://www.debrecenijogimuhely.hu/aktuális_szam/4_2011/
- Underwager, Ralph – Wakefield, Hollida:** Szeminárium a gyermekek elleni erőszak problémájáról. *Pszichoterápia*, 1997/2.

A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU gyermekjogi ütemterve. COM(2011) 60.
A mentális és viselkedészavarok BNO 10 szerinti osztályozása. Globe Print, MPT Kiadó, 1994
A Rendőri Hivatás Etikai Kódexe
AVIR fogalomtár Adattáralapú Vezetői Információs Rendszer http://www.felvi.hu/felsooktatasiimuhely/avir/fogalomtar/defmart!/DefMart/index.php/RADAR_modszer
Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2617/2012. számú ügyben
Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17.

NEMZETKÖZI SZABÁLYOK, EGYEZMÉNYEK, OKMÁNYOK

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1951. évi egyezménye a menekültek helyzetéről
1966. évi nemzetközi egészségokmány a polgári és politikai jogokról
1966. évi nemzetközi egészségokmány a gazdasági, szociális és kulturális jogokról
Az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2006. évi egyezménye a fogyatékossgal élő személyek jogairól
Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről
Európai egyezmény a gyermek jogainak gyakorlásáról
Európai Szociális Charta
Az Európa Tanács egyezménye a gyermekekkel való kapcsolattartásról

VONATKOZÓ JOGSZABÁLYOK

Magyarország Alaptörvénye
1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről
1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről (hatályon kívül helyezve)
2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól
2013. évi V. törvény a polgári törvénykönyvről
2013. évi CLXXVII. törvény a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről
1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
2012. évi LXII. törvény a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról
2001. évi XVIII. törvény a személy- és tárgykörözésről
2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről

1991. évi LXIV. törvény a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről

149/1997. (IX. 10.) kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról

331/2006. (XII. 23.) kormányrendelet a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről

30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról

23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól

32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról

1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás a gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről

2/2013. (I. 31.) ORFK utasítás az áldozatsegítő feladatairól

20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás a rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről

32/2007. (OT 26.) ORFK utasítás a családon belüli erőszak kezelésével és a kiskorúak védelmével kapcsolatos rendőri feladatok végrehajtására

HALÁSZ BEÁTA

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás specialitásai

Magyarország kormánya 2012-ben meghirdette a Gyermekbarát igazságszolgáltatás programját. E körbe nem csupán a gyermekkorú tanúkkal, hanem a fiatalkorú terheltekkel kapcsolatos speciális anyagi és eljárásjogi szabályok is tartoznak.

Az életkor jelentősége a büntetőjogban

A 2012. évi C. törvény (új Btk.) szerint a gyermekkor – mintegy korlátozott körben megdönthető vélelemként – kizárja a bűnösséget s így a büntethetőséget; ilyen esetben csupán a gyermekvédelmi gondoskodás körében szabályozott intézkedések hatósági elrendelésére kerülhet sor a Btk.-ba ütköző elkövetési magatartás esetén¹ (ilyen intézkedések a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény értelmében a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása, a védelembé vétel, a családba fogadás, az ideiglenes hatályú elhelyezés, a nevelésbe vétel, a nevelési felügyelet elrendelése, az utógondozás, illetve utógondozói ellátás elrendelése).

Kiskorúnak a büntetőjogban és a polgári jogban egyaránt a tizennyolc évesnél fiatalabb személy minősül. A polgári jogban ez alól kivétel, ha a tizenhatodik életévet betöltött kiskorú érvényes házasságot köt (Csjt. 10. §).

A tizennegyedik, illetve tizennyolcadik születésnap utáni naptól kezdve az elkövető büntethető, illetve nem vonatkoznak rá a fiatalkorúakra irányadó speciális szabályok. Ha azonban a vádlott ezeket az életkorokat nem sokkal haladta meg a bűncselekmény elkövetésekor, a büntetés kiszabásakor ezt enyhítő körülményként kell értékelni (56/2007. BK vélemény). Folytatatlanság, tartós és állapot-bűncselekmények, illetve bűnhalmazat esetén, amennyiben bármelyik bűncselekmény törvényi tényállását vagy annak mozzanatát a tizennegyedik, illetve a tizennyolcadik születésnapja után valósítja meg az elkövető, már a szigorúbb szabályok vonatkoznak rá [BH 1981/272; BH 1986/397.; 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 144. §]. A rész-

¹ Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001, 218. o.

ben fiatalkorúkénti, részben fiatal felnőtt korúkénti elkövetés szintén enyhítő körülmény (56/2007. BK vélemény).

Az új kódex változtatott a korábbi szabályozáson, és a fiatalkorúság alsó korhatárát csökkentette: „*Fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem*” [105. § (1) bek.]. Mindamellet – összesmosva a fiatalkor és a gyermekkor határait – továbbra is büntethetőséget kizáró ok maradt a tizennegyedik életév el nem érése, azonban a Btk. 16. §-ában foglalt következő kivétellel: „*Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.*”

A belátási képesség – amely nem keverendő az elmeállapot normál vagy kóros voltát jelző beszámítási képességgel – vizsgálata a konkrét ügyekben a terhelt személyiségét, pszichés és erkölcsi érettségét célozva annak kiderítése, hogy a cselekmény elkövetésekor tudatában volt-e annak, hogy – a hétköznapi értelemben vett – bűnt, jogtalanságot követ el. Bár a büntetőeljárás törvény 99. § (2) bekezdésében felsorolt kötelezően alkalmazandó szakértői esetek között nem szerepel a belátási képesség, csupán a beszámítási képesség vizsgálata, véleményem szerint nélkülözhetetlen szakértő bevonása a kérdés eldöntéséhez. Gondolom ezt azért is, mert az ügy bírói szakba jutásáig eltelt – sokszor hosszú – idő alatt lényegesen változhat a fiatalkorú személyisége. Nem vitatható tény, hogy a törvény által nevesített bűncselekmények esetén az elkövetéskori erkölcsi-szellemi fejlettség kérdésében dönteni – akár évekre visszamenő „hatállyal” – nem könnyű feladat, így e kiemelt ügyekben az eljárás elhúzódása akár a bűnösség kérdésében való döntéshozatal alapvetően befolyásoló tényező lehet. Különösen fontos ezért a szakértői vélemény minél korábbi beszerzése a nyomozati szakban.

A jelenlegi ügyészégi álláspont szerint az előbbi öt bűncselekmény miatt folyamatban lévő büntetőügyekben, a megalapozott gyanú közlése után haldéktalanul be kell szerezni gyermekpszichiáter szakkonzulens közreműködésével egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt, a tizenkét és tizennégy év közötti terhelt beszámítási és belátási képessége vizsgálata céljából.² A gyakorlatban nehézséget okozhat, hogy

² 5/2013. (VII. 31.) LÜ helyettesi körlevél a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről.

igen kevés igazságtügyi gyermekpszichiáter tevékenykedik az országban. Felvetődik továbbá a kérdés, nem inkább gyermekpszichológus bevonása célszerű-e az ilyen ügyekben.

A német joggyakorlat szerint egyébként minden fiatalkorú elleni büntetőügyben vizsgálni kell a belátási képességet, amelyet a szakértők „a társadalmi érettség” meghatározott fokát három komponens alapján vizsgálják: szellemi érettség, erkölcsi érettség és önkontroll (utóbbin a „jó” és a „rossz” megkülönböztetésének, valamint a „rossz” csábításának való ellenállás képességét értik)³.

Vita tárgyátul szolgálhat továbbá, hogy miért nem tekint e kvalifikált bűncselekményekhez hasonlóan kiemelt tárgyi súlyúnak más – elsősorban erőszakos – bűncselekményeket is a törvényhozó [például öngyilkosságban közreműködés Btk. 162. §; emberrablás Btk. 190. § (1)–(4) bek.; szexuális erőszak Btk. 197. § (1)–(4) bek.].

A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás Magyarországon

A fiatalkorúak elleni eljárás olyan külön eljárás, amelynél az általános rendelkezések a Be. XXI. fejezetében foglalt garanciális jellegű eltérésekkel alkalmazandók, tekintettel az eljárás speciális alanyára.

A fiatalkorúak bírósága

A fiatalkorúak büntetőügyeiben 2011. szeptember 1-jét megelőzően a kizárólagos illetékességgel működő fiatalkorúak bírósága járt el, nevezetesen a helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyekben a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Törvényszék területén pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróság, a megye, illetve a főváros területére kiterjedő illetékességgel.⁴ A jelenleg hatályos Be. ilyen kizárólagos illetékességgel egy bíróságot sem ruház fel, csupán – a korábbi szabályozással egyezően – az eljáró tanács összetételét határozza meg akként, hogy „*első fokon a tanács elnöke (egyesebíró), másodfokon és – a Kúriát kivéve – harmadfokon a tanács egyik tagja az Országos Bírósági Hivatal elnöke által kijelölt bíró*”. Első fokon a tanács egyik ülnöke továbbra is pedagógus; ezzel is a nevelési cél megvalósulásáért

³ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban. KJK-Kerszöv, Budapest, 2005

⁴ Ez felelt meg egyébként a nemzetközi egyezményekben foglalt követelményeknek is.

kívánja a jogalkotó biztosítani. A pedagógus ülnököket a 2011. évi CLXII. törvény (a bírák jogállásáról és javadalmazásáról) 123. § (2) bekezdése alapján a bíróság illetékességi területén működő alapfokú és középfokú nevelési-oktatási intézmények tantestületei jelölik. Az ülnökválasztásról a bíróság székhelye szerint illetékes önkormányzati képviselő-testületek, illetve közgyűlések gondoskodnak, külön eljárásban választva a fiatalkorúak ügyeiben eljáró ülnököket.

A bíróság összetételére vonatkozó rendelkezés megsértése abszolút hatályon kívül helyezési ok a Be. 373. § (1) bek. II/a) pontja értelmében.

A kizárólagos hatáskör mellőzésének elsődleges célja az eljárások gyorsítása. Felvetődik azonban a kérdés, hogy a bírák különleges szakértelme és gyakorlati tapasztalata híján nem csorbul-e a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásra vonatkozó kettős követelmény: „*A fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét*” [Be. 447. § (1) bek.].

Kérdéses továbbá, hogy a büntetékiszabási gyakorlat mennyiben módosul – ha módosul – annak következtében, hogy nem egy kizárólag fiatalkorúakkal foglalkozó bíró saját mércéjét alkalmazva szab ki büntetést, hanem az általános eljáráshoz viszonyítva határozza meg a büntetés mértékét. Álláspontom szerint a korábbi szabályozás felel meg a nemzetközi trendnek, és jobban szolgálja a terhelt személyiségének, az elkövetés körülményeinek helyes megítélését, ezáltal a legmegfelelőbb jogkövetkezmények megválasztását.

Különeljárási szabály, hogy ugyanazon bírói tanács a felnőtt korú terhelt ügyét is elbírálja, ha az a fiatalkorú ügyével összefügg (ügynevezett vegyes büntetőügyek). Ilyen esetben a bíróság speciális összetételére vonatkozó szabályok mellett – a tárgyalást előkészítő szaktól kezdődően – a felnőtt korúra az általános, míg a fiatalkorú elkövetőre a különös szabályokkal módosított rendes eljárási szabályok vonatkoznak. Speciális esetkör a katonai és a fiatalkorúak elleni büntetőeljárási szabályok találkozása, ugyanis a kizárólagos hatáskörrel és illetékességgel eljáró katonai tanácsnak a katonai és a fiatalkorú elleni különeljárási szabályokra egyaránt figyelemmel kell lennie. A bíróság összetételét tekintve tehát a katonai tanács egyik tagja pedagógus katonai ülnök, méghozzá a kialakult joggyakorlat szerint általában katonai nevelőtiszt (a rendfokozatra vonatkozó speciális szabály betartása mellett).

A vádirat benyújtását megelőzően a nyomozási bíró eljárására az általános szabályok az irányadók. Ez alól az egyetlen kivétel, hogy a kényszerintézkedésekkel kapcsolatos eljárásban az ülés a védő távollétében nem tartható

meg, és arról a törvényes képviselőt, illetve a gondozót is értesíteni kell (Be. 456. §).

A fiataikorúak ügyésze

Fiataikorúak ügyében az ügyész jogkörében továbbra is a felettes ügyész által kijelölt ügyész jár el. A 14/2003. (ÜK. 7) LÜ utasítás, valamint a 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítás külön rendelkezéseket tartalmaz rá vonatkozóan. A fiataikorúak ügyészenek ezek alapján mélyebb ismeretei vannak a fiataikorúakkal foglalkozó „háttérintézményekről”. Speciális szabály, hogy a tárgyaláson ügyész részvétele kötelező, valamint ügyészégi fogalmazó és alügyész nem képviselheti a vádat [Be. 460. § (3) bek.].

A nyomozó hatóság

A BRFK Bűnügyi Főosztályán belül működik a Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Osztály, a Fővárosi Főügyészség ugyanilyen nevű osztályának törvényességi felügyelete alatt. E szervezeti egység speciális hatáskörben jár el a kiemelkedő tárgyi súlyú személy elleni, illetve erőszakos, fiataikorúak által elkövetett, továbbá gyermekkorú sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén. A kerületi rendőrkapitányságokon egy-egy erre a célra kijelölt nyomozó végzi speciálisan a fiataikorúak, illetve kiskorúak kihallgatását. Aggályosnak tartom, hogy az alacsonyabb szintű nyomozó szerveknél nincs külön a fiataikorúakkal foglalkozó szervezeti egység, így az általuk elkövetett – kisebb súlyú – bűncselekmények során nem biztosított a különleges szakértelem. Ugyanakkor a büntetőeljárás egészét tekintve igen nagy hangsúlya van a gyanúsításnak és a terhelt első kihallgatásának, illetve a speciális bánásmód követelménye érvényesítésének. Bár a gyakorlatban vannak olyan nyomozók, akik fiataikorúakat szoktak kihallgatni, így tapasztalatuk van ugyan, de a képzésük – ha egyáltalán van ilyen – nem egységes.

A védő

A fiatakorút érintő különleges bánásmód követelménye vonatkozik a védőre is, akinek széleskörűen és a terhelt számára érthető módon kell folyamatosan kioktatnia és tájékoztatnia őt, jelenlétével segítenie kell a kommunikációt a terhelt és a hatóságok, valamint az eljárás egyéb résztvevői között.

A védő részvétele fiatalkorú terhelt elleni büntetőügyben kötelező (Be. 450. §). A 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 145. § (1) bekezdése értelmében „*A védő kirendeléséről a megalapozott gyanú közlésével egyidejűleg kell gondoskodni*”. A fiatalkor folytán előírt kötelező védelem szabályával némileg ellentétes álláspontom szerint az, hogy a Be. – és annak alapján a rendelet – nyomozati szakban nem ír elő a védő számára jelenléti kötelezettséget, csak lehetőséget. Ez alól az egyetlen kivétel a kényszerintézkedéssel kapcsolatos nyomozási bírói meghallgatás (ülés). Ha a védő az értesítés ellenére nem jelenik meg a gyanúsított kihallgatásán, a terheltet nyilatkoztatni kell, hajlandó-e ennek ellenére vallomást tenni.⁵ A gyakorlatban ez a folyamat a terhelt kihallgatásával zárul le.

A hivatkozott rendelet 9. §-ának (2) bekezdése szerint „*a védőt – a késedelem nem tűrő eljárási cselekményeken kívül – kellő időben, legkevesebb huszonnégy órával korábban, a hely és időpont megjelölésével értesíteni kell azokról az eljárási cselekményekről, amelyeken a Be. alapján jelen lehet*”. A gyakorlatban nehézséget okoz – és álláspontom szerint alkotmányossági problémát is felvet –, hogy adott esetben a hét végén vagy éjszaka elfogott fiatalkorú elkövetőt haladéktalanul ki akarják hallgatni, hiszen taktikailag ez kedvez a hatékony felderítésnek. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy az ilyenkor az ügyvédi irodába távbeszélőn, telefaxon, elektronikus úton küldött idézés vagy értesítés nem jut a védő tudomására a kihallgatás megkezdéséig, így a távollétében történő gyanúsított kihallgatással csorbul az oly sokszor hangoztatott védelemhez való jog. Megfontolandónak tartom ezért fiatalkorúak ügyében a védő jelenléti kötelezettségének előírását mindazon eljárási cselekményeken, amelyeken a gyanúsított is részt vesz.

A védő távollétében tartott elsőfokú tárgyalás abszolút hatályon kívül helyezési ok [Be. 373. § (1) bek. II/d) pont]. Ha pedig a másodfokú tárgyaláson nem volt jelen a fiatalkorú védője, az ott hozott határozatot hatályon kívül kell helyezni és új eljárásra kell utasítani a másodfokú bíróságot [Be. 399. § (2) bek. a) pont].

Fiatalkorúak ügyében jellemzően kirendelt védők járnak el, adódik ez a terhelték szociokulturális helyzetéből, illetve a bűncselekmények jellegéből. Ügyvédi meghatalmazás inkább a „jobb módú” elkövetők, illetve például a kábítószerrel összefüggő, garázda jellegű bűncselekmények esetében fordul elő. A kirendelések gyakorisága folytán nyomozási érdek is – tekintettel például a soronkívüliség követelményére – a védő jelenléte és együttműködése.

⁵ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 140–143. o.

A kirendelt védő megválasztása a gyakorlatban nem mindig lelkiismereti kérdés, hanem rutinszerű eljárás és a kirendelő belátására, egyéni preferenciáira van bízva. Ajánlatos ezért álláspontom szerint a kifejezetten fiatalkorúak büntetőügyeire szakosodott, kirendelést is vállaló ügyvédekről a kamara honlapján külön névsort vezetni.

A törvényes képviselő

A Be. a törvényes képviselő részére a védőével azonos – jelenléti, észrevételezési, indítványtételi, felvilágosításkérési, és nem utolsósorban jogorvoslati – jogokat biztosít. Ezen túl védőt hatalmazhat meg; mindemellett közvetlen kérdésési joga nincs, és a tárgyaláson a vádlottal nem tanácskozhat. A törvényes képviselő eljárási jogosítványai a terhelt tizennyolcadik életévének betöltése, illetve házasságkötés folytán nagykorúvá válása után – még akkor is, ha utóbb a házasság felbomlik –, a jövőre vonatkozó hatállyal megszűnnek.

Fiatalkorúak elleni büntetőügyben olykor körültekintően vizsgálni kell, ki jogosult a törvényes képviselőre. Felvetődhet a házasság felbontásáról, a gyermekelhelyezésről, a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról, a gyámrendelésről szóló határozat beszerzése, illetve az illetékes hatóságok megkeresése is.⁶

Speciális esetkör, amikor a gyámhatóság az ügyész vagy a bíróság megkeresésére eseti gondnokot rendel ki az ügyben kvázi törvényes képviselőként (Be. 452. §), ilyenkor az érdekellentétet az ügyész, illetve a bíróság jogosult megállapítani, és egyidejűleg kizárhatja a törvényes képviselőt az eljárásból. Eseti gondnok általában a gyermekotthon vezetője, vagy a területi gyermekvédelmi szakszolgálat kijelölt tagja.

A gondozó

A gondozó rendszerint azonos a törvényes képviselővel, azonban előfordulhat, hogy nem ő gondozza, neveli a kiskorút (például annak nagykorú hozzátartozója). Ilyen esetben a gondozót tanúként ki kell hallgatni az ügyben legalábbis a fiatalkorú terhelt tág értelemben vett személyi körülményeinek tisztázása céljából. Egyébiránt a gondozó részére az ügydöntő, valamint a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésről szóló határozatot kézbesíteni kell.⁷

⁶ Uo. 143. o.; továbbá 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet 143. § (2) bek.

⁷ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 149–150. o.

A környezettanulmány

A bizonyítás körében a terhelt személyi körülményeit, családi kapcsolatait, egyéniségét a felnőtt korúakéhoz képest részletesebben fel kell tárni; a Be. 447. § (1) bekezdésében foglalt eljárási cél, illetve a Btk. 106. § (1) bekezdése szerinti büntetési cél, azaz az egyéni megelőzés és segítés csak ezen adatok birtokában érvényesíthető. A gyakorlatban nagy jelentőséggel bír a környezettanulmány, hiszen a bűncselekményhez vezető okok, életút rajzolódik ki belőle.

A fiatalkorúak elleni külön eljárás egy speciális és kötelezően beszerzendő bizonyítási eszköze a környezettanulmány, amelyet a pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet értelmében a fiatalkorúak pártfogó felügyelője készít el a nyomozó hatóság megkeresésére. E dokumentum – a formális tartalmi elemeken túl – különösen a fiatalkorú családi körülményeit, baráti és kisközösségi kapcsolatait, egészségi állapotát, esetleges káros szenvedélyeit, lakhatási körülményeit és lakókörnyezetét, tanulmányait, foglalkoztatását, szabadidő-eltöltési szokásait, jövedelmi- vagyoni viszonyait, a korábbi pártfogó felügyelői tapasztalatokat rögzíti. A pártfogó felügyelő a környezettanulmányban – szükség szerint – bemutatja a feltárt tények, körülmények és a bűncselekmény elkövetése között fennálló kapcsolatot, a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségeket, a terhelt egészségügyi, illetve szociális intézményi ellátásának lehetőségeit, a bűnismétlésre vonatkozó kockázatelemzés vagy kockázatértékelés eredményét, és a bűnmegelőzésre vonatkozó javaslatokat is.

Kötelező továbbá a pártfogó felügyelőnek meghallgatnia a szülőt, illetve más törvényes képviselőt, valamint beszereznie pedagógiai és/vagy munkahelyi jellemzést.

Ha szükséges, a pártfogó a tárgyaláson tanúként is meghallgatható ezzel az okirati bizonyítékkal kapcsolatban.

A környezettanulmány lényeges megállapításait a bírósági ítélet indokolásának személyi része is tartalmazza.

Az eljáró hatóságok vonatkozásában támasztott követelmények a fiatalkorúak kihallgatásakor

A Gyermekbarát igazságszolgáltatás program kidolgozásakor körvonalázódott az az elvárás az igazságszolgáltatásban részt vevő jogalkalmazók tekin-

teében, hogy a gyermekek mindenekfeletti érdekei védelmében szakmai továbbképzésekkel gyarapítsák kommunikációs, pszichológiai és a kiskorúakkal kapcsolatos egyéb ismereteiket. Gyurkó Szilvia szerint a gyermekközpon-tú igazságszolgáltatás megköveteli, hogy a büntetőeljárás valamennyi szakaszában jelenjen meg a „segítő attitűd” is, különös tekintettel a rendőrök-re, akikkel elsőként szembesül a gyanúsított, s így az eljáráshoz való hozzá-állását ez nagyban befolyásolja. Ahhoz, hogy egy szakember egyáltalán fel-ismerje a fiatalok érdekeit, tudnia kell, „mi jellemzi az adott életkorú gyermeket (kognitív képességek, fejlődés, szükségletek, pszichés működés stb.), mi jellemzi a konkrét gyermeket (traumaélmény, korábbi életesemé-nyek, vágyak, jövőkép stb.), a gyerekeknek milyen jogai vannak”, és hogy a gyerek nem ő maga (az átélt élményeket és az elvárásokat tekintve)⁸. Fontos, hogy a szakemberek ismerjék az egyébként számukra idegen kiskorú adott időben és szituációban jellemző állapotát.

Mivel a fiatalkor folytán mások a preferenciák, és érzelmileg máshogy reagálnak a történésekre, mint a felnőttek, ezért is nagyon fontos a kihallga-tó empátiája, hogy helyesen tudja értelmezni a fiatalkorú válaszait, reakcióit, és ezért is van nagy jelentősége a fiatalkorú személyi körülményeinek, a cse-lekmény előzményi adatainak ismeretére. Egy-egy érzékeny pontra való rá-mutatás, egy gesztus, vagy szleng használata pozitív irányban módosíthatja a terhelt közreműködő képességét.

A Be. 461. § (1) bekezdése kimondja, hogy az eljárást a fiatalkorú életko-ri sajátosságainak figyelembevételével kell lefolytatni. Ismerni kell egyebek között az életkornak, illetve az adott szubkultúrának megfelelő aktuális er-kölcsí-etikai trendet, szokásokat, és nem utolsósorban a biológiai, valamint fejlődéslélektani tényezőket is (hormonális átalakulás időszaka fiúknál/lá-nyoknál).

Sok esetben sajátos szókincse van a fiatalkorúnak, amit a nyomozó, a bí-ró vagy kérdező személy talán nem is ismer, vagy ismer, de más jelentésar-talommal. Ezért fontos tisztázni – és a jegyzőkönyvben is rögzíteni –, hogy a terhelt mit ért az adott kifejezésen, és a kihallgatás idején következetesen ugyanazt a kifejezést kell használni. Ugyanígy máshogy értelmezheti a ki-hallgatott a kérdező szavait.

A Be. 117. § (6) bekezdése értelmében a vádlotti figyelmeztetéseket a fia-talkorú korára, érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell megfo-

⁸ Gyurkó Szilvia: Gyermekközpon-tú büntető igazságszolgáltatás Magyarországon. Belügyi Szemle, 2013/9.

galmazni. Fontos hangsúlyozni, hogy meg kell magyarázni neki a figyelmeztetések lényegét, valamint a vallomástételről való döntés következményeit. A figyelmeztetéseknel nyomatékosítani kell, hogy a vallomástétel jog a védekezésre, és a vallomás megtagadásakor e jogról mond le – ez akár taktikai fogásként is értelmezhető, hiszen lehetséges, hogy éppen ennek hatására fog érdemben nyilatkozni az ügyről a terhelt. Álláspontom szerint el kell magyarázni azt is, hogy mit jelent a szembesítés, mikor lehet a tanúkhöz, vádlott-társakhoz kérdést feltenni, észrevételeket tenni. Praktikus lehet „felajánlani”, hogy a vádlottak és tanúk által elmondottakról készíthet jegyzetet, megkönnyítve az észrevételezést, kérdésfeltevést. Ezek a gesztusok segítenek a normális légkört megteremteni.

A fiatalkorúak ügyészenek is szem előtt kell tartania, hogy az eljárás célja a fiatalkorú társadalomba való reintegrálása, így nem célszerű a túlságosan határozott fellépés, a vádlott kétséget kizáró bűnösségének hangoztatása.

Alapvető elvárás az összefüggő vallomástétel után, hogy egyszerre csak egy kérdést tegyünk fel, az pedig egyértelműen, és különösen fiatalkorú terhelt esetén röviden és egyszerűen, jól érthetően legyen megfogalmazva, igazodva az egyén kognitív képességéhez. Esetükben gyakoribb lehet az összefüggéstelen, hiányos vallomás; téves ilyenkor a bűnösségre következtetni, sőt sokszor a jól megtervezett vallomást támasztja alá a pontos, ám részletszegény válasz. Ha szükséges, a feltett kérdést meg kell ismételni, vagy másképp kell megfogalmazni.

A szembesítésnek taktikailag csak akkor van értelme, ha más módon – például más bizonyíték meglétére való utalással, bizonyító tény közlésével vagy a bizonyíték bemutatásával – nem oldható fel a lényeges ellentmondás, a szembesítéstől viszont ez várható. Álláspontom szerint fiatalkorú terhelt is ugyanúgy lehet szembesíteni társával, illetve tanúval, mint felnőtt korút, ha azt az értelmi adottságai lehetővé teszik, és a szembesítésre jellemző emelkedett feszültséggel „terhelhető”. A gyakorlatban azok a szembesítések szoktak eredményre vezetni, amelyeknél az emlékezhátrány okozza az ellentmondást. Mivel a fiatalkorúak emlékezetükben olykor más tényezőket tartanak relevánsnak, ezért a szembesítés ilyen esetben eredményes lehet. A fogva tartott fiatalkorúak megfelelő elkülönítésének nehézségeire azonban a nyomozás kezdeti szakaszában figyelemmel kell lenni. Továbbá nehézséget okozhat olyan – adott esetben felnőtt korú – elkövetőtárrsal szembesíteni a fiatalkorút, akivel alárendeltségi, vagy egyébként rokoni, szoros baráti vagy egyéb viszonyban áll.

Alapvetően a nyomozás során, de a tárgyaláson is van jelentősége annak, hogy milyen bűncselekmény miatt hallgatja ki a hatóság a fiatalkorú terhelt-

tet. Kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető, erőszakos visszaeső fiatalok esetén jogosan tehető fel a kérdés: mindenképpen kell-e törekedni a kellemes, együttműködő, gyermekközpontú légkör megteremtésére. Adott esetben véleményem szerint életszerű és felderítési, bizonyítási szempontból is hatékony az ilyen elkövető ügyében a keményebb fellépés.

Összességében megállapítható, hogy a gyanúsított kihallgatás – jellegéből és körülményeiből adódóan – alkalmasabb a „gyermekközpontú” hozzáállás megvalósítására. A bírósági tárgyalóterem kialakítása, mérete – különösen a törvényszéki hatáskörbe tartozó büntetőügyek esetén –; az, hogy az álló helyzetben kihallgatott vádlottra legalább négy szempár figyel (a jegyzőkönyvvezetőt is ideértve), miközben ők ülnek; az, hogy a bíró a pulpitus mögül, mintegy a vádlott felett elhelyezkedve szegezi neki a kérdéseket, semmiképp nem kedvez az együttműködő légkör megteremtésének. Mindamellett tény, hogy a kevésbé ellenőrizhető nyomozati kihallgatás így lehetőséget ad rendőri túlkapasokra, értve ezen a taktikai megfontolásból alkalmazott, jogellenes vagy szabályellenes befolyásolást az érdemi, illetve a beismerő vallomás kicsikarása céljából (például az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatás kilátásba helyezése, de jogellenes ígéretnek minősülhet adott esetben a szabdlábra helyezés kilátásba helyezése).

A kérdéses joga a tárgyaláson

A Be. 462. § (1) bekezdése szerint a fiatalok elleni ügyben tartott tárgyaláson a vádlott és a tanú kihallgatását a tanács elnöke (egyesbíró) végzi. A vádlotthoz és a tanúhoz a kihallgatás után az arra jogosultak kérdést intézhetnek. Vagyis nincs lehetőség a Be. 295. §-ában biztosított kvázi kereszt-kérdésre. Ez még alaposabb felkészülést kíván a bíró részéről.

Eljárásjogi szempontból gyakorlati nehézséget okozhat két konkuráló különjárási szabály alkalmazása felől dönteni. Tudniillik a Be. 2011. július 13-tól hatályos, a kiemelt jelentőségű ügyek eljárási szabályait tartalmazó XXVIII/A fejezetének 554/B § g) pontja alapján, a Btk. 26. §-ának (3) bekezdésére figyelemmel nem kizárt olyan kiemelt jelentőségű büntetőügy⁹, amelyben fiatalok az elkövető. E különjárársban a vádlott összefüggő vallomását követően – az 554/M § alapján – „*az ügyész, a védő, majd a tanács elnöke, a bíróság tagjai, végül a sértett, a magánfél, valamint az őt érintő körben az*

⁹ Például az emberölés minősített esetei az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetettségük s így el nem évültségük folytán minősülnek kiemelt jelentőségűnek.

egyéb érdekelt és a szakértő tehet fel kérdéseket". Ehhez képest a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban a bíró hallgatja ki a vádlottat. Felvetődik tehát a kérdés, hogy melyik speciális kérdezési módszert kell alkalmazni fiatalkorú vádlott esetén: a kiemelt ügyekre vonatkozó, a fiatalkorúakra vonatkozó szabályt, vagy esetleg a kettő ötvözetével kell lefolytatni a vádlottak meghallgatását. Utóbbi módozatnak az úgynevezett egyes ügyekben van létjogosultsága, ahol felnőtt korú vádlott is szerepel, és ahol álláspontom szerint a fiatalkorúra a rá vonatkozó speciális, míg a felnőtt korúra a kiemelt ügyben alkalmazandó kihallgatási szabály vonatkozik. A többségi ügyészi vélemény szerint a fiatalkorúakkal kapcsolatos külön szabályok élveznek elsőbbséget a kihallgatás mikéntjét illetően. Mindazonáltal tény, hogy a védő másodsorbani, a bírót megelőző kérdezési joga viszont a fiatalkorú védelmét szolgálja.

Ehhez kapcsolódik az a szintén még kiforratlan gyakorlati kérdés, hogy a speciális kikérdezési szabály megsértésével lefolytatott kihallgatás abszolút vagy relatív eljárási szabálysértésnek tekintendő-e, s az adott esetben a vádlott megismételt kihallgatásához vezet-e. A relatív eljárási szabálysértésre voksolók a hatályon kívül helyezés miatti elhúzódnak a kiemelt ügyek vonatkozásában támasztott soronkívüliség elvével való összeférhetlenségére hivatkoznak.¹⁰

A tárgyalás nyilvánosságával kapcsolatos kérdések

Az eljárás eredményességén túl, a fiatalkorú személyének, pszichéjének védelme és a stigmatizáció elkerülése érdekében csorbulhat e külön eljárásban a nyilvánosság elve, ugyanis a Be. 460. § (1) bekezdése értelmében a tárgyalásról a nyilvánosságot „*ki kell zárni, ha ez az érdekében szükséges*”. Taktikailag ennek bármely, a helyszínen a fiatalkorú kihallgatását megelőző várárkási időszakra is vonatkoznia kellene.

Szintén speciális szabály a következő: „*A bíróság elrendelheti, hogy a tárgyalásnak azt a részét, amely a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében tartásuk meg. Az így lefolytatott tárgyalás lényegét a tanács elnöke a fiatalkorúval – legkésőbb a tárgyalás befejezése előtt – ismerteti.*” Ennyiben tehát korlátozható a fiatalkorú vádlott részvételének joga, például egy elmeorvos szakértő meghallgatása során.

¹⁰ Háger Tamás: Védelem a kiemelt jelentőségű büntetőügyekben. *Ügyvédek Lapja*, 2013/5., 17. o.

A képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához – lévén hogy személyhez fűződő jog – a fiatalkorú hozzájárulásán túl a törvényes képviselőjének nyilatkozata is szükséges.¹¹

A gyermek- és fiatalkorúak bűnözési adatai napjainkban

A Legfőbb Ügyészség legutóbbi nyilvános statisztikája a 2012. évi adatokat tartalmazza.

2002 és 2012 között a fiatalkorú bűnelkövetők száma tíz- és tizenkétezer között mozgott, aránya az összes regisztrált bűnelkövetőhöz képest 8,9 és 10 százalék között változott.

A gyermekkori bűnözése

A tizennégy év alatti elkövetők száma 2012-ben 2604 volt, csaknem ötven százalékuk tizenhárom éves volt.

Vagyon elleni bűncselekmények mellett nagyobb arányban követtek el közrend elleni, illetve személy elleni bűncselekményeket (22,10, illetve 35,08 százalék – ez utóbbiból mintegy 5 százalék szándékos emberölés, a további 30 százalék szándékos testi sértés). Jellemző a csoportos elkövetési mód; a lány elkövetők aránya lényegesen kisebb a fiúkénál.

A fiatalkorúak bűnözése

A fiatalkorú bűnelkövetők száma 2012-ben 10 056 volt, 8,9 százalékkal kevesebb a 2011. évi 11 034-nél (a gyermekkoriúakhoz hasonlóan Borsod-Abaúj-Zemplén megyével az élen).

Az elmúlt öt éves időszakban a fiatalkorúak a legnagyobb arányban – 2012-ben 51,12 százalék – vagyon elleni bűncselekményeket követtek el. Emellett növekvő tendenciát mutatnak a közrend elleni bűncselekmények (elsősorban garázdaság), amelyek 2012-ben az elkövetések 30,65 százalékát adták. A személy elleni bűncselekmények további mintegy 10 százalékot tettek ki.

E korosztályra is jellemző a csoportos elkövetés és a fiú elkövetők nagy aránya (2012-ben 82,41 százalék).

¹¹ Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: i. m. 171. o.

A bűnelkövetők életkorát tekintve a 17 évesek száma a legmagasabb, 2012-ben a fiatalok elkövetők 31,21 százaléka.

A családi környezetre a legjellemzőbb, hogy a szülők közösen nevelik a fiatalok (ez 2012-ben 62,29 százalék).

A bűnelkövetésben közrejátszó oksági tényezők között – a korábbi évekhez hasonlóan – a leggyakoribb az alkohol (5,94 százalék), illetve kábítószer hatása alatt (3,31 százalék) történő elkövetés volt. Legnagyobb arányban idegenek sérelmére követtek el bűncselekményt.

A fiatalok gyanúsítottak ellen folytatott nyomozások nagyjából feleződött be vádemeléssel; egyébként a megrovások aránya volt magas.

A szabadságvesztésre ítélt aránya egyenletesen nőtt (2012: 30,2 százalék). A szabadságvesztés-büntetések háromnegyedét a bíróság próbaidőre felfüggesztette.

Bár az előbbi statisztikából közvetlenül nem következik, de a szakemberek szerint egységes tapasztalatként fogalmazható meg, hogy az elmúlt tíz évben az egyébként az összébűnözéshez képest kis számot kitevő, fiatalok által elkövetett élet elleni és egyéb erőszakos bűncselekmények elkövetési módja jelentősen változott. Az egyre gátlástalanabb, durvább elkövetési módok mellett már nemcsak a rögtönzöttség és a motiválatlanság, illetve aránytalanság jellemző, hanem a fiatalok elkövetők rendkívüli találékonysága, rafináltsága, az elkövetések szervezetsége, a fiatalok irányító szerepe is.

Zárszó

Dolgozatomban többször kitértem arra a nemzetközi követelményre, hogy a fiatalokkal foglalkozó szakembereknek a fiatalok mindenekfeletti érdekének megfelelően kell eljárniuk. Mivel a büntetőeljárás csúcspontjának az ítélethozatal nevezhető, e követelmény hallatán első kérdésként az merült fel bennem fiatalok vádlott büntetőügye kapcsán, hogy vajon az eltérő büntetékiszabási elvek az általánoshoz képest mennyire érvényesülnek a gyakorlatban. A vegyes ügyelosztás miatt fennállhat a veszély, hogy egyes bírák nem ismerik a gondoskodás körébe tartozó háttérintézmények, illetve a javítóintézetek és a fiatalok büntetés-végrehajtási intézetének működését, a fiatalok társadalomba való beilleszkedését elősegítő lehetőségeket, ebből adódóan nem is élnek eljárásuk során ezen eszközökkel. Holott a Be. például kifejezetten előírja a gyámhatósági és egyéb szükséges intézkedések meg-

tételének kötelezettségét az egész büntetőeljárás során. Ezért is indult útjára a Magyar Igazságügyi Akadémia szervezésében a fiatalkorúakkal kapcsolatos kurzus, amelyen az ilyen ügyeket tárgyaló bírák rendszerint részt vesznek. A speciális bánásmód követelményének felelne meg *Vaskuti András* bíró azon javaslatának alkalmazása, miszerint a pedagógus ülnök mellett a másik ülnöknek kötelezően gyermekvédelmi szakembernek kellene lennie. A bíróképzésen túl azonban a szakemberek felhívják a figyelmet, hogy „alapvető szemléletváltás” szükséges a gyermekközpontú igazságszolgáltatás elveinek érvényesítéséhez.

A szankcionálási gyakorlat körében, a fiatalkorúak ügyeiben jártas szakemberek szerint a jogalkalmazók kevés esetben élnek diverziós eszközökkel, nincsenek hatékony speciális szankciófajták, és a szabadságvesztés ultima ratio jellege is több büntetőügyben megkérdőjelezhető. Mindamellet a kiemelkedő tárgyi súlyú ügyekben továbbra is indokolt a törvény szigora.

A kriminológusok által régóta hangoztatott tény, hogy a szabadságelvonásnak fiatalkorúak esetében milyen messzemenő negatív, mi több a bűnöző életmódot predesztináló hatása van. A fiatalkorú deviáns viselkedésének okát alapvetően az antiszociális és kötődés nélküli családi környezetben kell keresni, és a deviancián a szabadságelvonás nemhogy segít, hanem jelentős mértékben ront (gondoljunk csupán a börtönkapcsolatokra, a zárkatárs sérelmére elkövetett bűncselekményekre). Sajnos jelenleg kijelenthető, hogy a jog ezen a társadalmi problémán nem tud hatékonyan segíteni, pedig a büntető anyagi jogi és eljárásjogi célok a fiatalkorú társadalomba való reintegrációjának elősegítéséről szólnak. Elsődlegesen a gyermekvédelmi és családtámogatási intézményrendszer, valamint a fiatalok felvilágosításának hatékonyabbá tételére lenne szükség. Ha azonban a fiatalkorú belép a büntetőeljárás berkeibe, törekedniük kell a jogalkalmazóknak az eljárás és a szankcionálás törvényben is megfogalmazott speciális céljainak megvalósítására.

PALLAGI ANIKÓ

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a büntetőpolitika szemszögéből

Büntetőjogi szankciórendszerünk egyik, pusztán létezésében is vitatott intézménye az életfogytig tartó szabadságvesztés. Jelenleg hazánkban a legsúlyosabb büntetés a (szakmai körökben röviden csak *tésként* emlegetett) tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, amely a hatályos szabályozás szerint végleg kizárja az elkövető feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét a Btk.-ban meghatározott esetekben. Vajon nincs-e összekeverve a társadalomvédelem a társadalom bosszúvágyának kielégítésével, jegyzi meg *Tóth Mihály* legutóbbi, az életfogytig tartó szabadságvesztésről a legújabb strasbourg-i döntés nyomán megjelent cikkében.¹

Vajon mi e büntetés célja, és általában mi a büntetés célja, fűzhető tovább a kérdés, amelynek megválaszolása nem könnyű feladat. Bizonyos szempontból egyszerűnek tűnhet, hiszen csupán fel kell lapoznunk a Btk. vonatkozó rendelkezéseit, és azt gondolhatjuk, hogy e dilemma nem is létezik. Ha létezett is valaha, akkor azt már a jog, a törvény, a jogtudomány rég megválaszolta. Mégis, az erről szóló közvélemény-kutatások óhatatlanul szembesítenek minket azzal, hogy társadalmunkban nagyon sokan igazságosnak tartják a tényleges életfogytig tartó szabadságelvonást, sőt az sem tagadható, hogy sokan támogatnák a halálbüntetés visszaállítását is. Könyvtármí irodalma van a büntetés céljának meghatározásáról szóló elméleteknek, a társadalom tagjai azonban a büntetéstől elsősorban nem a bűncselekmény elkövetőjének nevelését, a társadalomba való visszavezetését, hanem az elkövetett bűn igazságos megtorlását várják, ahogyan arra már *Szabó András* több ízben is felhívta a figyelmet.² Ehhez képest a 2013. július 1-jén hatályba lépett új büntető törvénykönyvünk a büntetés fogalmának meghatározásától, a joghatárny jellegének kimondásától is elzárkózik, a büntetés céljaként pedig a társadalom védelmét és a generális, illetve speciális prevenciót hangsúlyozza.

¹ Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről.

<http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatlan-jovorol>. 28. lj.

² Erre vonatkozóan lásd egyebek között a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz Szabó András alkotmánybíró párhuzamos véleményét, illetve Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban. http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belső.htm

A büntetőpolitika a kriminálpolitikának az a része, amely meghatározza, hogy mely emberi magatartások legyenek büntetendők, és mi legyen az állami reagálás a bűncselekmények elkövetőinek cselekményeire. Ebből a szempontból pedig kiemelendő – *Földvári József* igen találó megállapítása szerint – a büntetőpolitika Janus-arca³. Hiszen a büntetőpolitika nem csupán a büntetőjoghoz, hanem a politikához is kötődik, így szükségképpen megmutatkozik benne a társadalom, illetve annak egyes csoportjai érdekeinek érvényre juttatása is. Igen fontos szerepük van a jogalkotóknak abban, hogy a büntető jogszabályokkal kapcsolatos jogállami elvárásokat és a társadalom által kívánt igényeket összhangba hozzák egymással. Ebből az aspektusból nézve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés talán jó példája e kompromisszumnak.

Más európai országban is létezik életfogytig tartó szabadságvesztés, sőt tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására is van lehetőség⁴. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntése⁵ nem is azt mondja ki, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mint szankció önmagában ellentétes lenne az Emberi jogok európai egyezményében foglalt elvekkel. E büntetésnek a hazai Btk. szerinti jelenlegi szabályozása azonban, amely szerint a törvényben meghatározott esetekben nincs is lehetőség e büntetés felülvizsgálatára, sérti az egyezményben megfogalmazott emberi jogokat.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása a Csemegi-kódextól az 1978. évi IV. törvényig

Hazánk első büntető törvénykönyve, a Csemegi-kódex, a fő büntetések körében ismerte mind a halálbüntetést, mind pedig az életfogytig tartó fegyházbüntetést. *Edvi Illés Károly* kiemelte, hogy a kódex büntetési rendszere az igazságos szigor a humanizmus követelményeivel igyekszik összeegyeztetni. Erre tekintettel a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények számát a lehető legkevesebbre szorította⁶, és ezekben az esetekben is az enyhítő rendelkezés alkalmazásával lehetővé vált helyette határozott tartamú vagy életfogytig

³ Földvári József: Kriminálpolitika. KJK, Budapest, 1987, 17. o.

⁴ Ezzel kapcsolatban részletesen lásd Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. Magyar Jog, 2013/5. [2013a]

⁵ Case of László Magyar v. Hungary, Application no. 73593/10, 20 May 2014.

⁶ Két bűncselekmény esetében – a Csemegi-kódex 126. § 1. pontjában meghatározott, a király meggyilkolását, szándékos megölését, vagy ezek kísérletét megvalósító felségsejtés, és a 278. § szerinti előre megfontolt szándékból elkövetett emberölés eseteiben – került sor a meghatározására.

tartó fegyházbüntetés kiszabása⁷. A határozott időtartamú szabadságvesztés leghosszabb tartamát tizenöt évben határozták meg, míg az életfogytig tartó fegyházat „szintén időleges jellegűvé tette azáltal, hogy a jómagaviseletű fegyenceket ama kedvezményben részesíti, hogy 15 év kitöltése után föltételeesen szabadon bocsáthatók”⁸. Ebben az időben a büntetőjog-irodalom már egyre sürgette a halálbüntetés megszüntetését, hivatkozással más („művelt”) országokra, így többek között Hollandiára, Olaszországra, Romániára, Portugáliára és Svájc egyes kantonjára, ahol már a büntetőtörvények sem tartalmazták a halálbüntetést mint büntetési nemet, ha pedig mégis, akkor sem történt kivégzés, így a bíróságok nem alkalmazták.

Hazánkban *Finkey Ferenc* foglalkozott részletesen a halálbüntetés ellen és mellett szóló érvek részletes kifejtésével, saját felfogása szerint a halálbüntetés egy durva és kegyetlen erkölcsi korszak maradványa, amely művelt állam büntetőtörvényeiben nem kaphat helyet.⁹ Hasonló álláspontot képviselt *Fayer László* is, aki a halálbüntetés ellen felsorakoztatott érvek között kiemelte egyrészt e büntetési nem elretentő hatásának, visszatartó erejének kérdésességét, másrészt helyrehozhatatlan következményeit, illetve azt, hogy a társadalom erkölcsi érzékét is ignorálja: „*A népek azon tudata, hogy az államban az ember élete annyira szentnek tartatik, hogy még azon egyént sem végzik ki, a ki gyilkolt: sokkal inkább hozzájárul az erkölcsök szelídítéséhez, mint a mennyire az eshetőleges halálbüntetéstől való félelem visszatarthatja a gyilkost.*”¹⁰ Kiemeli ugyanitt, hogy bár a halálbüntetést támogatók legfőbb érve a társadalom jogérzete, az „életet az életért” elve, valójában azonban a jogérzet nem a halálbüntetést követeli, hanem a büntetés biztos bekövetkezését.¹¹

Az életfogytig tartó fegyházbüntetés a halálbüntetés „pótszere”, amely azért került bevezetésre, mert valamennyi büntetés között az egyedüli, amelyet a fokozatosság némi fenntartása mellett a halálbüntetés helyett, illetve annak átváltoztatása esetén lehetett alkalmazni.¹² Tartalmát illetően a Csemegi-

⁷ Csemegi-kódex 91. §

⁸ Edvi Illés Károly: A magyar Büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai Testvérek, Budapest, 1909, 107. o.

⁹ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1902, 409. o.

¹⁰ Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. Franklin Társulat, Budapest, 1905, 160. o.

¹¹ Uo. 162. o.

¹² Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéséről. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Cséka Ervin egyetemi tanár születésének és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. JATE ÁJK, Szeged, 1992, 377. o.

kódex 29–34. §-a rendelkezett egyebek között a magánelzárásról és arról, hogy a fegyencek a büntetés alatt kényszermunkát voltak kötelesek végezni. Tekintettel arra, hogy a kódex is ismerte a feltételes szabadság intézményét, így az életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélték esetén (ha megfeleltek a 44. § szerinti feltételeknek¹³) a büntetésből tizenöt év eltelte után voltak feltételes szabadságra bocsáthatók.

A századfordulón a magyar büntetőjog-tudományban meghatározó pozitivistá büntetőjogi irányzat és ennek bizonyos tételeit a klasszikus iskola tanáival ötvöző közvetítő irányzatok közül a *Franz von Liszt-féle* felfogás térhódítása következtében a büntetőjogi gondolkodásban egyre inkább a tettesre (a tettes tetteire), illetve a megelőzésre helyeződött át a hangsúly. Ez megmutatkozott egyrészt az 1913-ban létrehozott dologházba utalás mint a közveszélyes munkakerülők elleni és „*a társadalmat fenyegető veszélyek megelőzésül*”¹⁴ szolgáló közbiztonsági intézkedésben¹⁵, illetve a Csemegi-kódex második büntetőnovellájaként számon tartott, 1928. évi X. törvénycikk (II. Bn.) szerint megalkotott, az úgynevezett megrögzött büntetettek esetében alkalmazandó szigorított dologház intézkedésében.

A megrögzött büntetett fogalmának a II. Bn. 36. §-a szerint az a büntetett felelt meg, aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetést követett el, és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nincs helye, ha a bíróság megállapítja róla, hogy az utolsó és az azt közvetlenül megelőző büntetést öt éven belül követte el, és hogy üzletszerűen követ el bűncselekményeket vagy bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat.¹⁶ Finkey Ferenc értekezésében rámutatott arra, hogy a szigorított dologház – amelynek legrövidebb tartamát a törvény három évben határozta meg, a felső határa azonban a törvényben nem volt maximálva – lényegében az életfogytig tartó fegyháznak felelt meg. Ha az elítélt a végrehajtás idején nem tanúsított kellő szorgalmat és jó magaviseletet, és szabadon bocsátása nem volt kívánatos, abban az

13 1878. évi V. tc. 44. §: „Azok, a kik legalább három évi fegyházra vagy börtönre ítéltetvén, büntetésük két harmadrészét kitöltötték, és szorgalmuk, valamint jóviseletük által a javulásra alapos reményt nyújtottak: büntetésük hátralévő részének kitöltése végett, közvetítő intézetbe szállíttatnak, a hol szintén munkával foglalkoztatnak, azonban enyhébb bánásmódban részesülnek.”

14 Finkey Ferenc: A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt. Székfoglaló értekezés. MTA, Budapest, 1930, 36. o.

15 1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkéről

16 A megrögzött büntetett és az ellene alkalmazható szigorított dologház intézménye tekinthető a jelenkori büntetőjogszabályok „három csapás” szabályának egyik hazai jogelözményének. Vö. 23/2014. (VII. 15.) AB. határozat III/1.3. pont.

esetben élete végéig is tarthatott. „Ez az intézmény tehát valódi betetőzése a büntetési és börtönrendszerünknek, a legdrasztikusabb, de legbiztosabb fegyver a társadalom megrögzött ellenségeivel szemben.”¹⁷ A szigorított dologház alkalmazása esetén azonban az igazságügy-miniszter döntési jogkörébe tartozott az elítélt feltételes szabadságra bocsátásáról való döntés, amelynek feltételeit a három év eltelte után minden évben a dologház felügyelőhatósága megvizsgálta.¹⁸

A Csemegi-kódex eredeti szabályozása a halálbüntetést igen szűk körben tette lehetővé, a második világháború után azonban a hazai törvényhozás a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények körét jelentősen kiszélesítette, ez a változás összefüggött a világháború folyamán elkövetett háborús és népellenes bűncselekmények tetteseinek felelősségre vonásával. 1950-től pedig újabb jogszabályok tették lehetővé halálbüntetés alkalmazását a gazdasági rend, majd pedig a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmére. A szabadságvesztés-büntetés rendszerét a második világháború után a népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. számú rendelet és az 1440/1945. (VIII. 5.) M.E. számú rendelet módosította először, e rendeleteket az 1945. évi VII. törvény emelte törvényerőre. A szigorított dologház megszűnt, a törvény szerint a bíróság a következő szabadságkorlátozó büntetéseket szabhatta ki: kényszermunka; fegyház; börtön.¹⁹

A Csemegi-kódex általános részét felváltó 1950. évi II. törvény (Bt.) megtartotta mind a halálbüntetést, mind pedig az életfogytig tartó szabadságvesztést. A halálbüntetést illetően a törvény miniszteri indokolása kifejtette, hogy a jövőbe tekintve lehetséges e büntetés eltörlése, mivel „a kulturális színvonal emelkedése és a szocializmus megvalósítása ezt a büntetést nélkülözhetővé fogja tenni”²⁰. A szabadságvesztést egységesen börtönbüntetésként határozta meg, így megszüntette a korábbi kódexben megkülönböztetett szabadságvesztési nemeket, ami miatt a Btá.-t sok kritika érte. Ezek a bírálatok azonban nem voltak egészen igazságosak, mivel e rendelkezés nem azt jelentette, hogy minden szabadságvesztés végrehajtására egységes rezsimben került sor, csupán a jogalkotó nem a büntető anyagi jogi szabályok között, hanem a büntetés-végrehajtási törvényben kívánta ezt szabályozni, amelynek

¹⁷ Finkey Ferenc (1930): i. m. 37. o.

¹⁸ Lásd 1928. évi X. törvényeikk 44–47. §.

¹⁹ Lőrincz József: A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban. Börtönügyi Szemle, 2007/2., 72. o.

²⁰ Kádár Miklós: A büntetőtörvénykönyv általános része. Az 1950. évi II. törvény. Az 1950.39. sz. törvény. A törvényjavaslat miniszteri indokolása. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951, 94. o.

megalkotása azonban még másfél évtizedet váratott magára.²¹ A börtönbüntetésből feltételes szabadságra bocsátás feltételeit nem a Btá., hanem a büntető törvénykönyv általános részének hatályba léptetéséről szóló 1950. évi 39. tvr. tartalmazta, e szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt tizenöt év elteltével volt feltételes szabadságra bocsátható.

Az 1957-től megindult kodifikációs munkálatok folyamán az életfogytig tartó szabadságvesztést, annak határozatlan tartama miatt sok támadás érte, tekintettel arra, hogy „*nem illeszkedik bele a szocialista törvényesség kereteibe*”²². Az új kódex, az 1961. évi V. törvény megtartotta a halálbüntetést mint „*kivételes és ideiglenes*”²³ büntetési nemet, amelyet a miniszteri indoklás kizárólagos megtorló jellegű büntetésnek tekintett. Alkalmazhatósági köre a Csemegi-kódex eredeti szabályaihoz képest nagymértékben nőtt, hiszen huszonnyolc bűncselekmény esetén volt rá lehetőség. A halálbüntetés kegyelemből húsz évig terjedő szabadságvesztésre volt átváltoztatható, és minden esetben vagylagos, alternatív szankcióként alkalmazták a tiztől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés mellett. Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés azonban nem szerepelt e törvénykönyvben, így a törvény „*a nem határozott időre szóló szabadságvesztés utolsó csökevényét is felszámolta, mivel határozatlan tartama miatt nem felelt meg a büntetés nevelő céljának*”.²⁴ Ezzel azonban a jogalkalmazás során nagy teher nehezedett az eljáró bíróságokra az élet és halál kérdését tekintve, hiszen e kettő között nem volt átmeneti büntetési nem, amely a halálbüntetés reális alternatívája lehetett volna.²⁵

A gyakorlatban előforduló kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények hamarosan ráirányították a figyelmet az életfogytig tartó szabadságvesztés hiányára, mivel e szankció törvényből való száműzése oda vezetett, hogy a maximális időtartamban kiszabott határozott ideig tartó szabadságvesztés a társadalomvédelem igényeit tekintve nem lehetett alternatívája a halálbüntetésnek.²⁶ Ezért az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet mint az 1961. évi kódex novellája újból bevezette az életfogytig tartó szabadságvesztést,

21 Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984, 36. o.; Vö. Lőrincz József: i. m. 72. o.

22 Cieslár Viktor: Az új büntető törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny, 1955/2., 90. o.

23 Uo. 87. o.

24 Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966, 703. o.

25 Györgyi Kálmán: i. m. 68–69. o.

26 Hagymási Kornélia: Végtelen idő a rácsok mögött, avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. Börtönügyi Szemle, 2009/2., 64. o.

így a jogalkalmazásnak ismét lehetősége nyílt e büntetés kiszabására azokban az esetekben, amelyekben a bíróság az elítélt megjavulására, átnevelésére esélyt látott. Ezzel pedig jelentősen csökkent a bíróságok által kiszabott halálbüntetések száma is.²⁷ Az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazási körében a novella tizenöt év elteltével tette lehetővé az elítélt feltételes szabadságra bocsátását.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályai a korábbi Btk.-ban és annak első büntetőnovellájában

Korábbi büntető törvénykönyvünk, az 1978. évi IV. törvény eredeti szabályozása még ismerte a halálbüntetést is, és a szabadságvesztés-büntetési nem két fajtájaként határozta meg az életfogytig és a határozott ideig tartó szabadságvesztést. A törvény 47. § (4) bekezdése szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésből az elítélt akkor volt feltételes szabadságra bocsátható, ha a szabadságvesztésből legalább húsz évet kitöltött, és alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. Ha az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt újabb bűncselekményt követett el, az emiatt kiszabott szabadságvesztés nem volt végrehajtható, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját azonban legfeljebb öt évvel elhalaszthatta a bíróság. A feltételes szabadság tartama pedig a törvény 48. § (1) bekezdése értelmében tíz évben volt meghatározva.

A szabadságvesztéssel kapcsolatban a korábbi Btk. miniszteri indokolása kiemelte: „A szabadságvesztés az elkövető elszigetelése révén, közvetlenül szolgálja a társadalom védelmét. E biztonsági szempontokon túl a büntetési nevelési feladata sem oldható meg nélküle. Az elítélt személyiségének formálására fordított erőfeszítésektől csak akkor várható eredmény, ha kellő időn át, zavaró körülmények kizárásával folyik, ha az elítélt nem vonhatja ki magát alóla tetszése szerint.”²⁸ Az életfogytig tartó szabadságvesztést kivételes büntetésként tartalmazta, minden esetben vagylagosan állt a külön részben a halálbüntetés és a tíz évtől tizenöt évig terjedő határozott tartamú szabadságvesztés mellett. „Az életfogytig tartó szabadságvesztés a tulajdonképpeni híd a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés között. Alkalmazásának csak azokban az esetekben van helye, amikor a büntetés célja, a társa-

²⁷ Györgyi Kálmán: i. m. 94. o.

²⁸ László Jenő (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata. KJK, Budapest, 1986, 115. o.

*dalom védelme halálbüntetést ugyan nem indokol, de az elkövető végleges elszigetelése szükségessé válik.*²⁹

A rendszerváltás sok szempontból is jelentős változásokat hozott a magyar büntetőjog szankciórendszerébe. Magyarországon 1988-ban szabták ki és hajtották végre az utolsó halálbüntetést. Első lépésben az 1989. évi XVI. törvény mondta ki, hogy politikai bűncselekmény, azaz államellenes bűncselekmény miatt halálbüntetést alkalmazni nem lehet. Ezt követően 1990 októberében az Alkotmánybíróság a Halálbüntetést Ellenzők Ligája nevében benyújtott alkotmányjogi panasz tárgyában hozott 23/1990. (X. 31.) AB határozatban a halálbüntetést alkotmányellenesnek nyilvánította, és az akkor hatályban lévő Btk.-nak, illetve minden ezzel kapcsolatos jogszabálynak a halálbüntetésről szóló rendelkezéseit megsemmisítette. Így büntetőjogunkban az életfogytig tartó szabadságvesztés vált a legsúlyosabb büntetési nemmé.³⁰

A korábbi Btk. első átfogó, novelláris módosítását tartalmazó 1993. évi XVII. törvény módosította az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályokat is, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetősége először e törvényben jelent meg. A novella 6. §-a új 47/A §-sal egészítette ki a Btk.-t, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték feltételes szabadságra bocsátásának legkorábbi időpontjának meghatározása során kimondta, hogy azt a bíróság tizenöt és huszonöt év között, az ítéletben határozza meg. Az indokolás kiemelte: „[...] az új előírások igazodnak azokhoz az elvekhez, kriminálpolitikai tételekhez, amelyek alapul szolgálnak a büntetőjog egészének átalakításához, és tovább közelít az igazságos, a tett súlyához igazodó büntetés elvéhez. [...] Az a rendelkezés, amely szerint a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját tizenöt-huszonöt év között állapítja meg a bíróság, azt juttatja kifejezésre, hogy még a határozatlan tartamú büntetésen belül is jelentőséghez juthat az arányosság elve. A feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának megállapításakor a bíróság nem előrejelzést készít arról, hogy az elítélt mikor válik érdemessé a feltételes szabadságra bocsátásra, hanem a bűncselekmény tárgyi súlyát, jellegét, elkövetési módját, a halmazatot mérlegelve rögzíti azt az időpontot, amelynek bekövetkezése után a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége egyáltalán vizsgálható.”³¹ A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés lehetőségét pedig e törvényhely (4) bekezdése tartalmazta, amely kimondta,

²⁹ Uo. 116. o.

³⁰ Horváth Tibor: Tizenhárom év halálbüntetés nélkül. Félélmek, aggályok és ellenvélemények az AB-határozat után. Belügyi Szemle, 2004/2–3., 118. o.

³¹ Az 1993. évi XVII. törvény indokolása.

hogy nem bocsátható feltételes szabadságra az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, ha ismételten életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik. Így e rendelkezés elvileg megteremtette a feltételes szabadságra bocsátásból való kizárás lehetőségét, bár erre a gyakorlatban egyetlen esetben sem került sor.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának változása az 1998. évi LXXXVII. törvényben

A valódi tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést mint a gyakorlatban is kiszabható szankciót a korábbi Btk. második, átfogó, novelláris módosítását tartalmazó 1998. évi LXXXVII. törvény iktatta be a szankciórendszerbe, mint az ebben az időben bekövetkező büntetőpolitikai paradigmaváltás (az úgynevezett „kemény kéz” büntetőpolitikájának) egyik szimbólumát. E szerint a Btk. 47/A § (1) bekezdése megteremtette annak a lehetőségét, hogy a bíróság az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja. A törvény egyébként is szigorította az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadságra bocsátás szabályait, tekintettel arra, hogy ha a bíróság ennek a lehetőségét nem zárta ki, annak legkorábbi időpontját legalább húsz évben; ha az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmény miatt szabta ki, amelynek büntethetősége nem évül el, legalább harminc évben kellett meghatározni. Bővült az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények köre is, így például az közveszélyokozás, az emberkereskedelem és a kábítószerrel visszaélés legsúlyosabban minősülő eseteinél is kiszabhatóvá vált.

A törvény indokolása kiemelte, hogy a büntetékiszabási gyakorlat enyhülése és a bűnözési helyzet rosszabbodása együttesen oda vezetett, hogy a büntetőjog távolodni kezdett a társadalom érületétől. Ezért az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezések módosítása alapvetően arra irányult, hogy e büntetés alkalmazása esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége korlátozottabb legyen, ugyanakkor arra is lehetőséget kívánt adni a bűncselekményt elbíró bíróságnak, hogy – elsősorban az elkövetés jellege, a cselekmény tárgyi súlya alapján – ítéletében kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét. Itt szilárdult meg tehát a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogalapja, vagyis az, hogy a bíró az ítélet meghozatalának pillanatában kizárhatja annak a lehetőségét, hogy az elítélt visszakerüljön a társadalomba.

Jóllehet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés bevezetését – mint a halálbüntetés „pótszerét” – a halálbüntetést pártoló társadalmi csoportok egyértelműen üdvözölték, sőt egyes kutatások szerint a lakosság nagyobb része egyetértett a bevezetésével, a jogtudomány képviselőinek többsége azonban egyértelműen ellenezte. Nagy Ferenc álláspontja szerint az a rendelkezés, amely szerint a bíróság ítéletében rendelkezhet a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásáról, „alkotmányossági, jogösszehasonlítási, kiszabási és praktikus-végrehajtási okokból” aggályosnak és kifogásolhatónak minősíthető, tekintettel arra, hogy semmiféle támpontot nem ad a bírósági mérlegeléshez, illetve döntéshez. A tanulmányában kifejtett érvelés szerint a jogintézmény nem egyeztethető össze a *nulla poena sine lege certa* elvével, mint a jogállami büntetőjog azon követelményével, amely szerint a büntetéssel fenyegetés, annak mértéke a jogbiztonság, azaz az előreláthatóság, a kiszámíthatóság, és a meghatározottság szempontjainak kell hogy megfeleljen. Ezen túl pedig véleménye szerint összeegyeztethetetlen az emberi méltóság alkotmányos elvével, mivel az elítéltet az elítélést követő magatartásától, helyzetétől teljesen függetlenül az állami hatósági beavatkozás pusztá tárgyává, eszközévé degradálja a büntetőeljárásban és a büntetés-végrehajtás idején. Kiemelte egyebek között, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kizárása az Emberi jogok európai egyezményének (EJEE)³² az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát deklaráló 3. cikkébe ütközik.³³

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának tervei a büntetőjogi kodifikáció folyamán

A 2001-től meginduló büntetőjogi kodifikációs munka során megalkotott tervezetek az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó rendelkezéseket kezdetben az 1993. évi XVII. törvény szerinti szabályozáshoz kívánták visz-

³² 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről. Magyar Közlöny, 1993/41., 2347–2376. o.

³³ Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 208–210. o.; Vö. Bán Tamás: A tényleges életfogytig tartó büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum*, 1998/4., 119–127. o.; Tóth Mihály: Az új büntető-novella néhány vitatott kérdése, s a módosítások gyökerei. In: Sántha Ferenc (szerk.): Bűnözés és bűnmegelőzés a válságéregiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999, 204–226. o. [Kriminológiai Közlemények Különkiadás]

szarendezeni. Így a *Ligeti-féle* 2006-os tervezet 50. §-a ezekben az esetekben a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának meghatározását az ítélkező bíróság jogkörében hagyta volna, időtartama tekintetében a legkevesebb tizenöt év letöltését jelölte meg. Indokolásában kiemelte, hogy a nemzetközi gyakorlatra is figyelemmel a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának húsz, illetve harminc évben való szabályozása túlságosan szigorú. A feltételes szabadságra bocsátásból való kizárásnak az 1993-as büntetőnovella szerinti esetét hagyta volna meg csupán. Az 1998-as szabályozás szerinti feltételes szabadságra bocsátás ítéleti kizárását vitatta, mivel – nézete szerint – ezzel a szabadulás elvi lehetősége, a kegyelem kivételével, megszűnik, ami sérti az emberi méltóság alkotmányos jogát és az embertelen és kínzó bánásmód nemzetközi tilalmát. Álláspontja szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltek is adni kell reális lehetőséget a jövő tervezésére, valamint a társadalomba történő visszatérésre.³⁴

A 2007. évi tervezet a büntetőjogi szankciórendszert alaposan átfőrmálta volna. Egyebek között a szabadságvesztést mint büntetési nemet is – részben időtartama, részben végrehajthatósága szerint – több büntetési nemmé alakította, így 37. §-a szerint önálló büntetési nem lett volna az (elnevezésében is módosított) élethosszig tartó szabadságvesztés, a végrehajtandó szabadságvesztés, a részben felfüggesztett szabadságvesztés és a felfüggesztett szabadságvesztés. Az élethosszig tartó szabadságvesztés lényegében a Ligeti-féle tervezetben foglaltakat tartalmazta azzal a különbséggel, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját húsz évben határozta meg, azaz a szigorúbb szabályozás irányába mozdult. Indokolásában kiemelte, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás ítéleti kizárása vitatott, emberi jogi szempontból aggályos, mert ezzel a szabadulás elvi lehetősége – a kegyelem kivételével – megszűnik. A tervezet ezért megszüntette volna a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést.³⁵

A 2008. júliusi tervezet visszatért az akkori Btk. szerinti büntetési rendszerhez, és a szabadságvesztést mint egységes büntetési nemet definiálta. 42. §-a szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, amely húsz évnél kevesebb és nyolcvan évnél több nem lehet. Ez-

³⁴ Ligeti Katalin: Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/1., 29–30. o.

³⁵ 2007-ben az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által készített Törvénytervezet és a Büntető Törvénykönyvről Általános Rész indokolása. Büntetőjogi Kodifikáció, 2007/1., 7–8., 33. o.

zel tehát előirányozta nemcsak a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, hanem annak maximumát is.

Végül a 2008. decemberi kormány-előterjesztés tervezete – amely az úgynevezett kettős nyomvonalú kriminálpolitika megvalósítását tűzte célul, és e nyomvonal szerint a büntetőjog teljes szigorával kívánt fellépni a súlyos bűncselekmények elkövetői ellen – az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásában visszatért az 1998-as novellával kialakított, így az akkor hatályos Btk. szerinti szabályozáshoz, amely tehát az ítéletet meghozó bíróság kezébe adja a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának meghatározását – minimum húsz és maximum negyven év között –, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását. A *tész* kiszabásával kapcsolatban e tervezet sem tartalmazott szempontokat az ítélkező bíróság számára. A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem kizáró ítélet esetén az előterjesztés még azzal is kiegészítette volna az akkor hatályos rendelkezéseket, hogy a feltételes szabadságra bocsátáshoz két konjunktív feltételt állapított meg. Az első feltétel az ítéletben meghatározott idő letöltése, míg a második, hogy az elítéltről megalapozottan feltehető legyen, hogy nem követ el újabb bűncselekményt. Az indoklás szerint utóbbi feltétellel a jogalkotó a büntetés-végrehajtási bírót arra kívánta felhívni, hogy különös figyelemmel vizsgálja az elítéltnak a szabadságvesztés kiállt tartama alatt tanúsított magatartását és személyiségének fejlődését, és adott esetben dönthet úgy is, hogy nem bocsátja feltételes szabadságra az elkövetőt.³⁶

A kodifikációs munka során megalkotott tervezeteket áttekintve érzékelhető tehát, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés és a feltételes szabadságra bocsátás feltételei a kezdeti liberalizálási javaslatok után végül az akkor hatályos szabályozáshoz hasonlóvá váltak, amely tendencia transzparenssé mutatja a 2002-től 2010-ig tartó időszak állami büntetőpolitikájának a módosulását.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó szabályok változása a 2010. évi LVI. törvényben

A 2010-es országgyűlési választás után hatalomra kerülő új kormányzat egyértelműen kinyilvánította a büntetőtörvények szigorításának tervét. „*A ma Magyarországon tomboló erőszak úrráhetetlen és elfogadhatatlan. Az emberi*

³⁶ 2008. decemberi kormány-előterjesztés 41–43. §

élet és a tulajdon elleni bűncselekmények ismételt elkövetőit szigorúan fogjuk büntetni. Sokkal több esetben kell alkalmazni a tényleges életfogytiglanig tartó börtönbüntetés intézményét. [...] A több országban már bevezetett »Három csapás« törvény maga lesz a visszatartó erő. A jogszabály szigorja, a büntetési tételek növelése, az életfogytig tartó szabadságvesztés többszöri alkalmazása, az áldozatok védelme meg fogja fékezni a bűnök elkövetőit és világossá teszi a társadalom minden tagja számára, hogy Magyarország nem a bűnelkövetők paradicsoma. Erős Magyarország csak akkor születhet, ha az ország házában olyan törvények születnek, amelyek garanciát jelentenek a törvényisztelők biztonsága számára.»³⁷

Az egyre szigorodó büntetőpolitika megvalósítása azonnal megkezdődött, ennek első lépése volt a 2010. évi LVI. törvény elfogadása. Ennek rendelkezései tartalmazták az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel már bevezetett, de a 2003. évi II. törvénnyel hatályon kívül helyezett középértékű büntetés kiszabásra vonatkozó rendelkezéseket, valamint a 2009 februárjában már a parlament elé benyújtott (de akkor még el nem fogadott) „három csapás”-ként elhíresült törvényjavaslatban³⁸ foglaltakat is, amelyek érintették az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályait is. A törvény indokolása kiemelte, hogy „a 2010. évi országgyűlési választásokon megnyilvánuló egyértelmű választói akarat arra kötelezi az Országgyűlést, hogy a választási programokban megfogalmazott és a választók által támogatott büntetőpolitikai intézkedések a lehető leghamarabb törvényerőre emelkedjenek. Ilyen büntetőpolitikai intézkedés az Egyesült Államok több tagállamában, vagy a szomszédos Szlovákiában már bevezetett, Magyarországon »Három csapás« néven ismertté vált törvény, amelyet több százezer állampolgár aláírásával is támogatott. A törvény beilleszti a magyar büntetőjog rendszerébe a személy elleni erőszakos bűncselekményeket sorozatban elkövető bűnismétlők büntetésének jelentős szigorítását, amely a legsúlyosabb esetben életfogytig tartó szabadságvesztés is lehet.»³⁹

A törvény közvetlenül nem az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályait módosította, hanem egyrészt az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó rendelkezések körében az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását tette kötelezővé azokban az esetekben, ha az erőszakos többszörös visszaesőkénti minősítést megalapozó, súlyosabban büntetendő személy elle-

³⁷ A nemzeti együttműködés programja. <http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>

³⁸ T/8875. Btk.-módosító javaslat (Lázár János – Répássy Róbert Fidesz – Magyar Polgári Párt). <http://www.parlament.hu/irom38/08875/08875.pdf>

³⁹ A 2010. évi LVI. törvény indokolása.

ni erőszakos bűncselekmény büntetési tételének felemelt felső határa a húsz évet meghaladja, vagy a törvény szerint a bűncselekmény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethető. Ezen túl pedig szintén kötelezővé tette a bíróságok számára halmazati büntetés kiszabása esetén is az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó szabályok szerint a büntetési tétel felső határának kétszeresére emelését, illetve a kötelező életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, ha a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül legalább három a Btk. 137. § 17. pontjában meghatározott személy elleni erőszakos bűncselekmény.⁴⁰ A „három csapás” törvénnyel tehát a jogalkotó a meghatározott esetekben a bírói mérlegelés körét teljes mértékben korlátozta, kötelezővé tette az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabását, így kizárta a mérlegelés lehetőségét az enyhébb büntetés kiszabására.

Mint ahogyan az közismert, a „három csapás” alapgondolata nem a magyar büntetőjog „*hungarikuma*”⁴¹, hiszen az Amerikai Egyesült Államok néhány tagállamában már több éve alkalmazzák a bűncselekmények visszaszorítására, és Szlovákiában is bekerült a btk.-ba. Hazánkban – talán a benyújtott törvényjavaslat hatására – a Btk.-t módosító 2009. évi LXXX. törvény egy részét már beépítette az akkor hatályos szabályozásba, így megteremtette az erőszakos többszörös visszaeső kategóriáját, illetve a büntetés kiszabás során az ezen elkövetői kör elleni szigorúbb fellépés lehetőségét. Azonban a „három csapás” eredeti törvényjavaslata szerinti, az erőszakos többszörös visszaesővel szemben alkalmazható, illetve a három személy elleni erőszakos bűncselekmény bűnhalmazatban történő elbírálásának szigorúbb szabályozását és az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező alkalmazásának törvényi előírását e törvény nem tette a magáévá. Nem is volt veszélytelen vállalkozás e szabályokat beemelni a Btk.-ba, rögtön felmerültek alkotmányos aggályok. E rendelkezés, mint általában a büntetőjogot érintő szigorító jogszabályok többsége, nagy vitákat kavart mind a jogirodalomban, mind a jogalkalmazók, mind pedig a lakosság körében.⁴² Nagy Ferenc hazai büntetőjogunk szimbolikusan törvényhozási „gyöngyszemének”, egyúttal jogalkotási abszurdot jelentő „elrettető” példájának tartja.⁴³

40 2010. évi LVI. törvény 2. és 4. §, későbbiekben lásd 23/2014. (VII. 15.) AB határozat

41 Bár ahogyan már korábban is említettem, mutat némi rokon vonást a Csemegi-kódex második büntetőnovellájával létrehozott szigorított dologház intézményével.

42 Horváth Eszter: A három csapás az alkotmányos büntetőjog tükrében. Jogelméleti Szemle, 2013/1., 44. o.

43 Nagy Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán. In: Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara (szerk.): Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 133. o.

A 2010. évi LVI. törvénnyel bevezetett „három csapás” szabályaival kapcsolatban *Kónya István* (aki inkább a rendelkezések törvényi megfogalmazásával nem értett egyet) kiemelte egyrészt a szabályozás indokolhatatlanságát, és azt, hogy az ítéletek belső arányosságának követelményét is megbontó feszültséget okozhat a büntetéskiszabásban, leginkább a halmazati büntetéskiszabási szabályok esetében. *„Ameddig a középértékes büntetéskiszabás (mint látjuk) valójában tradicionális előzményeire figyelemmel kitaposott úton halad, és gyakorlati problémát nem okoz, addig a három csapás rendelkezései (jelenlegi formájukban) akadályba ütközhetnek.”* Kritikájában felhívta a figyelmet arra is, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásának kötelező előírása ellentétes és aggályokat ébreszt a jogalkalmazókban a büntetés kiszabásának általános szabályát meghatározó, a Btk. 83. § (1) bekezdése szerinti szabályokkal, mivel *„a kiszabott büntetés nem fog igazodni sem a bűncselekményhez, sem az elkövető társadalomra veszélyességéhez, a bűnösség fokához, az enyhítő és súlyosító körülményekhez. Gyakorlatilag az ilyen büntetés kiszabásakor a bíró indokolási kötelezettsége a jogszabályok megjelölésére korlátozódik.”*⁴⁴

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az új Btk.-ban

A 2012. évi C. törvénnyel megalkotott új Btk. egyértelműen követi a 2010-ben megkezdett büntetőpolitikai irányvonalat, amelyben már nem csupán a *law and order* ideológiájához tartozó büntetőgyakorlat, hanem a Nagy Ferenc által „ellenség-büntetőjognak” nevezett kriminálpolitikai tendencia begyűrűzése is megfigyelhető.⁴⁵ Az új Btk.-nak mind a „normális”, mind pedig a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés időtartamára vonatkozó szabályai jelentősen szigorodtak még a korábbi szabályozáshoz képest is. Alapvetően a 42. §-ban rögzített rendelkezés – amely szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság az ítéletében meghatározza a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja – a korábbival egyezik, ugyanakkor a nem tényleges életfogytig esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját

⁴⁴ Kónya István: A három csapás bírói szemmel. *Magyar Jog*, 2011/3., 134. o.

⁴⁵ Ezzel kapcsolatban lásd Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013, 111–112., 152–168. o. [2013b]

felemeli huszonöt és negyven év közé, ami hatalmas ugrás a korábbi húsz-, illetve harmincéves szabályozáshoz képest.

Ami a korábbi szabályozást érő kritikákat illeti, ugyan az új Btk. sem határozza meg (talán szerencsére) azokat a szempontokat, hogy mi alapján dönthet a bíró a konkrét ügyben a feltételes szabadság kizárásáról, de taxatív felsorolásban rögzíti, mely bűncselekmények esetében van lehetőség a kizárásra, és milyen esetekben kötelező.⁴⁶ Így tehát megint egy lépéssel szigorította a jogalkotó a *tész* szabályait, azaz szűkítette a bíróság mérlegelési jogkörét, tekintettel arra, hogy már nem csupán az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását, kiszabását teszi kötelezővé a törvényben előírt esetekben, hanem konkrétan előírja azt is, hogy mely esetekben kötelező a bírónak a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét is kizárnia (az újbóli életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának eddig is létező kötelező esetkörén kívül). „Az erőszakos többszörös visszaesők »kemény magja« esetében az új Btk. (immár egyértelműen) nem csupán az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását teszi kötelezővé – ami önmagában a jogalkotás bírói kompetenciába avatkozó »hatáskörtúllépése« –, hanem annak felülvizsgálatát is kizárja, meghatározva ezzel a büntetési nem mellett annak valóban az elítélt haláláig tartó mértékét is.”⁴⁷

Az új Btk.-nak az indokolása és a szabályozása közötti ellentétre hívja fel a figyelmet *Bárándy Gergely*. Rámutat, hogy a 42. §-hoz fűzött indokolás szerint általánosan elfogadott az az álláspont, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélnék is reményt kell adni jövője tervezésének reális lehetőségére, a társadalomba visszatérésre, az emberiség szempontja ezt is igényli. „Ezzel a felfogással azonban szöges ellentétben áll a TÉSZ, na pláne az a rendelkezés, miszerint a bírónak sok esetben kötelessége kiszabni a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést. Azt gondolom, hogy a jogalkotónak el kellett volna döntene, mit is képvisel.”⁴⁸

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a relatív határozott szankciórendszerünkben a 2010. évi LVI. törvény hatálybalépéséig csak mint vagylagos, alternatív lehetőség létezett ugyan, de e korábbi Btk.-módosítás a bíróságok számára a kötelezően alkalmazandó, mérlegelési körükből elvont szabályokat is megteremtette, amelyeket az új Btk. megtartott. A kódex eredeti szabályozása a „három csapás” szabálya értelmében, az erőszakos többszörös visz-

46 Lásd Btk. 44. § (1) és (2) bek.; 47. § (7) bek.

47 Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. Magyar Jog, 2013/9., 533. o.

48 Bárándy Gergely – Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. Büntetőjogi Szemle, 2013/3., 7. o.

szaesőkkel szemben a 90. § (2) bekezdés szerint, illetve az erőszakos többszöri visszaesői minősítést megalapozó, halmazati büntetéskiszabási szabályok alá tartozó elkövetőkkel szemben a 81. § (4) bekezdés szerint volt alkalmazandó az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelezően.⁴⁹ Utóbbival kapcsolatban kiemelhető ugyan, hogy a korábbi Btk. ugyane rendelkezését ért kritikákat a jogalkotó „megfogadta”, és e körből az alaki halmazatok eseteit kiiktatta, így a bűnhalmazatban lévő bűncselekmények közül csupán a legalább három, különböző időpontokban elkövetett, befejezett személy elleni erőszakos bűncselekmény esetén vált alkalmazhatóvá a „három csapás”⁵⁰. „Még mindig kirívó igazságtalanságokhoz vezethet azonban, hogy egy rövid idő alatt – jöllehet formálisan »különböző időpontokban« – lejátszódó cselekménysorozat kapcsán »könnyű« három befejezett erőszakos bűncselekményt – köztük egy súlyosat – anyagi halmazatban is megvalósítani. Az e körbe tartozó – esetleg büntetlen előéletű – elkövetőt nem szabadna pusztán a cselekmények gyakran igen esetleges azonos alkalommal történő elbírálása miatt a bíró helyett a törvény betűjére bízni.”⁵¹

Alkotmányos aggályok a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hatályos szabályozása kapcsán

Az új Btk. megszületése előtt jelentős mozzanat volt a hazai jogrendszer átalakítása során a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabhatóságának alkotmányos szintre emelése, azaz az alaptörvénybe történő beiktatása.⁵² Az alaptörvény IV. cikkének (2) bekezdése rögzíti, hogy: „*Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó*

⁴⁹ Az Alkotmánybíróság 23/2014. (VII. 15.) AB határozatában megállapította, hogy az új Btk. 81. § (4) bekezdése alaptörvény-ellenes, ezért azt a hatálybalépésére, 2013. július 1-jére visszaható hatállyal megsemmisítette.

⁵⁰ Horváth Eszter: i. m. 53. o.

⁵¹ Tóth Mihály (2013): i. m. 533. o.

⁵² „Az általam kiemelt két alapjog közül a személyi szabadsághoz és biztonságához való jogot említem először, melynek alkotmányos szintű korlátozásában érhető tetten a társadalom egy nem elhanyagolható részének az az elvárása, amely a halálbüntetés Alkotmánybíróság általi eltörlését a mai napig nem volt képes kiheverni. [...] E rendelkezés társadalmi elvárása annak követelése, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetői a társadalomtól véglegesen elszigetelhetők legyenek.” Kónya István: Vélemények és várakozások az új Btk. kapcsán. In: Hack Péter (szerk.): Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013, 23. o.

szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.” E rendelkezés látszólag valóban alkotmányossá tette ugyan a *tész* alkalmazását, és talán megakadályozhatóvá tette az Alkotmánybíróság utólagos normakontrollját, de a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés Btk.-ban rögzített szabályainak alkotmányosságát, illetve a nemzetközi normákkal való koherenciáját még nem teremtette meg, így arra vonatkozóan van/lehet helye utólagos normakontrollnak, vagy (ahogyan ez a közelmúltban meg is történt) nemzetközi kontrollnak.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása a jogirodalom mértékadó képviselői szerint ugyanis nincs összhangban számos, az alaptörvényben is rögzített alapvető joggal, valamint egyes Magyarország által elfogadott egyezményekkel sem. Az emberi méltóság sérthetlenségével, az embertelen, kegyetlen bánásmód tilalmával, valamint a büntetés céljával, hiszen megfosztja az elítéltet attól, hogy visszakerüljön a társadalomba, és eleve kizárja a jogkövető magatartás tanúsításának lehetőségét, vagyis e szerint nem alkalmas a büntetés-végrehajtás céljának megvalósítására sem. Elfogadható, ha az állam büntetőjogi hatalmával korlátozza egyes emberek személyes szabadságát, legitím úton kikényszeríti az állam akaratát, a jogkövető polgárok védelme érdekében, de a *tész* nemcsak korlátozza a személyes szabadságot, hanem teljes mértékben megvonja.

Nagy Ferenc legutóbbi, e témában megjelent tanulmányában kiemeli, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyarországi alkotmányossága kapcsán terjedőben van az a nézet, hogy az alaptörvény a IV. cikkének (2) bekezdésében deklarálja ennek a büntetésnek az alkotmányosságát, így alkotmánybírósági vizsgálat tárgya nem lehet. *„Ez a nézet – megítélésem szerint – ebben a formában nem állja meg a helyét. Egyrészt az Alaptörvény III. cikke tiltja a kínzást, az embertelen, megalázó bánásmódot vagy büntetést. Az Alaptörvény II. cikke pedig rögzíti az emberi méltóság sérthetlenségét és minden ember emberi méltósághoz való jogát. Vagyis felmerülhet az Alaptörvény említett rendelkezései közötti ellentmondás. Másrészt kollízió keletkezhet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozása és gyakorlata, valamint az EJEE és bírósági gyakorlata között (is). Amennyiben a jogi és tényleges felülvizsgálat hiánya folytán a magyar szabályozás és gyakorlat egyezményesértőnek bizonyul(na), úgy egyúttal alkotmányellenesnek is tekintendő, és biztosítani kell a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.”*⁵³

53 Nagy Ferenc (2014): i. m. 135. o.

Hasonlóképpen vélekedik e kérdésről Kadlót Erzsébet, aki szerint „*az Alaptörvény emberképe is abból indul ki, hogy legfőbb érték az ember, az emberi élet védelme és az ember sérthetetlen, elidegeníthetetlen jogainak tiszteletben tartása alkotmányos érték, amely az Alaptörvény közvetlen védelme alatt áll (I. cikk). Elsődleges és másodlagos állampolgárok, polgárok, emberek nincsenek, tehát az elítélt sem került ki e klauzula hatálya alól. Ezekből a rendelkezésekből kiindulva, kizártnak tartom, hogy a szükségesség követelményének a felülvizsgálat lehetősége nélküli tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek létezik Alaptörvény-konform, illetve Egyezmény konform értelmezése.*”⁵⁴

Tóth Mihály pedig szinte előre prognosztizálta az e tárgyban idén meghozott strasbourgi bíróság ítéletét: „*Allásponantom szerint sem az immár egyértelmű törvényi megfogalmazás, sem a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés Alaptörvénybe foglalása nem menthet fel bennünket az alól, hogy előbb-utóbb kijavítsuk e legsúlyosabb, legnagyobb téttel járó szankció szabályozása során hozott korábbi elhamarkodott és hibás döntést. Ennek során az Alaptörvény módosításával és a Btk. megfelelő rendelkezéseinek megalkotásával – amennyiben a »tész«, mint lehetséges büntetés megmarad – meg kell teremtenünk az örökös fogság felülvizsgálásának lehetőségét, s ezzel a valóban indokolt körre kell szorítanunk az alkalmazását, elejét véve egyben várható nemzetközi elmarasztalásunknak is.*”⁵⁵

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntése a magyar szabályozásról

A nemzetközi emberi jogi dokumentumok általánosságban nem tiltják az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés alkalmazását, talán arra tekintettel, hogy e büntetést a halálbüntetés eltörlése érdekében megfizetendő árnak tekintik, e büntetési nem folyamatos előmozdítása ugyanis a halálbüntetés visszaszorulásához és fokozatos eltűnéséhez vezetett.⁵⁶ A „normális”, azaz a nem tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés pedig alkalmas a büntetőpolitika által kitűzött kettős cél teljesítésére, azaz a szigorú megtorlás mellett fenntartja a reszocializáció lehetőségét is. Utóbbi cél azonban a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetén nem merül fel.

⁵⁴ Kadlót Erzsébet: A jogos védelem és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a Btk.-ban. In:

Hack Péter (szerk.): i. m. 86. o.

⁵⁵ Tóth Mihály (2013): i. m. 534. o.

⁵⁶ Bán Tamás: i. m. 121. o.

Megállapítható, hogy a hazai szabályozás visszásságával, az alapvető jogok megsértésével kapcsolatos aggályokat megfogalmazó vélemények iránt az állami büntetőpolitika ez idáig „süket” maradt, így Tóth Mihály előbbiekben ismertett „jóslata” az idén bekövetkezett, tekintettel arra, hogy a *Magyar László v. Magyarország-ügyben*⁵⁷ az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) elmarasztalta hazánkat, kimondva, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés az Emberi jogok európai egyezményének ember-telen, megalázó bánásmód tilalmát deklaráló 3. cikkébe ütközik. A bíróság a konkrét ügyön túlmutatva azt is megállapította, hogy a magyar *tész* olyan rendszerszintű problémát jelent, amelyet az államnak, lehetőleg jogalkotás útján orvosolnia kell.

A bíróságnak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásával kapcsolatos esetjoga egyre határozottabban és egyértelműbben támasztotta alá a hazai szabályozásra vonatkozó alkotmányossági aggályokat. A bíróság esetjogában a Magyar-ügy közvetlen előzményének tekinthető a *Vinter és társai v. Egyesült Királyság ügye*⁵⁸, amelyben megállapították, hogy önmagában sem a kötelező, sem a bíró mérlegelésén alapuló tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem tekinthető összeegyeztethetetlennek az egyezmény 3. cikkével. Az olyan életfogytiglani szabadságvesztés azonban, amely megfosztja az elítéltet a szabadlábra helyezés lehetőségétől, felvetheti a kínzás, embertelen, megalázó büntetés tilalmának a sérelmét. Ez egyben azt is jelenti, hogy *de jure és de facto* léteznie kell az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadlábra helyezés lehetőségének és gyakorlathának is. A bíróság a Vinter és társai v. Egyesült Királyság-ügyben hozott ítéletében kimondta, hogy az elítéltnak már az ítélet kihirdetésekor joga van ahhoz, hogy tisztában legyen a kiszabott büntetéssel, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjával és feltételeivel, azaz az elítéltnak joga van ahhoz, hogy bizonyos idő elteltével felülvizsgálják a büntetését, és legyen ténylegesen jogi és gyakorlati lehetősége a szabadlábra helyezésre.⁵⁹

⁵⁷ László Magyar v. Hungary, no. 73593/10, 20 May 2014.

⁵⁸ Vinter and Others v. United Kingdom, no. 66069/09, 130/10, 3896/10, 9 July 2013.

⁵⁹ Koósne Mohácsi Barbara: A szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók alkotmányossága. In: Hack Péter – Koósne Mohácsi Barbara (szerk.): i. m. 68–69. o. Ezzel kapcsolatban lásd még Lévay Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. *Jogese-tek Magyarázata*, 2012/3., 76. o.; Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közöny*, 2012/6., 268–272. o.; Nagy Ferenc (2013a): i. m. 267–268. o.; Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapi jogi megközelítéséből. In: Hack Péter (szerk.): i. m. 60–62. o.

A hazai szabályozással kapcsolatban a Magyar László v. Magyarország-ügyben a kormány azzal érvelt, hogy a magyar jog alapján a köztársasági elnök kegyelmezési joga kiterjedhet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés redukálására is, ezáltal a szabadulás lehetősége nem zárható ki. Erre vonatkozóan a bíróság megállapította, hogy a köztársasági elnököt nem köti jogszabály, amely a kérelem vizsgálatához világos szempont- és kritériumrendszert adna, továbbá a köztársasági elnök kegyelmi döntését ellenjegyző igazságügy-miniszternek nincsen indokolási kötelezettsége, így nem kellően garantált az, hogy a kegyelem kérelmezői számára világos legyen, milyen feltételeknek kell megfelelniük a feltételes szabadságra bocsátás kiérdemléséhez. Mindezeket figyelembe véve a bíróság egyhangúlag állapította meg, hogy a magyar szabályozás szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem tekinthető mérsékelhető büntetésnek, tehát sérti az egyezmény 3. cikkét.

A strasbourgi döntést követően – egyelőre csak sajtóhírekben tudható – az igazságügyi tárca azt javasolta a kormánynak, hogy egy hivatalból induló, automatikus kegyelmi eljárást vezessenek be azoknál az elítélteknél, akiknél a bíróság az életük végéig kizárta a feltételes szabadságra bocsátást. A javaslat szerint negyven év után vizsgálná a kegyelemre való alkalmasságot egy bírókból álló kegyelmi bizottság, amelynek indokolási kötelezettsége lenne. Ha a köztársasági elnök egyetért a testület előterjesztésével, akkor egyszerűen törölhetik azt az ítéleti korlátozást, hogy az érintett nem bocsátható feltételes szabadságra. Ebben az esetben egy negyven évnél későbbi szabadságra bocsátás merülhetne fel.⁶⁰

Összegzés

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hazai szabályozásának jogtörténeti és alkotmányos körüljárása után felvetődik a kérdés, vajon valóban szükség van-e a Btk.-ban e büntetésre. Tekintettel arra, hogy a halálbüntetés – remélhetően – örökre kikerült a honi szankciórendszerből, nyilvánvaló, hogy a társadalom tagjai számára az életfogytig (ha úgy tetszik, a tényleges életfogytig) tartó szabadságvesztés vált a reális alternatívájává azok ellen a kegyetlen, erőszakos bűncselekményeket elkövető kemény bűnözők ellen,

⁶⁰ Automatikus kegyelmi eljárás jöhet a tényleges életfogytosoknál. HVG.hu, 2014. szeptember 23., http://hvg.hu/itthon/20140923_Automatikus_kegyelmi_eljaras_johet_a_teny

akik visszatérően, mások életét, testi épségét, nemi szabadságát, vagyonát semmibe veszik, és mindenkin könyörtelenül átgazolnak. Nyilvánvaló, hogy a társadalom védelme a legfontosabb feladata az államnak, és az állami büntetőpolitika alapvető célkitűzése. Egyes alapvető jogok azonban minden embert megilletnek, és bár az állam egyes szerveket felruház az alapvető jogok korlátozásának hatalmával, lehetőségével, a törvényben meghatározott esetekben, de az ezektől való megfosztás nem valósulhat meg egy alkotmányos jogállamban. Az Alkotmánybíróság több döntésében is nyomatékosan kifejtette, hogy a „*kriminálpolitikai célszerűségi megfontolásai nem sérthetik a büntetőjog alkotmányos elveit és garanciáit*”⁶¹. Büntetőpolitikától függetlenül „*a büntetéssel történő jogkorlátozásnak – mértékét tekintve is – meg kell felelnie az arányosság, szükségesség és ultima ratio elveinek*”⁶².

A jogalkotó felruházhatja, vagy egyes esetekben kötelezheti a bírakat a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására, és a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárására, de kétségtelen, hogy erről a jogerős ítélet meghozatalakor már nem lehet felelősen dönten. A büntetés oka a múltra tekint ugyan, de a célja nem lehet csupán a megtorlás. A végrehajtási intézetben eltöltött idő minden egyes elítélt személyiségére másként hat, így folyamatos ellenőrzések, vizsgálatok, felmérések alkalmazásával nyomon követhetők az elítélt személyiségének változásai, esetleges fejlődése vagy torzulása, és ennek alapján lehetőséget kell adni számára (belátható időn belül) a szabadon bocsátás kérdésének felülvizsgálatára. Hiszen „*a szabadulási remények örökre történő megvonása – vagyis a lehetőségétől, s nem annak megvalósulásától való megfosztás – minden bizonnyal kimeríti a kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés fogalmát*”⁶³.

IRODALOM

Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. *Fundamentum*, 1998/4.

Bárándy Gergely – Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. *Büntetőjogi Szemle*, 2013/3.

Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés alapjogi megközelítésből. In: **Hack Péter (szerk.):** Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013, 60–62. o.

61 Az 1241/B/1990. AB határozat II. 4. pont.

62 A 13/2002. (III. 20.) AB határozat III. 1.4. pont.

63 Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/6., 271. o.

Cieslár Viktor: Az új büntető törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. *Jogtudományi Közöny*, 1955/2.

Edvi Illés Károly: A magyar Büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai Testvérek, Budapest, 1909

Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. Franklin Társulat, Budapest, 1905

Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedése, Budapest, 1902

Finkey Ferenc: A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt. Székfoglaló értekezés. MTA, Budapest, 1930

Földvári József: Kriminálpolitika. KJK, Budapest, 1987

Györgyi Kálmán: Büntetések és intézkedések. KJK, Budapest, 1984

Hagymási Kornélia: Végtelen idő a rácsok mögött, avagy mennyiben van ma létjogosultsága Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek. *Börtönügyi Szemle*, 2009/2.

Horváth Eszter: A három csapás az alkotmányos büntetőjog tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

Horváth Tibor: Tizenhárom év halálbüntetés nélkül. Félelmek, aggályok és ellenvélemények az AB-határozat után. *Belügyi Szemle*, 2004/2–3.

Kádár Miklós: A büntetőtörvénykönyv általános része. Az 1950. évi II. törvény. Az 1950:39. sz. törvény. A törvényjavaslat miniszteri indokolása. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951

Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966

Kadlót Erzsébet: A jogos védelem és a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a Btk.-ban. In: **Hack Péter (szerk.):** i. m. 86. o.

Kónya István: A három csapás bírói szemmel. *Magyar Jog*, 2011/3.

Kónya István: Vélemények és várakozások az új Btk. kapcsán. In: **Hack Péter (szerk.):** i. m. 23. o.

Koósné Mohácsi Barbara: A szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók alkotmányossága. In: **Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara (szerk.):** Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 68–69. o.

László Jenő (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata. KJK, Budapest, 1986

Lévay Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3.

Ligeti Katalin: Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/1.

Lőrincz József: A szótári büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban. *Börtönügyi Szemle*, 2007/2.

Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéséről. In: **Tóth Károly (szerk.):** Emlékkönyv Cséka Ervin egyetemi tanár születésének és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. JATE ÁJK, Szeged, 1992, 377. o.

Nagy Ferenc: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In: **Nagy Ferenc:** Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 208–210. o.

Nagy Ferenc: Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013

Nagy Ferenc: Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről. *Magyar Jog*, 2013/5.

Nagy Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán. In: **Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara (szerk.):** i. m. 133. o.

Szabó András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban.
http://www.phil-inst.hu/recepcio/htm/7/704_belso.htm

Tóth Mihály: Az új büntető-novella néhány vitatott kérdése, s a módosítások gyökerei. In: **Sántha Ferenc (szerk.):** Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999 [Kriminológiai Közlemények Különkiadás]

Tóth Mihály: Az életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny*, 2012/6.

Tóth Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél. *Magyar Jog*, 2013/9.

Tóth Mihály: Kiszámítható döntések a kiszámíthatatlan jövőről. <http://ujbtk.hu/toth-mihaly-kiszamithato-dontesek-a-kiszamithatatlan-jovorol>

TÓTH ANDREA NOÉMI

A zaklató távoltartása¹

A magyar büntetőjog történetében megfigyelhető tendencia, hogy kezdetben az emberi életet és a tulajdont övezte védelem, ez csak később egészült ki az ember intellektusát és lelki épségét védő tényállásokkal. Hamarabb került a büntető törvénykönyvbe az emberölés vagy a lopás tényállása, mint az egyének méltóságát, becsületét, lelki integritását védő tényállások. Egy a common law jogrendszerre nagy hatást gyakorló tanulmány² már 1890-ben szorgalmazta a magánszférához való jog önálló jogként történő elismerését. A jog tartalmának értelmezése nem egyezik meg a napjainkban használt definícióval, hiszen akkoriban a magánszférába tartozó tények nyilvánosságra hozatala miatti nem vagyoni kárt és sérelmet jelentette, s azt csak magánjogi viszonyokban vizsgálták. Nemcsak azt a jogot jelentette, hogy az ember megakadályozza, hogy a magánéletéről hamis képet tegyenek közzé, hanem azt is, hogy a magánszférájába tartozó bármely dolog nyilvánosságra kerüljön az ő akarata ellenére. A magánszférához való jog tehát a nyilvánosság előtt történő kéretlen megjelenést fedte le. Az említett tanulmány hiába volt nagy jelentőségű, az Egyesült Államokban a publikálása után még több mint tíz évvel³ sem ismerték el a magánszférához való jogot. Mindez csak tizenöt évvel később, a XX. század elején következett be, amikor számos amerikai szövetségi államban szabályokat vezettek be a hirdetőik és az újságírók vonatkozásában a privát szféra védelme érdekében. A védett jogi tárgy nem a társadalom értékítélete volt – szemben a rágalmazás és a becsületsértés tényál-

1 „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

2 Samuel D. Warren – Louis Brandeis: *The Right to Privacy*, Harvard Law Review, vol. IV, no. 5, 15 December, 1890. Idézi Simon Éva: *Egy XIX. századi tanulmány margójára*. Információs társadalom, privacy, 2005/2., 33. o.
http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2005_2/2005_2.pdf

3 1902-ben a Roberson vs. Rochester Folding Box Co.-perben egy fiatal lány képmását használták fel liszt reklámozásához anélkül, hogy ő tudott volna erről, és hozzájárult volna. A New York-i fellebbviteli bíróság elutasította a lány keresetét azon az alapon, hogy a privát szférához való jog nem létezik. Idézi: Simon Éva: i. m. 41–42. o.

lásaival –, hanem az egyén azon érzelmi szenvedése, amit a magánéletében megjelenő tények nyilvánosságra kerülése okoz.

Hazánkban is léteztek a magánszférát védő, büntetőjogon kívüli védelmet biztosító normák, ilyenek voltak például az adatvédelemre vonatkozó rendelkezések, valamint a kapcsolódó polgári jogi és közigazgatási jogi normák, továbbá a Btk.-ban szereplő rágalmazás, becsületsértés, magánlakás, magántitok és levéltitok védelme. Igazodva azonban a nemzetközi jogi és európai uniós dokumentumok elvárásaihoz, továbbá megtapasztalva az említett tényállások által nyújtott védelem elégtelen voltát, felvetődött az igény, hogy a zaklatás önálló büntetőjogi tényállássá váljon. Ezzel körülbelül egyidejűleg erősödött a küzdelem zaklatással szoros kapcsolatban álló családon belüli erőszak ellen. Külföldi – elsősorban osztrák – minta alapján a távoltartás tűnt az egyik leghatékonyabb ellenszernek, hiszen a határozat a bántalmazó személyt (terheltet) kötelezi arra, hogy hagyjon fel a bántalmazott (sértett) magánszférájába történő behatolással, és meghatározott ideig tartsa magát távol tőle.

Nemcsak azért szükséges összekapcsolni a zaklatást és a távoltartást, mert a távoltartást az ügyek jelentős részében zaklatás miatt induló eljárás során indítványozza a sértett⁴, hanem azért is, mert álláspontom szerint ugyanaz a védett érték lelhető fel a szabályozás hátterében, hiszen a sértett magánszférájába kíván beférközni egy vagy több személy oly módon, hogy az számára szenvedést okoz, és e kéréstől beavatkozástól védi őt meg a jogalkotó.

A zaklatás és a távoltartás közös nevezője: a magánszféra védelme

A magánszférához való jog lényegét találóan, s azóta is sokszor idézve *Cooley* bíró fogalmazta meg⁵, ez jelenleg is helytálló: „*Az a jog, hogy az ember egyedül lehessen.*” Ennek lényege napjainkban is elfogadható igaznak, mégis egy örökké változó definícióról van szó, hiszen az adott korokban változnak az elkövetés lehetséges eszközei, módjai, ezáltal pedig maga a fogalom is.

⁴ A Budai Központi Kerületi Bíróságon általam vizsgált 2013-ban és 2014 szeptemberéig lezárt, távoltartással kapcsolatos hatvan ügyből huszonkilencben zaklatás büntéseleménye miatt indult a büntető-eljárás.

⁵ „*Right to be let alone*” *Cooley* on Torts 2nd ed. p. 29., idézi: Samuel D. Warren – Louis Brandeis: i. m. Magyarul: Samuel D. Warren – Louis D. Brandeis: A magánszférához való jog. Információs társadalom, privacy, 2005/2., 9. o.

http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2005_2/2005_2.pdf

Hazánkban az alkotmány szűk értelemben véve nem szólt a magánéletéről, csupán a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a személyes adatok védelméhez való jogról⁶, de ezen túlmenően tartalmazta⁷, hogy a nemzetközi egyezmények kötelező erővel bírnak a Magyar Köztársaságra, így azokból⁸ levezethető a magánélet tiszteletben tartásának kötelezettsége. Tartalmazta az emberi méltósághoz való jogot is, amelyre az 56/1994. (XI. 10.) AB határozat visszautal a magánszférához való jog kapcsán. „Az Alkotmánybírószág felfogásában az emberi méltósághoz való jog az ún. »általános személyiségi jog« egyik általános megfogalmazása, azaz a személyiségi jogok »anyajoga«, amely a modern alkotmányokban, illetve alkotmánybírószági gyakorlatban a »személyiség szabad kibontakozásához való jog«, »az önrendelkezés szabadságához való jog«, »általános cselekvési szabadság«, továbbá »a magánszférához való jog« elnevezésekkel szerepel [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44.] A »magánszférához való jogot« az Alkotmány konkrét, szubjektív alapjogként nem nevezi meg, de a magánélet szabadságához való jog kétségkívül az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett méltóságából ered, amelynek tehát az általános személyiségi jog – az emberi méltósághoz való jog – szubsidiárius alapjoga [...] A magánszférához való jog, az önmegvalósítás joga, a személyiség szabad kibontakozása és az autonómia védelme megköveteli az alkotmány 8. § (1) bekezdésében írt szempontok érvényesülését, azaz azt, hogy az állam az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tartsa tiszteletben és védelmezze.”⁹ Az AB-határozat tehát az állam számára ir elő kötelezettséget, hogy garantálja az ember alapvető jogainak – és így a magánszférához való jognak – a védelmét. Nem passzív, hanem aktív magatartást feltételez, amelyen keresztül a jog érvényesülése megvalósulhat.

Magyarország alaptörvénye az emberi méltósághoz való jog említése – mint a „személyiségi jogok anyajoga” – mellett már kifejezetten kimondja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát,

⁶ 1949. évi XIX. törvény 59. § (1) bekezdés.

⁷ Uo. 7. §

⁸ Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya: „Senkit nem lehet alávetni magánéletével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becülete és jó hírneve elleni jogtalan támadásnak.” Emberi jogok európai egyezménye 8. cikk: „Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.” További fontos dokumentum az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata 12. cikk: „Senkinek magánéletébe, családi ügyeibe lakóhelye megválasztásába, vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, sem pedig becsületében, vagy jó hírnevében megsérteni. Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben a törvény védelméhez.”

⁹ 56/1994. (XI. 10.) AB határozat II. pont

kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartásák.¹⁰ E jogok részletes védelméről nem nyilatkozik, így azt más jogszabályokban kell keresnünk.

A magyar jog a zaklatás tényállásának Btk.-ba integrálása előtt is ismerte már a zaklatás kifejezést, méghozzá úgy, mint az egyenlő bánásmód követelményének egyik lehetséges megsértési módját.¹¹ E törvény alapján zaklatásnak minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek a 8. §-ban meghatározott tulajdonosságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszegyenítő vagy támadó környezet kialakítása.¹² Valamennyi védett tulajdonsággal kapcsolatban megvalósulhat, és nemcsak a felsorolt magatartásokat tiltja szoros értelemben véve, hanem e törvény 7. § (2) bekezdésében felsorolt egyéb cselekményeket is, így intézkedéseket, mulasztást, utasítást¹³ vagy akár egy adott gyakorlatot is.¹⁴ Fontos kiemelni, hogy a törvény személyi hatályát esetről esetre kell vizsgálni, és előfordulhat, hogy a panaszban megjelölt személy bár kimerítette az adott tényállást, mégsem lehet vele szemben megindítani az eljárást az egyenlő bánásmód megsértése miatt, hiszen a törvény például a családjogi és hozzátartozói viszonyokat kizárja.

Látható, hogy a zaklatás szabályozása ennél szélesebb körben indokolt, hiszen mindenhol, mindenkivel előfordulhat, akár családtagoktól, akár ismeretlenektől is elszenvedhető jelenségről van szó. A fenyegető zaklatás, idegen nevén *stalking* egyik jellemzője a kifejezetten személyes jelleg, elkövetője hosszabb ideje folyamatosan vagy visszatérően molesztálja áldozatát, akinek emiatt veszélybe kerül a biztonsága, ám a tettes indíttatása nem feltétlenül szexuális. A meghatározás állandó eleme a másra irányuló, nem kívánt, há-

¹⁰ Magyarország alaptörvénye VI. cikk (1) bekezdés.

¹¹ 2003. évi CXXV. törvény 7. § (1) *Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.*

¹² Uo. 10. § (1) bekezdés.

¹³ 2014. január 16-án kihirdetett nem jogerős ítéletében a Fővárosi Törvényszék megállapította, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányság szexuális irányultság miatti közvetlen hátrányos megkülönböztetést és zaklatást valósított meg 2012-ben a Budapest Pride megtiltásával. A BRFK döntése nemcsak egyszerűen diszkriminálta a felpereseket, illetve az általuk képviselt LMBTQI közösséget a szexuális irányultságuk miatt, hanem zaklatást is megvalósított velük szemben. Vagyis a tiltás hatásában alkalmas volt a szexuális kisebbségeket érintő ellenséges környezet kialakítására. A bíróság úgy fogalmazott az ítélet kihirdetésekor, hogy a BRFK nem valódi indokok alapján, hanem a felperesek és a meleg közösség szexuális irányultsága miatt tiltotta meg a Budapest Pride felvonulást. <http://helsinki.hu/zaklato-modon-diszkriminalt-a-rendorseg-2012-pride>

¹⁴ Gyulavári Tamás – Kádár András Kristóf: A magyar antidiszkriminációs jog vázlata. Bibor Kiadó, Miskolc, 2009, 81. o.

borgató viselkedés, amely burkoltan vagy kifejezetten fenyegető, és amelynek hatására a megfenyegetett erős félelmet érez.¹⁵ Csoportosíthatjuk az elkövetés helye, indítéka, az elkövető szándéka, célpontja szerint is. Ha személyes indítatású a zaklatás, az lehet a családon belüli erőszak egyik megnyilvánulása, továbbá a hírességeket érintő, nem ritkán elvakult, a józan ész határain túlmenő zaklatás és a homoszexuális és lesbizikus kapcsolatokban megjelenő, szerelemföltésből kiinduló zaklatás is. Az elkövető motivációi tekintetében megkülönböztetjük, ha például megszakadt kapcsolatot akar újra feléleszteni, azaz a zaklató és áldozata korábban közelebbi viszonyban állt egymással, de ez megszakadt, és a zaklató azt szeretné, ha ismét szerepet kapna. Célja lehet a másik személy visszakényszerítése, vagy éppen megbüntetése is. Beszélhetünk olyan zaklatásról is, ahol a vágyott kapcsolat beteljesítése vezérli a zaklatót. Ebben az esetben semmilyen viszony nem volt korábban a sértettel, kapcsolatuk alapja a zaklatás maga. Célja, hogy a vágyott személy felfigyeljen rá, elismerje őt, kapcsolatba lépjen vele, s legtöbbször meg van arról győződve, hogy a zaklatás hatására a célpontja viszonzni fogja érzelmeit. Statisztikák szerint az elkövetők legtöbbször nők, áldozataik pedig idősebb, társadalmi és vagyoni szempontból magasabban álló férfiak. Elkülöníthetjük ezektől a zaklatásnak azt a típusát, amikor az előzőektől eltérően a zaklató célja valamilyen vélt vagy valós sérelem megtorlása, amikor valamely korábbi sérelme miatti megbüntetés szándéka vezérli.¹⁶

A zaklatás szabályai az új Btk.-ban

Fontos látnunk, hogy az esélyegyenlőségi törvény kapcsolódó szakaszai büntetőjogi relevanciával nem bírnak, így részben emiatt, részben az addig meglévő, egyének magánszférájával foglalkozó büntető- és szabálysértési tényállások elégtelen volta miatt, részben pedig az Európai Unió más tagállamaiban követett gyakorlathoz – amely szerint a zaklató jellegű magatartásokat büntetőjogi eszközökkel kívánják szankcionálni¹⁷ – igazodva elengedhetlenné vált a zaklatás tényállásának megalkotása, amely 2008. január 1-jén került a magyar büntető törvénykönyvbe.¹⁸

¹⁵ Szathmáry Zoltán: Gondolatok a zaklatás büncselekményéről. Magyar Jog, 2009/12., 726. o.

¹⁶ Uo. 727. o.

¹⁷ Berkes György: Tevékeny megbánás és közvetítői eljárás, zaklatás és a büntető jogalkalmazást érintő más kérdések. Ügyvédek Lapja, 2008/5., 16. o.

¹⁸ A 2007. évi CLXII. törvény módosította az 1978. évi IV. törvényt, s annak 176/A §-ában található a zaklatás új törvényi tényállását.

A zaklatás nemcsak ismert embereket, hírességeket érinthet, hanem a társadalom valamennyi rétegében előfordulhat. Áldozatai lehetnek férfiak és nők, szegények és gazdagok, szexuális beállítottságukra tekintet nélkül. Főként a lehetséges széles sértetti kör indokolja a magatartás büntetőjogi szankcionálását és az elkövető felelősségre vonását.

A jogalkotói szándékot mutatja a törvény indokolása is: „...az államnak alkotmányos kötelezettsége olyan jogi feltételeket teremteni a polgárai számára, amelyek között biztosított a magánszférához való jog érvényesülése és védelme. Az államnak nemcsak a hatóságoknak a magánszférába való illetéktelen beavatkozásával szemben kell védelmet nyújtania, hanem egymással szemben is meg kell védenie polgárait. Így a magánszféra védelméhez fűződő jogot súlyosan sértő zaklatásszerű magatartások visszaszorítása feltétlenül szükséges. A törvény a magánélet zavartalanságát, a privátszféra sérthetlenségét a zaklatás törvényi tényállásának beiktatásával kívánja biztosítani, amely közelít az Európai Unió tagállamainak jogi megoldásához, hiszen a legtöbb országban a zaklató jellegű magatartásokat az állam a büntetőjog eszközével üldözi.”¹⁹ A zaklató jellegű magatartást jellemzi, hogy az idő előrehaladtával súlyosabbá, agresszívabbá válhat, s nem ritkán súlyos, személy- vagy vagyon elleni bűncselekmény elkövetéséhez vezet. Mindezt megelőzendő – még mielőtt a súlyosabb bűncselekmény bekövetkezne – kívánja a jogalkotó szankcionálni e magatartásokat, hiszen számtalan jogesetben láthattuk, hogy valamely tragédiával végződő élet elleni bűncselekmény előtt a terhelt kitarotán követte, figyelte, zaklatta a sértettet. Mindez kiküszöbölhető – vagy legalábbis az események lineáris és törvényszerű folyamatát megváltoztatja, lassítja –, ha a terheltet a bíróság a törvényi tényállás teljesülése esetén elítéli zaklatás miatt.²⁰ Ezt támasztja alá az a döntés²¹ is, amely szerint a zaklatás személy elleni bűncselekmény súlyosabb megítélésű cselekménynek minősül, mint a veszélyes fenyegetés szabálysértése, amely lőfegyvertartási szempontból egyébként kizáró oknak tekinthető. Jelenleg a lőfegyverekről és lőszeréről szóló törvény egyértelművé teszi²², hogy a Btk.

19 Polt Péter (szerk.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 119. o.

20 A veszélyes fenyegetés tényállása szabálysértés, azonban csak a célzata egyezik meg a zaklatással. „Aki mást félelelmeltetés céljából a megfenyegetett személyre vagy annak hozzátartozójára vonatkozó, a becsület csorbitására alkalmas tény nagy nyilvánosság elé tárásával komolyan megfenyeget, szabálysértést követ el.” 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről 173. §

21 BH, 2011/297.

22 2004. évi XXIV. törvény a lőfegyverekről és lőszeréről 3/A § (2) bek. bb) pont

222. § (2) bekezdése szerinti zaklatás esetén a lőfegyvertartási engedély nem hosszabbítható meg, illetve nem adható ki.

A törvényhely az új Btk. hatálybalépésével a korábbihoz képest²³ néhány jelentős változáson esett át, miközben számos jellemzője változatlan maradt. A tényállás címe nem módosult, ami helytálló is, hiszen eddig is valóságközvetítő, egyértelműen, s mindenki számára közérthetően kifejezte, hogy olyan magatartást szankcionál, amely a más magánszférájába tolakodó, kényszerítő, zavaró módon, háborgatva történő beavatkozásban nyilvánul meg. Nemcsak fizikai, hanem pszichésen ható, huzamosan nyugtalanító, más lelkiileg is gyöttrő magatartás is e körbe tartozik, ha másban vagy másokban nyugtalanságot, hányatottságot kelthet.²⁴

Már a tényállás első néhány szavából kitűnik, hogy célzatot is magában foglal, azaz a terheltnek az a célja, hogy más megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetve mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon.²⁵ Ha a cél nélkül történik a más életébe történő beavatkozás, a terhelt nem büntetendő. Akkor sem állapítható meg a bűncselekmény elkövetése, ha a beavatkozás jogszerű, vagy erkölcsileg helyeselhető célból történik, például a külön élő szülők esetén az egyik szülő így próbálja meg a másik szülővel a kapcsolatot felvenni, vagy akkor is jogszerű az indok, ha mindez a tartás teljesítése céljából történik.²⁶ A célzat miatt e bűncselekmény kizárólag szándékosan,

23 1978. évi IV. törvény 176/A § (1) Aki abból a célból, hogy más megfélemlítsen, vagy más magánéletébe, illetőleg mindennapi életvitelébe önkényesen beavatkozzon, rendszeresen vagy tartósan más háborgat, így különösen mással, annak akarata ellenére telekommunikációs eszköz útján vagy személyesen rendszeresen kapcsolatot teremteni törekszik, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki félelemléltetés céljából

a) más vagy rá tekintettel hozzátartozóját személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével megfenyeget, vagy

b) annak a látszatnak a keltésére törekszik, hogy a sértett vagy hozzátartozója életét, testi épségét vagy egészségét sértő vagy veszélyeztető esemény következik be, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki a zaklatást

a) házastársa, volt házastársa, bejegyzett élettársa, volt bejegyzett élettársa, élettársa, vagy volt élettársa,

b) nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére követi el, az (1) bekezdésben meghatározott esetben két évig terjedő szabadságvesztéssel, a (2) bekezdésben meghatározott esetben büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel

24 Kónya István (szerk.): Magyar büntetőjog I–II–III. Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2013, 856. o.

25 BH, 2011/268.

26 A magyar jogalkotó számára sok tekintetben mintaként szolgáló német jog is tartalmazza ezt a kivételt: amennyiben a zaklatásnak tűnő bűncselekmény jogos érdeket szolgál, nem valósít meg bűncselekményt.

Áy Mónika: A családon belüli erőszak ellen készült német törvény. Ügyészek Lapja, 2005/3., 62. o.

mégpedig egyenes szándékkal valósítható meg, így az eshetőleges szándék fennállása kizárt

Az egyik elkövetési magatartása a tényállás első bekezdésében található, e szerint a terhelt úgy avatkozik be más vagy mások életébe, hogy őt vagy őket rendszeresen vagy tartósan háborgatja. Ebben a tekintetben folyamatos-ságot, ismétlődő jellegű, aktív magatartást kíván meg a törvény, elhatárolva ezzel az eseti jellegű megnyilvánulásoktól. Rendszerességen a rövidebb idő-közönként történő, ismétlődő magatartást, míg tartósságon a huzamosabb időtartamot értjük.²⁷ A zaklatás jellemzője, hogy a terhelt mindenképp kapcsolatba akar lépni kiszemeltjével, ha másként nem, akkor csak megfigyelés-szerű, követő magatartás tanúsításával, de az sem ritka, hogy találkozni és beszélni is akar vele. A korábbi Btk.-ban megtaláltuk példálózó jelleggel a kapcsolódó lehetséges elkövetési magatartásokat, az új Btk. azonban ezt már nem vette át. Bírószági döntés²⁸ is rámutatott, hogy a zaklatás elkövetési magatartása a háborgatás, vagyis az, hogy mást a nyugalomban megzavar rendszeres, toladó magatartásával. Ebből a szempontból irreleváns a zaklató magatartás irányultsága, pozitív vagy negatív hangvétele, sőt az sem szükséges a tényállás megállapításához, hogy a sértett a telefonhívásokat fogadja, a szóveges üzeneteket elolvassa, és hogy a tartalmukat ismerje. A telefonhívások fogadása vagy az üzenetek elolvasása nélkül is megvalósul a bűncselekmény, ha a kapcsolatfelvételre irányuló magatartás a sértett életébe történő rendszeres és önkényes beavatkozás célzatával történik. Végzésében²⁹ a Kúria megállapította, önmagában az, hogy a sértett fogadja a telefonhívásokat és fenntartja a párbeszédet, még nem zárja ki a zaklatás megállapítását. A hivatkozott esetben ugyanis a terhelt és a sértett között tartós, anyagi és munkajogi kötelezettségekkel járó jogviszony volt, amely a sértett számára nem tette lehetővé a kölcsönös kommunikáció teljes és egyoldalú megszüntetését. Zaklatásnak tekintendő a sértett lakása, munkahelye előtt történő gyakori megjelenés, megfigyelés, követés is. Az új Btk. a passzív alanyok azonosságát követeli meg, azaz a terheltnek azt a személyt kell háborgatnia, akinek a magánéletébe önkényesen be akar avatkozni. A Debreceni Ítéltábla³⁰ – a törvényszék által megállapítottakkal egyetértve – megvalósultnak látta a zaklatás elkövetését akkor, amikor a terhelt a sértett lakása, munkahelye előtt

²⁷ Berkes György: i. m. 17. o.

²⁸ BH, 2011/302.

²⁹ Bfv. III. 818/2010/5.

³⁰ Debreceni Ítéltábla, Bhar.II.201/2013/5. sz.

gyakran megjelent, s követte őt. „Mind a vádlott, mind a védője a fellebbezés indokolásában, valamint a harmadfokú nyilvános ülésen hangoztatta, hogy téves a másodfokú bíróság által levont jogkövetkeztetés, mely szerint a vádlott bűncselekményt valósított meg a közterületen való tartózkodásával, esetleg a tanúk által említett ablakra nézésével, hiszen ezek nem lehetnek bűncselekmény elkövetésére alkalmas magatartások. Az, hogy a vádlott az adott helyen tartózkodott, nem meríti ki a törvényi tényállás elemeit. Kifogásolták, hogy az indítványozott tanúk kihallgatására nem került sor. Az ügyben eljáró harmadfokú bíróság ezzel szemben a törvényszék álláspontját osztotta, miszerint helyes volt az a következtetése, hogy a vádlott a sértett lakása, munkahelye előtti gyakori jelenlétével, a sértett követésével megvalósította a rendszeres háborgatásban megnyilvánuló zaklatás vétségét.”

A másik elkövetési magatartást a törvény két fordulatban határozza meg. Az egyik, hogy a zaklató személy bűncselekmény elkövetésével fenyeget. A fenyegetés olyan súlyos joghátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. Ehhez itt a félelemkeltés célzata társul, vagyis a terheltnek az a célja, hogy a megfenyegetett személyben valóban kialakuljon a félelem. Mindez azonban csak akkor tényállásszerű, ha az személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó cselekmény³¹ elkövetésére irányul.³² Ha a személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetésével való fenyegetés célja nem a félelemkeltés, hanem a bántalmazás közbeni indulat levezetése, a zaklatás nem állapítható meg.³³ Másik fordulata, hogy szintén félelemkeltés céljából kelti azt a látszatot, hogy más életét, testi épségét, egészségét sértő vagy közvetlenül veszélyeztető esemény következik be. A jogalkotó a bizonyítási és értelmezési problémák elkerülése érdekében kivette a látszat tekintetében a „törekvés” kifejezést. E fordulatnál a korábbi szövegtől eltérően nemcsak a sértettel és hozzátartozójával, hanem bárki mással szemben történő elkövetés is tényállásszerű, továbbá a veszélyeztetésnek közvetlennek kell lennie.

A zaklatás fokozottan társadalomra veszélyes³⁴, harmadik bekezdés szerint minősített esetét valósítja meg az, aki a házastársa, volt házastársa, élettársa, volt élettársa, továbbá a nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógy-

³¹ A személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó bűncselekmények meghatározására irányadók a Btk. 314. § (4) bekezdésében felsoroltak.

³² Polt Péter (szerk.): i. m. 120. o.

³³ BH, 2011/303.

³⁴ A bűncselekmény fogalmához kapcsolódó társadalomra veszélyességről lásd bővebben Kóhalmi László: A büntetőjog alapproblémái. Monográfia. PTE ÁJK Gazdasági Büntetőjogi Kutatóintézet, Pécs, 2012, 57–96. o.

kezelése alatt álló személy sérelmére követi el.³⁵ E felsorolás nem tartalmazza a bejegyzett élettárs és volt bejegyzett élettársak körét, s mivel ezek más jogi kategóriát alkotnak, és eltérő joghatások³⁶ kapcsolódnak e státusokhoz, mint az élettárs és a volt élettárs státusához, így indokolt lenne e személyek körét külön is megemlíteni. Az élethelyzetek komplexitására és arra tekintettel, hogy a zaklatás a családon belüli és párkapcsolati erőszak egyik megnyilvánulási formája³⁷, a hozzátartozókra is ki lehetne terjeszteni a minősített eset nyújtotta fokozottabb védelmet. Az új Btk. kibővítette a minősített esetek körét azzal, ha a zaklató a hatalmi vagy befolyási helyzetével visszaélve követi el a bűncselekményt. Elsősorban a munkáltatói jogok gyakorlója, vagy ezzel egyenértékű jogviszonyban a fölrendelt hatalmi helyzetben lévő személy követheti el az alárendelt sérelmére. E személyek köre nem pusztán a személyi minőség miatt került a minősített esetek körébe, hanem azért, mert e minőségét visszaélészerűen, nem a rendeltetésének megfelelően használja fel. A visszaélés tartalma olyan jogosítványok, ismeretek és előnyök kihasználását jelenti, amelyek a terheltnek a sértett fölött gyakorolt hatalmi helyzetéből erednek. Oksági kapcsolat áll fenn a személyi minőség és a magatartás között, azaz ez a hatalmi befolyás teszi lehetővé az adott háborgatást. E minősített eset megállapítását tehát az eset összes körülményére kiterjedő, körültekintő vizsgálatnak kell megelőznie, hiszen pusztán a személyi minőségre alapítani nem lehet. Az új Btk. egyik kommentárja egy (véleményem szerint vitatható) példával emeli ki az e személyi kör által elkövetett alapeset és minősített eset közti különbséget. Ha az alkalmazott saját döntése alapján adja meg főnökének a mobilszámát, amelyen az rendszeresen hívogatja őt munkaidő után, akkor a zaklatás alapesetét követi el. Ha azonban a sértett nem adta meg a telefonszámát, és azt a terhelt a munkavállalói adatokhoz való hozzáférése révén tudta meg, és úgy hívogatta, akkor a (3) bekezdés szerinti minősített esetért felel.³⁸ A (3) bekezdés szerinti minősített eset lényege valójában abban ragadható meg, hogy a terhelt a hatalmi helyzetéből adódó befolyással visszaélve valósítja meg a zaklatás valamelyik elkövetési magatartását. Például önkényesen, a sértett magánéletébe történő beavatkozás célzatával rendszeresen hívogatja a sértettet, és üzeneteket küld neki, a sér-

³⁵ Btk. 222. § (3) bekezdés

³⁶ 2009. évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról.

³⁷ <http://www.nane.hu/kiadvanyok/kezikonyvek/miertmarad/miertmarad.pdf> 15. o.

³⁸ Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a büntető törvénykönyvhöz. Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Complex Kiadó, Budapest, 2013, 467. o.

tett pedig azért kénytelen fenntartani a kommunikációt, mert azt épp az alárendelt szerepe miatt egyoldalúan nem szüntetheti meg. A helyzet kihasználása az, amely e minősítő körülmény megállapítását indokoltá teszi, s ezt esetről esetre vizsgálni kell.

A zaklatás rendbelisége a passzív alanyok számához igazodik, s nem az elkövetési magatartás alkalmaihoz. Épp ezért, ha többen használnak egy levelezési címet, vagy egy telefonszámon több személy elérhető, akkor mindig vizsgálni kell, hogy a terhelt szándéka mely személy zaklatására irányult. Azonos sértett sérelmére elkövetett több elkövetési magatartás – irreleváns, hogy a tényállás mely fordulata szerint – egységet alkot.

A távoltartás mint a zaklatás ellenszere?

A zaklatás latenciája igen magas, ugyanis megfigyelhető az a jelenség, hogy a sértettek valamilyen okból nem tesznek feljelentést. Lehetséges, hogy nem tudják, hogy bűncselekményt követtek el ellenük, vagy ha ezzel tisztában vannak is, nem veszik komolyan. Magyarozatként szolgálhat ezen kívül, hogy megbocsátottak a terheltnek, vagy nem bíznak a hatóságok védelmében.³⁹ Az is előfordulhat, hogy nem is ismerik azokat a lehetőségeket, amelyek megoldást jelenthetnének a gondjaikra, így például a távoltartás jogintézményét, amely a kezdeti javaslatokban⁴⁰ kifejezetten a családon belüli erőszak és a zaklatás sértetteinek védelmét célozta külföldi – elsősorban az osztrák rendszert – alapul véve, nekik nyújtott volna azonnali és hatékony segítséget. Később a büntetőeljárás törvény átfogó módosításának részeként a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések⁴¹ sorába illesztették, s az előzetes letartóztatás egyik alternatívájaként kezdte meg magyarországi működését. Már a hatálybalépéstől számított egy éven belül világhossá vált, hogy a büntetőeljárás során kizárólag kényszerintézkedésként elrendelhető

39 Gelányi Anikó: A zaklatás bűncselekményéről a Budapesti X. és XVII. kerületi Ügyészségen szerzett gyakorlati tapasztalatok tükrében. *Ügyészek Lapja*, 2011/1., 24. o.

40 45/2003. (IV. 16.) országgyűlési határozat (a családon belüli erőszak megelőzésére és hatékony kezelésére irányuló nemzeti stratégia kialakításáról) volt az első távoltartással kapcsolatos magyar jogszabály, amely „távoltartó határozat” bevezetését szorgalmazta. Később a témában született legnagyobb jelentőséggel bíró T/9837. számú törvényjavaslat a távoltartást egyértelműen a családon belüli erőszak elleni hatékony fegyverként nevesítette, s két formáját, az ideiglenes távoltartó határozat és a távoltartó határozat magyar jogba integrálását szorgalmazta. Az áldozatok számára történő valódi segítségnyújtást támasztja alá, hogy a távoltartó határozat mind polgári, mind pedig büntetőügyekben meghozható lett volna.

41 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 138/A §

távoltartás nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, hiszen egyáltalán nem nyújtott gyors és hathatós segítséget az áldozatoknak, sőt az áldozatvédelemmel foglalkozó civil szervezetek véleménye szerint a helyzet csak rosszabb lett a jogintézmény megteremtésével, hiszen integrálták ugyan a rég vágyott jogintézményt, annak működése azonban elégtelennek bizonyult.⁴² Alapvető probléma volt, hogy folyamatban lévő büntetőeljárás volt szükséges az elrendeléséhez, amely az arra okot adó cselekményhez képest időben jóval később zajlik, mint hogy – eredeti céljainak megfelelően – a jogintézmény azonnali segítségként funkcionálhatna. Ugyanakkor nem elegendő csupán a büntetőeljárás megindításának ténye, hanem szükséges a megalapozott gyanú közlése is azzal a személlyel, akivel szemben a sértett a távoltartást indítványozza. Az általam vizsgált ügyek mintegy negyedénél azért utasította el a nyomozási bíró a távoltartás elrendelésére irányuló indítványt, mert az, akivel szemben indítványozták, az ülés időpontjában még nem volt terhelti pozícióban, ezért az indítvány időelőttiége miatt megalapozatlannak minősült, s azt el kellett utasítani. Amennyiben a jogalkotó valóban a családon belüli erőszak ellen kívánt hatékony jogintézményt alkotni, akkor annak még a megfélemlített állapotban lévő sértett által is könnyen elérhetőnek, gyorsnak és hatékonynak kell lennie a megalapozott gyanú közlése előtt is.

Láthatjuk, hogy ez nem mondható el maradéktalanul e kényszerintézkedésről, hiszen alkalmazási feltételeiből is kitűnik, hogy elsődleges célja a bizonyítás sikerességének védelme, és nem a családon belüli erőszak jelenségére fókuszálva igyekszik az áldozatokat megóvni a további atrocitásoktól. Távoltartás a szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény megalapozott gyanúja esetén – feltéve, hogy a távoltartással elérni kívánt célok ezzel megvalósíthatók – akkor rendelhető el, ha a terhelt előzetes letartóztatásának elrendelése nem szükséges, de – különösen a bűncselekmény jellegére, a terheltnek az eljárás előtt és az eljárás során tanúsított magatartására, valamint a terhelt és a sértett viszonyára tekintettel – megalapozottan feltehető, hogy a lakókörnyezetben hagyása esetén a sértett tanú befolyásolásával⁴³ vagy megfélemlítésével megghiúsítaná, megnehezítené, vagy veszélyeztetné a bizonyítást, illetve a megkísérelt vagy előkészített bűncselekményt véghezvinné, vagy a sértett sérelmére újabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményt követne el.⁴⁴ Időtartama tíztől hatvan napig terjedhet, ami az átlagos büntetőeljárások hosszát tekintve rend-

42 2009. évi LXXII. törvény kommentárja. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 05. 13.

43 Elek Balázs: A vallomás befolyásolás a büntetőeljárásban. TTK, Debrecen, 2008, 35. és köv. o.

44 Be. 138/A § (2) bekezdés

kívül rövid. Álláspontom szerint lehetőséget kellene teremteni arra, hogy az előzetes letartóztatás időtartamához hasonlóan a távollattartás az elsőfokú bíróság ügydöntő határozatának kihirdetéséig tartson, s ebben a határozatban kelljen erről a kényszerintézkedésről külön határozni. Ennek értelmében úgy is dönthetne a bíróság a távollattartással kapcsolatban, hogy ha végrehajtandó szabadságvesztésre ítélnék a terheltet, akkor annak tartamát a büntetés végrehajtásának megkezdéséig meghosszabbítja. Véleményem szerint sokkal hatékonyabbá tenné a jogintézmény működését az is, ha a Btk.-ba a büntetések sorába beillesztenék a távollattartást, amely egyes bűncselekményeknél – elsősorban olyanoknál, ahol fontos az elkövető kiléte és személyes viszonya a sértetthez – szankció is lehetne, így például a zaklatásnál, vagy akár a testi sértés olyan eseteinél, amely már hosszabb időn át tartó haragos viszony kicsúcsosodásaként történt, továbbá egyes szexuális bűncselekmények esetén, stb. Ha nem végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik a terheltet, akkor büntetésként lehetne kiszabni számára bizonyos személyek vagy helyek megközelítésének tilalmát. A távollattartásnak a büntetőjogi jogkövetkezmények körébe történő beillesztése kapcsán is el kell ismerni, hogy a bűnözés mint társadalmi jelenség elleni küzdelemben a büntetőjogi szankcióknak nem lehet elsődleges szerepe, de lemondani róluk semmiképpen sem szabad.⁴⁵ A lehetséges szankciók nagyobb választéka eleget tehetne annak a követelménynek is, hogy a tényleges szabadságelvonással járó szankciók köre háttérbe szoruljon. Azon terhelt esetében, akinél a büntetőeljárás alatt a távollattartás mint kényszerintézkedés kellő visszatartó hatás mellett betölti funkcióját, lehet, hogy tényleges büntetésként is elérhető alkalmazásával a büntetésektől a jogalkotó által elvárt cél.

A kényszerintézkedésként elrendelt távollattartás szankciója hazánkban szándékos megszegés esetén, ha ezt utólag nem menti ki, előzetes letartóztatás, ha pedig ez nem szükséges, a határozat hatálya alatt álló terhelt rendbírósággal sújtható.⁴⁶ Meg kell említeni az Európa-szerte elismert spanyol rendszert, ahol a távollattartó határozat megszegése *sui generis* bűncselekmény, és ezért hat hónaptól egy évig terjedő szabadságvesztésre ítélnélhető a távollattartást megszegő személy.⁴⁷ A szabályok megszegése esetén büntetésként szabadságvesztéssel kell számolni, tekintet nélkül arra, hogy a sértett egyetértése mellett, vagy annak akarata ellenére szegte meg a távollattartó határozatot. Hazánkban a spanyol modellt követve amennyiben *sui generis* bűncselekmény

⁴⁵ Gál István László: Gazdasági büntetőjog közgazdászoknak. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 55. o.

⁴⁶ Be. 139. § (2) bekezdés

⁴⁷ Az Európai Unió Bíróságának ítélete C-483/09. és C-1/10. sz. egyesített ügyekben 2011. szeptember 15., 15. pont.

lenne a kényszerintézkedésként elrendelt távoltartás szabályainak szándékos megszegése – ha ezt utólag nem menti ki –, a bűncselekmény súlyára tekintettel csak a legenyhébb szankciók fűződhetnének hozzá, amelyek nem biztos, hogy hatékonyabb visszatartó erővel bírnának, mint a hatályos szabályok szerint a határozat megszegése esetén alkalmazható előzetes letartóztatás, illetve ha ez nem szükséges, a rendbírság. Természetesen nemcsak a terhelt számára hátrányokat és esetleges szankciókat megállapító normákat kellene módosítani, hanem meg kellene alkotni azon háttér-intézményrendszert is, amely egyrészt a sértetteknek nyújtja a lehető legszélesebb körű segítséget és a határozat hatálya alatt állók számára átmeneti szállást. Korábban⁴⁸ a Be.-ben a távoltartásnál szerepelt, hogy ha távoltartás van hatályban, akkor soron kívül kell lefolytatni az eljárást, de ezt már a soronkívüliségről szóló szakasznál⁴⁹ találjuk a törvényben. Álláspontom szerint az említett módosításokkal a jelenleginél hatékonyabban lenne biztosítható a hosszú távú védelem és elkülönítés, ami a jelenlegi szabályozást vizsgálva nem mondható el.

2009-ig a távoltartás csak akkor jöhetett szóba, amikor már folyamatban lévő büntetőeljárásról beszélhetünk, és kényszerintézkedésként sem az időtartama nem olyan hosszú, sem pedig a végrehajtási módja nem olyan, hogy a sértett megbízható védelmet remélhetne tőle. A bíróság megjelöli a határozatában, hogy a terhelt pontosan kitől és milyen területtől, épülettől köteles magát távol tartani, de a végrehajtást törvényben rögzített módon nem ellenőrzi, és a megszegésének szankciója sem olyan volumenű, hogy az minden helyzetben visszatartana egy elszánt elkövetőt. A korábbiakban idézett jogesetben⁵⁰ az állandóan követő, ház előtt ácsorgó, őt megfigyelő terhelt ellen is távoltartást kért a sértett, hiszen ezt látta egyetlen megoldásnak, hogy a terheltől legalább a határozat idejére megszabadulhasson, a határozat megfelelő ellenőrzése és háttér-intézményrendszere nélkül azonban e jogintézmény sem képes a zaklatót távol tartani. A bíróság a határozatában előírhatja, hogy a terhelt meghatározott időközönként a távoltartás alapjául szolgáló büntetőeljárást folytató nyomozó hatóságnál jelentkezzék.⁵¹ A törvény feltételes módot használ tehát, ha a bíróság nem írja elő, akkor sem történik eljárási szabálysértés. Előfordulhat, hogy mindez csak akkor jut a rendőrség tudomására, amikor azt a sértett (vagy a határozatban megjelölt, védett sze-

48 2013. évi CXII. törvény a büntetőeljárások időszerűségének javítása érdekében szükséges egyes törvények módosításáról.

49 Be. 64/A § (1) bekezdés d) pont

50 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 3.Bnyf.369/2010/2. számú határozata.

51 Be. 138/A § (4) bekezdés

mély) jelzi. Ilyen bejelentés hiányában akár önálló elhatározása, akár pedig a terhelt általi megfélemlítés, fenyegetés hatására az büntetlenül marad. Erre lenne megoldás a házi őrizet ellenőrzésére már hazánkban is alkalmazott elektronikus nyomkövető, ennek a határozatban megjelölt személy bokájára, csuklójára helyezésével ellenőrizhetővé válna a helyváltoztatás.

A jogalkotó is világosan látta, hogy megkerülhetetlen a hiányosságok pótlása, így született meg a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távollattartásról szóló törvény.⁵² Bevezette a rendőrség által 72 órára elrendelhető ideiglenes megelőző távollattartást és a bíróság által nem peres eljárásban hatvan napra⁵³ elrendelhető megelőző távollattartást, amelyek már hatékonyabb segítséget jelenthetnek akár a zaklatás sértettjének is, hiszen a sértettek egyszerűbben hozzáférhetnek, mivel nem szükséges hozzá a folyamatban lévő büntetőeljárás és megalapozott gyanú közlése. Ugyanakkor e jogintézményeknek is számos anomáliájuk van, ami a gyakorlati alkalmazásuk sikerességét csorbitja.⁵⁴ Időtartamuk meglehetősen rövid, a megelőző távollattartásnak nincs semmilyen eljárásjogi szempontból releváns kapcsolódási pontja a kényszerintézkedésként elrendelhető távollattartáshoz, így a folyamatosság és a hosszú távú védelem nem garantált. A végrehajtásuk szintén ellenőrizetlen, megszegésük esetén pedig szabálysértést követ el a határozat hatálya alatt álló személy.

Zárógondolatok

A zaklatás tényállásának részletes vizsgálata után azt mondhatjuk, hogy a lehetséges élethelyzeteket megfelelően lefedi, de indokolt volna a minősített esetet a hozzátartozók teljes körére kiterjeszteni. Logikus megoldásként kínálkozik a zaklató és zaklatott személy elkülönítése, egymástól távol tartása, de a távollattartás jelenlegi szabályai miatt a zaklatás áldozata nem remélhet hosszú távú, biztos védelmet pusztán e jogintézménytől. Megoldás lenne a szabályok említett módosítása és a határozat betartására a technika vívmányainak felhasználása. Már *Warren és Brandeis* is a technika fejlődését látta

⁵² 2009. évi LXXII. törvény a hozzátartozók közötti erőszak miatt alkalmazható távollattartásról.

⁵³ 2013. CCLII. törvény az egyes törvényeknek az új polgári törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő módosításáról 120. § (5) bekezdése módosította az eredeti, harminc napra történő elrendelést hatvan napra.

⁵⁴ Lásd bővebben Tóth Andrea Noémi: A távollattartás anomáliáinak polgári jogi vetületei. Jogelméleti Szemle, 2013/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/toth54.pdf>

a magánszféra egyik legfőbb veszélyforrásának, és szerintem az álláspontjuk helytálló volt. Korunkban bővült a zaklatás elkövetéséhez felhasznált lehetséges eszközök köre, amelyekkel a zaklató kéretlenül beavatkozhat másnak a magánszférájába. Már nemcsak személyes jelenléttel lehet elkövetni a zaklatást, hanem az online térben is, ahol a terhelt a sértettnek kéretlen e-maileket küldhet, beszélgetéseket kezdeményezhet vele közösségi oldalakon, de akár a nevében rendelhet, vagy akár le is mondhat bizonyos szolgáltatásokat az interneten keresztül. A technika fejlődése is indokolja, hogy azt követve, mintegy hozzá igazodva kell meghúzni a magánszféra és így az állam által nyújtott védelem határait, valamint biztosítani a védelem alatt álló személy ellenőrzését. Épp ellentétes irányú folyamatot indít be, hiszen a terheltnek még több alkalma nyílik a magánszférába történő önkényes behatolásra, miközben az állam az eddiginél fejlettebb, nagyobb biztonságot adó védelmet adhat a sértettnek.

SZABÓ CSABA

A rendőrök lelkipásztori ellátása Európán kívül

A katonák és a rendőrök lelkipásztori ellátása intézményes keretek között, az adott ország hagyományainak megfelelően történik. A NATO, az EU, vagyis a demokratikus hagyományú országok szavatolják a vallás és a lelkiismeret gyakorlásának jogát a fegyveres és belügyi szervezetek munkatársainak mind egyéni, mind közösségi szinten. A katolikus egyház azonban nemcsak az EU- és a NATO-tagállamokban van jelen. Az elmúlt évtizedekben az egyház számszerűen is jelentősebbé vált Európán kívül. Vannak országok, amelyekben a fegyveres testületek közötti lelkipásztori ellátásra vonatkozó nemzetközi megállapodás az adott ország és az Apostoli Szentszék közötti egyetlen nemzetközi megállapodás. A tengerentúli modellek abból a szempontból is jelentősek, hogy bizonyítják: ezekben az országokban is megvalósul a vallás- és lelkiismereti szabadság gyakorlásának joga.

Amerikai Egyesült Államok

Több országban a rendőrök lelkipásztori ellátása a katonák lelkipásztori ellátására létrehozott úgynevezett katonai ordinariátuson keresztül történik. Az Egyesült Államokban a katonai ordinariátus alapvetően a katonák lelkipásztori ellátását végzi, és nem terjed ki a belügyi rendvédelmi szervek dolgozóira. Ez strukturálisan sem lenne lehetséges, hiszen az Egyesült Államokban a belügyi szervek államonként jelentősen eltérnek. Amíg a hadsereg szövetségi szinten irányított, addig a rendvédelmi szervek az adott államhoz vagy az adott városhoz kapcsolódnak. Az elmúlt években több kutató és szakember is felvetette, hogy a vallási közösségek fegyveres testületeken belüli lelkipásztori feladatellátása az állam és az egyház szétválasztásának elve ellen van. Ezért legfelsőbb bírósági döntés született arról, hogy ez esetben egyáltalán nem sérül az egyház és az állam szétválasztásának elve, sőt az egyik legalapvetőbb emberi jogot biztosítja az állam, a lelkiismereti és vallásszabadság jogát, akár egy fegyveres testületen belül is. Ezért az Egyesült Államokban nem elvi nehézsége van egy a belügyi szervezetek lelkipásztori ellátását szolgáló intézmény felállításának, hanem strukturális és technikai akadály. Ez

bizonyítja az is, hogy egy nem tisztán katonai szervezetnek, a Nemzeti Gárdának a lelkipásztori ellátása a katolikus egyház részéről intézményes keretek között történik. Az Egyesült Államok katonai ordináriátusának joghatósága kiterjed a Nemzeti Gárda¹ azon tagjaira, akik éppen szolgálatot teljesítenek, vagy állandó tisztviselői a testületnek.² Bár több jogi fórum tisztázza, hogy a Nemzeti Gárda haderőnem, és a védelmi szektor alá tartozik és ebből következően a katonai ordináriátus látja el a lelkipásztori szolgálatot, de gyakorlatilag legtöbb esetben belügyi, katasztrófavédelmi, területbiztosítási, határ-ellenőrzési feladatokat lát el.

Az Egyesült Államokban ezen kívül az egyes egyházmegyék ordináriusai saját jogkörben a belügyi szervezetek számára külön lelkészeket neveznek ki.³ Példaként lehet felhozni a Texas államban található Shreveport város rendőrségét, ahol rendőrségi lelkipásztorok nyújtanak lelkesítő szolgálatot a rendőrök és azok családtagjai számára – kiemelten a krízishelyzetekben – abban az esetben, ha kérés érkezik a rendőrök részéről. Ebbe a munkába bevonják azokat a papokat is, akik a rendőrsők környékén élnek, mivel ők együtt látnak el szolgálatot a járőrökkel, ezzel próbálják javítani a rendőrség és a civilek közötti kommunikációt.⁴

Argentína

Magyarországból szempontjából elsősorban az európai országok jelentősek, hiszen a kihívások tekintetében ezek az országok állnak közel. Érdemes azonban legalább röviden megemlíteni a többi olyan nem európai országot is,

¹ A Nemzeti Gárda gyökere 1636-ra nyúlik vissza, amikor gyarmati milíciák alakultak az egyes államok polgáraiból, hogy megvédjék családjaikat és földjeiket az ellenséges támadásoktól. Napjainkban a Nemzeti Gárda tagjai civil munkahelyeken dolgoznak, vagy felsőoktatási intézményekben tanulnak, miközben katonai részdíjs képzést kapnak. Állami (elnök), vagy szövetségi (kormányzó) kérésre vehetők be a gárda egységei, egy már kialakult vészhelyzet esetében. A gárda elsődleges működési területe a székhelye szerinti állam. The National Guard Story is America's story. The National Guard is the oldest military branch. Our unique dual mission: serving both community and country. <http://www.nationalguard.com/about>

² XV. The faithful who serve in National Guard, Air National Guard, or Civil Air Patrol, while they are on active duty. Acta Apostolicae Sedis, no. 49, 1957, pp. 970–973.

³ Mint a 2001. szeptember 11-én történt terrortámadásban hősi halált halt ferences szerzetes, aki a New York-i tűzoltóság tagjai számára kinevezett lelkész volt.

http://www.philadelphiaweekly.com/news-and-opinion/upward_christian_soldier-38414669.html

⁴ City of Shreveport Police: Police Chaplains and Pastors.

<http://www.shreveportla.gov/index.aspx?NID=458>

amelyben szervezeti keretek között tesznek kísérletet a rendőrök lelkipásztori ellátására.

Argentína 1957-ben kötött kétoldalú megállapodást az Apostoli Szentzéssel, ennek következtében 1957. július 8-án felállították a katonai vikáriátust.⁵ Már a megállapodás címe is jelzi, hogy a lelkipásztori intézmény meglehetősen széles joghatóságot kap, hiszen a vikáriátust a fegyveres testületekért felelős intézményeknek mondja. Ennek megfelelően az argentin katonai vikáriátus joghatósága kiterjed a hadseregre, a légierőre, a haditengerészetre és a nemzeti csendőrségre.⁶ Ez a joghatóság az újonnan létrehozott katonai ordinariátusban is megmaradt.

Argentína azonban érdekes példája annak, hogy a joghatósági kiterjesztés és a katolikus egyház intézményes jelenléte a rendőrségen belül súlyos veszélyeket is hordozhat. Argentínában 1973-ban került hatalomra a *Jorge Videla* tábornok által vezetett katonai junta.⁷ A katolikus egyház szerepvállalása mind a mai napig vitatott. Az állam vezetése leszámolást indított politikai ellenfelei és a másképpen gondolkodók ellen. Ennek során több mint harmincezer ember vesztette életét, vagy tűnt el nyomtalanul. Ez volt az úgynevezett piszkos háború (*Dirty War*), amelyet a vezetés a külvilág kizárásával és beavatkozása nélkül próbált végrehajtani. A diktatórikus hatalom kínzások és gyilkosságok árán az ellenlábas politikai csoportosuláshoz tartozó fiatal nők és asszonyok gyermekeit elvette, és a diktatúrához hű családoknak adta őket.⁸

A diktatúra hét éve alatt a katonai junta kegyetlenkedései a katolikus egyház papjait sem kímélték. Argentína bíborosa *Jorge Mario Bergoglio* utasította a jezsuita szerzeteseket, hogy ne folytassák a szegénynegyedekben a munkát. A hivatalos egyházi álláspont szerint a kormány nem tudta garantálni a jezsuita szerzetesek biztonságát, a diktatúra azonban nem nézte jó szemmel, hogy a jezsuita szerzetesek nem hagyják magukra a szegénynegyedekben élő embereket.⁹ A diktatúra ellenséget látott a szegény munkásemberekben, ezért ösztönözték arra a katolikus egyházat, hogy hagyjon fel a szegények lelki-

⁵ A Konzisztoriális Kongregáció határozata. 1957. VIII. 8. Acta Apostolicae Sedis, 1957, pp. 866–868.

⁶ La Curia Castrense está integrada por el Obispo Castrense, su Vicario General, los Capellanes Mayores de Ejército, Armada y Fuerza Aérea, Gendarmaría Nacional y Prefectura Naval Argentina. Estatutos del Obispado Castrense de Argentina. VII. Bollettino dell, 1989. november 30.

⁷ Jorge Rafael Videla, katonatiszt, 1976–1981-ig Argentína elnöke. Az ő kormányzása alatt kezdődött a piszkos háború néven elhíresült politikai elnyomás, amikor is az emberi jogok csorbításával iktatta ki az ellenfeleit. A tisztogatásnak több ezer civil esett áldozatul.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/627906/Jorge-Rafael-Videla>

⁸ The church in Argentina and the silence of the dictatorship.

<http://apocalisselaica.net/focus/notiziescelte/la-chiesa-argentina-e-il-silenzio-sulla-dittatura>

⁹ El Papa de la Guerra sucia. <http://www.wsws.org/es/articles/2013/mar2013/papa-m25.html>

pásztori ellátásával. A tiltás ellenére több jezsuita szerzetes folytatta a munkát Buenos Aires szegénynegyedeiben, ennek következtében elraboltak két jezsuita szerzetest, *Jálícs Ferencet* és *Orlando Yoriót*.¹⁰

Az ilyen negatív példák megnehezíthetik a katolikus egyház intézményes jelenlétét a rendőrségen belül, de semmiképpen sem vonják kétségbe a jelenlét szükségességét.

Bolívia

A Bolíviával kötött megállapodás értelmében a katonai ordinariátus joghatósága kiterjed a védelmi szektor dolgozóinak lelkipásztori ellátására. Az eredetileg 1986-ban kötött megállapodás 20. cikkelye meglehetősen általánosan fogalmaz, hiszen ahhoz, hogy a védelmi szektor dolgozóit behatárolhassuk, szükséges az egész védelmi szektor ismerete. Szerencsére ugyanaz a cikkely pontosít, és hozzáteszi, hogy a katonai ordinariátus alá tartoznak a védelmi minisztérium alárendeltjei, a fegyveres erők és a nemzeti rendőrség tagjai.¹¹ Továbbá a megállapodás a rendőrségi dolgozók családtagjaira is kiterjeszti ugyanezen egyházi entitást és a katonai ordinariátus lelkipásztori felelősségét. Utóbbi tekintetében egyre több helyen figyelhetők meg kezdeményezések.

Brazília

Érdekes a brazil katonai ordinariátus szabályzata. A 17. cikkely azt mondja, hogy a katonai ordinariátus a fegyveres testületek és az úgynevezett kiegészítő katonai erők felett gyakorol lelkipásztori felelősséget. Hogy mi is a kiegészítő erő (*Forças Auxiliares*), azt a szabályzat zárójelben jelzi: a katonai rendőrség és a tűzoltóság. Ez a hadseregen belüli rendészeti struktúrát jelenti ugyan, de sajátos jellege miatt mégis fontosnak tartották, hogy külön is em-

¹⁰ Francisco Jalics, Argentine Priest Kidnapped By Junta, Reconciled With Pope Francis. http://www.huffingtonpost.com/2013/03/15/francisco-jalics-reconciled-pope-francis_n_2882956.html. A cikkben kifejtik az argentin katonai junta által elkövetett szörnyűségeket, amelyeket 1976 és 1983 között hajtott végre a Jorge Videla által vezetett jobboldali politikai hatalom. Jalics Ferenc magyar származású jezsuita szerzetes elmondja, hogy nem tartja felelősnek Ferenc pápát az elrablásáért és a katonai junta ideje alatt történt eseményekért.

¹¹ Los fieles que sean miembros activos del Ramo de Defensa Nacional, es decir, el Ministerio de Defensa Nacional, las Fuerzas Militares, la Policia Nacional y los Organismos descentralizados, adscritos o vinculados a este Ministerio. Acta Apostolicae Sedis, 81, 1989, pp. 528–531.

lítést tegyenek róla. A tűzoltóság pedig egyértelműen a katonai struktúrától eltérő szervezet, amelynek más a lelkipásztori ellátása. Ez esetben is jelzi a szabályzat [b] pont], hogy a családtagokra és a gyermekekre is kiterjed a katonai ordinariátus joghatósága.¹² A szabályzattól eltérően az 1990-ben kötött kétoldalú megállapodás nem tesz említést a katonai rendőrségről és a tűzoltóságról. Az előbbi esetében azonban feltételezhetjük a katonai ordinariátus joghatóságát, hiszen a katonai rendészet a hadsereg része, ezzel szemben a tűzoltóság már önálló belügyi szervezet, így erre jogszabályi utalás hiányában a joghatóságot kiterjeszteni elméletileg nem lehet.¹³

Chile

A katonai ordinariátus jogköre kiterjed a katonai erők mellett a *Carabinieri* szervezetére is. Sőt a chilei katonai ordinariátus szabályzata jelzi, hogy a védelmi minisztérium alkalmazottai szintén az ordinariátus lelkipásztori ellátásában részesülnek.¹⁴

Ecuador

Az Apostoli Szentzsék és Ecuador 1983-ban magas szintű megállapodás keretében rendezte a fegyveres testületekre vonatkozó lelkipásztori ellátást. Már a címben is jelzik, hogy az ecuadori fegyveres erők és a nemzeti rendőrség lelkipásztori ellátásáról van szó.¹⁵ A nemzetközi megállapodás bevezetőjében szintén jelzik, hogy nemcsak a hadsereg, hanem a rendőrség lelkipásztori ellátását is szervezett egyházi struktúra keretében kívánják megoldani. A kétoldalú megállapodásban (7. cikkely) ismét megerősítik, hogy a katonai

12 Artículo 17: a) pelos fieles católicos que integram as Organizações Militares das três Forças Armadas e das Forças Auxiliares (Policia Militar e Corpo de Bomberos). Acta Apostolicae Sedis, 43, 1951, pp. 91–93.

13 Artículo VI: Para efeito de organização religiosa, serão assistidos pelo Ordinariato Militar os fieis católicos. A) integrantes das Organizações Militares da Forças Armadas, bem como seus parentes o empregados que habitem sob o mesmo teto. Acta Apostolicae Sedis, 82, 1990, pp. 126–129.

14 Los fieles que conforme a las leyes de la República pertenecen en servicio activo al Ejército, Armada, Fuerza Aérea y Carabineros. Se comprende en esta situación a las personas que forman parte del Gabinete del Ministro de Defensa Nacional. Acta Apostolicae Sedis, 48, 1958, pp. 803–804.

15 Acuerdo Entre la Santa Sede y la República del Ecuador sobre asistencia religiosa a las Fuerzas Armadas y Policía Nacional.

lelkipásztorkodásért felelős intézmény felel a rendőrség lelkipásztori ellátásáért, itt azonban a dokumentum hozzáteszi azt, hogy csak azoknak a rendőröknek a lelkipásztori ellátásáért felel, akik még aktív szolgálatban vannak.¹⁶

Salvador

Hasonló sémát követ Salvador, ahol a katonai lelkipásztorkodásért felelős intézmény létrehozásakor egy érdekes kifejezést említenek, a fegyveres testületek mellett a biztonsági erők szerepelnek.¹⁷ A 3. cikkely megerősíti, hogy a katonai lelkipásztorkodásért felelős intézmény felel a rendészeti szervek végrehajtó állományának tagjaiért is. Az 5. cikkely gyakorlati eligazítást is ad, hiszen jelzi, hogy a lelkipásztori ellátásért felelős személy külön általános helynököt prezentál a fegyveres erőkhöz és a rendőrséghez.¹⁸ Salvador 1989-ben újabb megállapodást kötött az Apostoli Szentszékkal a fegyveres szervek lelkipásztori ellátására vonatkozóan, itt azonban már nem esik szó sem a belügyi szervekről, sem más végrehajtó szervezetről.¹⁹

Fülöp-szigetek

Az egyik legnagyobb kiterjedésű katonai ordinariátus a Fülöp-szigeteki katonai lelkipásztorkodásáért létrehozott intézmény. Hivatalos internetes oldala szerint az intézmény felelős a nemzeti rendőrség lelkipásztori ellátásáért is. A katonai lelkipásztorkodásért felelős intézményt 1950-ben hozták létre. Az akkor még katonai vikáriátus csak a katonák fölött gyakorolt joghatóságot.²⁰ A jogszabályokból nem derül ki, hogy ilyen jellegű joghatósága volna a katonai ordinariátusnak. Történtek ugyan jogszabály-kiegészítések az állami fél kérésére, ezekben egyrészt pénzügyi, másrészt bizonyos nemzetbiztonsági kérdéseket tisztáztak, de arról ott sem esik szó, hogy a rendőrök lelkipásztori ellátása ezen az intézményen keresztül történik.

¹⁶ Policía en servicio activo.

¹⁷ Asistencia religiosa de la Fuerza Armada y Cuerpos de Seguridad.

¹⁸ Poder Ejecutivo en el Ramo de Defensa.

¹⁹ [...] en las diferentes Unidades de las Fuerza Armada [...]

²⁰ Acta Apostolicae Sedis, 44, 1952, pp. 743–744.

Paraguay

1962-ben hozták létre a katonai vikáriátust, amelyet 1986-ban átalakítottak. Joghatósága kiterjed a hadseregre és a rendőrségre is. Sőt a katonai ordinariátus szabályzata említi a rendőrség intézményeit, civil munkatársait is, mivel lelkipásztori ellátások szintén a katonai ordinariátus intézményes keretei között történik. Ugyanez a szabályzat jelzi, hogy a lelkészek a hadsereg vagy a rendőrség állományához tartoznak, és katonai vagy rendőri rendfokozatot és csapatjelzést viselnek.²¹ A szabályzat ismeri az úgynevezett kiegészítő lelkész fogalmát, ez azt jelenti, hogy ahol a katonai ordinariátusban nincs elég ember a hadsereg vagy a rendőrség lelkipásztori ellátására, ott az egyházmegyétől átmenetileg, vagy tartósan lelkészeket kaphatnak. Ők sem katonai, sem rendőri rendfokozatot nem viselnek, hivatalosan nem tagjai sem a hadseregnek, sem a rendőrségnek (22. cikkely). Mivel a paraguayi katonai ordinariátus ilyen kiterjedt joghatósággal bír, logikus volt, hogy a jogalkotó nemcsak a védelmi minisztériumot, hanem a belügyminisztériumot is a katonai ordinariátus tárgyalópartnerként jelölte meg (23. cikkely). Ennek megfelelően a hadsereghez kinevezett lelkészek esetében a védelmi minisztériumé, a rendőrséghez kinevezett lelkészek esetében a belügyminisztériumé a felülvizsgálati joghatóság.²²

Dél-Korea

A távol-keleti országok közül Dél-Koreának külön szervezete van a katonai lelkipásztori ellátására. A katonai ordinariátus joghatósága nem terjed ki a rendőrségre és más fegyveres testületek tagjaira. A szülői érsekségnek helyi szinten van lelkipásztori szolgálata, amelyet 2000-ben alapítottak. Alapvetően lelkipásztori kiegészítők dolgoznak ebben az intézményben, felelős vezetője az egyházmegye inkardinált papja. Ez az egyetlen pap, akit kifejezetten az intézethez neveztek ki. Emellett még negyven pap vesz részt ebben a lelkipásztori szolgálatban, többnyire azok, akiknek a plébániája az adott rendőrkapitányság területén található. Ebben a szolgálatban önkéntes rendőrök is részt vesznek. Utóbbiak feladata, hogy rendszeresen mutassanak be szentmiséket a rendőrkapitányságokon található kápolnában vagy imaszobákban. Céljuk a

²¹ Acta Apostolicae Sedis, 54, 1962, pp. 22–27.

²² Acta Apostolicae Sedis, 54, 1962, pp. 110–113.

rendőrök lelkipásztori ellátása, a krízishelyzetek kezelése. Külön figyelmet fordítanak a fiatal rendőrökre. A szülői rendőrkapitányságok többségében van imaszoba. A koreai jogszabályok szerint heti harminc-nyolcvan perc áll a rendőrök rendelkezésére, hogy hitéletet éljenek. A munkatársak azt is megerősítették, hogy sokszor a rendőrök családjában van a legtöbb gond.

A közösségnek harminc katekéta hitoktató tagja is van, akik látogatják a rendőrörsöket. A katekéták kilencven százaléka teológiai végzettségű. A katekéták legtöbbször a szülői katechetikai intézetben végzik el a kétéves teológiai képzést. A rendőrök számára keresztteljedési felkészítőket is tartanak, amelyek sokszor nagyon eredményesek. A szervezetnek összesen nyolcvan önkéntese van, akik tevékenyen részt vesznek az intézet munkájában. Dél-Koreában a katolikus egyház együttműködik a protestáns és a buddhista közösséggel, ez a rendőrségi lelkipásztori szolgálatban is megköveteli az ökömenikus és vallásközi párbeszéd alapelveinek tiszteletben tartását. Az intézetnek különleges programja van az öngyilkosságok megelőzésére, valamint a fiatal rendőröknek személyiségfejlesztő foglalkozásokat tartanak. A protestáns és a buddhista lelki gondozó szervezetnek teljes munkaidőben foglalkoztatott munkatársai vannak, a katolikus szervezetet önkéntesek segítik.²³

A koreai katolikus egyház pasztorális direktóriuma külön rendelkezik a rendőrök lelkipásztori ellátásáról. Szó esik az úgynevezett missziós állomásokról, a rendőröknek bemutatott szentmisékről, a rendőrök lelkipásztori ellátásáért felelős bizottságról, annak vezetőjéről, valamint a rendőröknek szervezett lelki programokról. Már 2006-ban döntés született arról, hogy minden rendőrkapitányságra állandó jelleggel nevezzenek ki bizottságokat, amelyek a katolikus hit ápolását, terjesztését végzik a rendőrök között, a vezetését pedig egy papra bizzák. Szintén 2006-ban, a szülői egyházmegyében külön püspöki helynököt neveztek ki a rendőrök lelkipásztori ellátásának összehangolására.²⁴

Dél-afrikai Köztársaság

A Dél-afrikai Köztársaságban a bloemfonteini érsekségen rendőrségi lelkészi szolgálat működik. A Dél-afrikai Köztársaságban az apartheidrendszer után

²³ Police, Suspects Not Left Out Of Church's Pastoral Care.

http://www.ucanews.com/story-archive/?post_name=/2005/10/05/police-suspects-not-left-out-of-churchs-pastoral-care&post_id=26361

²⁴ Mission Stations' In Seoul Serve Working Catholics. http://www.ucanews.com/story-archive/?post_name=/2007/11/05/mission-stations-in-seoul-serve-working-catholics&post_id=28116

fontosnak tartották az említett egyházmegyében a lelkészi szolgálat felállítását. Feladatai között szerepelnek a lelki beszélgetések, kríziskezelés, jegyesoktatás, HIV-fertőzött betegek segítése, kórházak és betegek látogatása, kapcsolatteremtés a családtagok és a lelkipásztori szolgálat között, valamint integráció a rendőrség szolgálatába.²⁵

Következtetések

Az Európán kívüli országokban a rendőrök lelkipásztori ellátása nagyon változatos képet mutat. Amíg a dél-amerikai országokban inkább az a jellemző, hogy a katonák lelkipásztori ellátásáért felelős katonai ordinariátus joghatóságát terjesztik ki a rendőri erők és azok családtagjainak lelkipásztori ellátására, addig egyes távol-keleti országokban, az Egyesült Államokban vagy Afrikában helyi szintű szervezeteken keresztül történik a rendőrök lelkipásztori ellátása. A katonai ordinariátuson keresztül történő rendőrségi lelkipásztori ellátás előnye, hogy stabil egyházszerkezeti forma keretein belül történik. Az ordinariátus személyi és anyagi kapacitása azonban nem minden esetben teszi lehetővé, hogy maradéktalanul eleget tegyen a rendőrök lelkipásztori ellátásának. A dél-koreai és amerikai példa helyi szerveződés, ezért ez jobban ki van szolgáltatva a helyi püspököknek, ellenben ez lehetőséget nyújt a civilek, világiak, helyi papok aktívabb közreműködésére és bevonására.

²⁵ Police Chaplaincy. <http://mysite.mweb.co.za/residents/bloemomi/Police-Chaplain.html>

Ára: 530 Ft

